

«På mine venners råd ...»

*En undersøkelse av rådgivningens rolle i
den politiske kulturen i Norge, ca. 1130-
1202*

Runar Håland

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering
og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2018

«På mine venners råd ...»

En undersøkelse av rådgivningens rolle i den politiske kulturen i Norge, ca. 1130-1202

Inge Krokrygg Haraldsson blir rådet av moren Ingerid, og hans venn og lendmann Gregorius Dagsson til å hevne drapet på hans hirdmann Sigurd Skrudhyrna. Av Erik Werenskiöld

Runar Håland

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høsten 2018

© Runar Håland

2018

«På mine venners råd ...»: En undersøkelse av rådgivningens rolle i den politiske kulturen i Norge, ca. 1130-1202

Runar Håland

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne masteroppgaven er et bidrag til historieforskningen om det norske høymiddelalderkongedømmet og debatten om det var statsutvikling på 1100-tallet. Ved bruk av kongesagaene *Heimskringla*, *Fagrskinna* og *Morkinskinna* sin skildring av årene 1130-1177 og samtidssagaen *Sverres saga* sin skildring av årene 1177-1202 som beretningskilder har jeg undersøkt hvilken rolle rådgivningen spilte i den politiske kulturen i Norge, ca. 1130-1202. Som supplerende kilder til et normativt ideal i den politiske kulturen angående rådgivning har jeg også sett grunnleggende på de normative kildene *Magnus Lagabøters Landslov*, *Kongespeilet* og *Hirdskråen*.

Denne undersøkelsen ser nærmere på hvor viktig rådgivningen var i den politiske kulturen. Og hvorvidt rådgivningens rolle endret seg over tid, om dens rolle endret seg fra konge til konge eller om det var ulikheter i rådgivningens rolle i de ulike sagaene som utgjør oppgavens kildemateriale. Denne oppgaven er hovedsakelig en kvalitativ analyse basert på caseeksemplere av rådgivningstilfeller, med kvantitative oversikter.

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder, Hans Jacob Orning som for de siste to og et halvt årene har kommet med mye konstruktiv kritikk, anbefaling av litteratur og oppmuntrende kommentarer. Jeg forlot alltid veiledningstimene i bedre humør enn da jeg kom. Jeg ønsker også å takke Jon Vidar Sigurdsson og deltakerne på middelaldersseminarene. Jeg fikk mange gode innspill og oppmuntrende kommentarer til temaet og oppgaven min. Jeg må også takke Hans Jacob og Jon Vidar for muligheten til å være vitenskapelig assistent for dem det ene semesteret.

Jeg må også takke min mor for på kort advarsel ha korrekturlest denne oppgaven for meg.

Forkortelser

Fsk. = *Fagrskinna*. Alison Finlay-utgaven

HH = *Håkon Herdebreis saga*. I *Heimskringla*. *Norske kongesagaer*. Pollestad-utgaven

HiSk = *Hirdskråen*

HS = *Haraldssønnes saga*. I *Heimskringla*. *Norske kongesagaer*. Pollestad-utgaven

KS = *Kongespeilet*

MBoHG = *Magnus Blindes og Harald Gilles saga*. I *Heimskringla*. *Norske kongesagaer*. Pollestad-utgaven

ME = *Magnus Erlingssons saga*. I *Heimskringla*. *Norske kongesagaer*. Pollestad-utgaven

MLL = *Magnus Lagabøtes Landslov*

Msk. = *Morkinskinna*. Theodore M. Andersson & Kari Ellen Gade-utgaven

Svs = *Sverres saga*. Anne Holtsmark-utgaven

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema og problemstilling.....	1
1.2	Historiografi og teori	3
1.3	Kilder og metode	9
1.3.1	Kildekritikk	12
1.4	Grunnlag for utvalget av rådgivningstilfeller	14
1.5	Oppgavens struktur.....	17
2	De normative kildene	18
2.1	Gode menns medvirkning og gode råd.....	18
2.2	Kapitteloppsummering	23
3	Sakene	25
3.1	Kvantitative tall	25
3.2	To overordnede kategorier.....	25
3.2.1	Politiske saker	25
3.2.2	Militære saker.....	27
3.3	Kapitteloppsummering	28
4	Instansene	29
4.1	Åpne- og lukkede fora	29
4.2	Kvantitative tall	31
4.2.1	Tabell.....	31
4.2.2	Formelle instanser	31
4.2.3	Uformelle instanser	34
4.3	Skille mellom det åpne- og lukkede fora?.....	36
4.3.1	Konflikter	36
4.3.2	Det performative og det rituelle i rådgivning	39
4.4	Det åpne- og lukkede fora i Norge	46
4.4.1	Bruk av lukket- og åpen fora.....	46
4.4.2	Bruk av enten lukket- eller åpen fora	51
4.5	Hvorfor var det så mange uformelle instanser i forhold til formelle?	53
4.6	Kapitteloppsummering	56
5	Deltakerne	59

5.1	Kvantitative tall	59
5.2	Frendene og vennene	61
5.3	Lendmenn/systemenn	66
5.4	Biskopene	71
5.5	Hird.....	73
5.6	Alle menn	76
5.7	Ulike termer for ulike roller?.....	83
5.8	Kapitteloppsummering	88
6	Resultatet.....	90
6.1	Kvantitative tall	90
6.1.1	Et godt eller dårlig resultat	90
6.1.2	Kongene lyttet eller lyttet ikke på råd	91
6.2	Å lytte til sine menn.....	92
6.2.1	Konflikter mellom kongen og hans menn	92
6.2.2	Prekære situasjoner	97
6.2.3	Frender og venner.....	106
6.3	Kapitteloppsummering	109
7	Avslutning	111
7.1	Mine resultater	112
7.2	De tre hypotesene	116
	Litteraturliste	124
	Vedlegg	129

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

«Harald Gille var en vennlig og munter mann, spøkefull, omgjengelig og så gavmild at han ikke sparte på noe for sine venner; han var lydhør for råd, og lot gjerne andre ha et ord med i laget i den grad de ønsket det. Alt dette gjorde at han ble godt likt og fikk mange lovord, og blant stormennene sluttet minst like mange seg til ham som til kong Magnus.»¹

Dette var omtalen Harald Gille fikk av Snorre Sturlasson i *Heimskringla*. Snorre legger ikke skjul på at en av årsakene til at Harald samlet mange folk rundt seg, var fordi han var villig til å lytte på råd fra andre. Dette sammen med de andre egenskapene gjorde det mulig for Harald å bryte eden han hadde sverget til Sigurd Jorsalfare om å ikke kreve kongemakt så lenge han (Sigurd) eller hans sønn Magnus var i live. Harald besluttet å bryte eden etter å ha hatt rådgivning med sine venner og ble tatt til konge på Haugating i Tønsberg. Siden Harald klarte å samle flere menn til seg enn Magnus hadde Magnus ikke noe annet valg enn å akseptere at Harald skulle få halve landet. Tre år senere i 1134 besluttet Magnus å gjøre noe med saken. Han seilte sørover fra Nidaros og samlet så mye mannskap han kunne oppdrive. Han rådførte seg så med sine venner om de ville være villige til å støtte Magnus i å ta kongedømmet ifra Harald. Mange stormenn ga sitt samtykke til dette.²

Rådgivning spilte en sentral del i Snorres beretning om Magnus Blinde og Harald Gille, og det antydes at rådgivningen spilte en sentral rolle i den politiske kulturen. Det var gjennom sin velvilje til å blant annet lytte til råd at Harald klarte å samle nok menn til seg at han kunne bryte eden, og det var kun etter å ha hatt rådgivning med sine venner at Harald ble tatt til konge på Haugating. Det var med rådgivning at Magnus sikret sin støtte fra sine venner til å slå til mot Harald. Oppgavens hovedtese er at rådgivningen må ha spilt en viktig rolle. I denne oppgaven skal jeg prøve denne tesen med å undersøke og svare på problemstillingen *hvilken rolle rådgivningen spilte i den politiske kulturen i Norge, ca.1130-1202?* Denne tesen og problemstillingen skal undersøkes ved å analysere sakene som ble drøftet, instansene hvor rådgivningen tok sted, hvem som deltok og hva som ble resultatet.

¹ MBoHG, kap.1

² MBoHG, kap.1-2

Rådgivning har blitt forsket lite på av norske historikere, selv om rådgivning er et viktig tema i debatten om den politiske kulturen i Norge under høymiddelalderen og om kongens makt kom ovenfra eller nedenifra. Min undersøkelse blir da et bidrag i norsk historieforskning om den norske middelalderen. Fokuset på denne oppgaven kommer til være på det som har vært regnet av historikere å være en sentral periode i norsk statsutvikling nemlig det som populært har blitt kalt «borgerkrigstiden». Denne perioden tok sted mellom 1130-1240. I min undersøkelse kommer jeg til å fokusere på perioden 1130-1202, som strekker seg fra året Sigurd Jorsalfare døde i 1130 til året Sverre Sigurdsson døde i 1202.

Selv om Norge var grepet av en rekke interne konflikter mellom ulike kongsemner var det flere hendelser som hendte i perioden 1130-1202. I 1152 fikk Norge sitt eget erkebispedømme basert i Nidaros. På denne tiden ble kirken selvstendig fra kongemakten, og det ble innført en ny kongeideologi i regi av kirken, Erling Skakke og hans sønn Magnus Erlingsson, kalt *rex iustus*.³ Det kan være interessant å se om denne nye ideologien fikk gjennomslag i rådgivningen som skildres i sagaene. Hvis ideologien fikk gjennomslag så ville den slå ut i at kongen fikk økt makt og rådgivningens rolle kan ha endret seg på grunnlag av dette. Kongene som levde på 1100-tallet kan tenkes å ha brukt rådgivning forskjellig fra hverandre på et individuelt nivå. Det blir da interessant å se om sagaene skildrer rådgivningen under de forskjellige kongene ulikt eller om det var store likheter eller forskjeller mellom de ulike kongene. Eller om kongene har sterke sjangertrekk i deres fremstilling som f.eks. gode eller dårlige konger.

På grunnlag av den manglende forskningen på rådgivning i norsk middelalder kommer jeg i sammenheng med problemstillingen til å prøve tre hypoteser som kommer til å anvendes på resultatet av denne undersøkelsen. Den første er: «*var det endringer i rådgivningens rolle over tid*». Den andre: «*var det sjangerskjevheter i rådgivningens rolle*». Den tredje: «*endret rådgivningens rolle seg fra konge til konge*». Disse tre hypotesene vil jeg komme tilbake til i konklusjonen av dette kapittelet.

³ Tobiassen 1969: 221-235. *Rex iustus*-ideologien, den rettferdige konge står i motsetning til *rex iniquus* eller *tyrannus*, den tyranniske kongen. Kongen skal realisere rettferdighetens prinsipp og for skape fred, føre et tyranns regime mot indre uro og krig. Kongen får sin myndighet ifra Gud og skal styre i overensstemmelse med Guds vilje. Han skal forsvare fedrelandet som Hellige Olavs eiendom og tar kun kongemakten i lev av Olav. Han skal øve rettferdighet mot kirker, kirkelige personer, sine undersåtter, både høye og lave, og særlig mot enker og foreldreløse barn. Kongen skulle være de svakes beskytter. For mer om *rex iustus*-ideologien se: Gunnes 1983. *Kongens ære* eller Bagge 1983. *Kongespeilets kongeideal*

1.2 Historiografi og teori

I norsk sammenheng er det forsket lite på rådgivning. Det har derimot vært en rik historieskrivning om 1100-tallet blant norske historikere. I tidlig historieskrivning skrev man om 1100-tallet ut ifra et statsutviklingsperspektiv, hvor man fokuserte på endringene på 1100-tallet for å forklare norsk nedgangstid på 1300-tallet. De tidlige historikerne så en forklaring i Norges nedgangstid med at det utviklet seg en sterk kongemakt, som forhindret det å utvikle seg et selvstendig aristokrati som kunne verne landet uavhengig av en kongemakt.⁴ Tanken om at det utviklet seg en sterk kongemakt forlot ikke norsk historie. Tidlig på 1900-tallet kom det ny retning innenfor historieforskningen inspirert av marxistisk teori. Historikere som Halvdan Koht prøvde å forklare endringene ut ifra klassemotsetninger hvor Sverre Sigurdsson seier i 1184 førte til et klasseherredømme.⁵ Edvard Bull skrev blant annet at Sverre Sigurdssons kongedømme var rettet mot den verdslige grunneierklassen med at birkebeinerne og imot erkebispens og bispenes universalkirkelige overklasse.⁶ Andreas Holmsen fortsatte den marxistiske inspirerte historieskrivningen og hevdet at på grunn av en ressurskrise i Norge slo aristokratiet seg sammen for å kontrollere bøndene ved bruken kongemakten som et redskap. Dette kongedømmet kalte Holmsen for redskapskongedømmet.⁷ Holmsens teori til denne utviklingen av en sterk kongemakt i samarbeid med aristokratiet, så Holmsen i at det utviklet seg en ressurskrise i Norge i tidlig middelalder, og for å løse denne krisen gikk aristokratiet og kongemakten sammen for å kontrollere bøndene.⁸ Hva ville rådgivningens rolle vært i et redskapskongedømme? Rådgivningen må ha vært viktig i et slikt kongedømme da det var bygget på samarbeidet mellom aristokratiet og kongemakten.

Jens Arup Seip tok et oppgjør med marxistisk historieskrivning og tanken om at kongen var et redskap for aristokratiet på 1940-tallet. For Seip var kongemakten opptatt av et godt forhold til bøndene.⁹ På 1970-tallet videreførte historikeren Knut Helle kritikken til ideen om at det var klassemotsetninger, da det ikke var noe grunnlag for en slik tolkning i

⁴ Keyser, Rudolf. *Den norske samfunnsordens utvikling i middelalderen* & Sars, Ernst. *Kong Sverre*. I Holmsen, A. og Simensen, J. (1983). *norske historikere i utvalg II: Samfunnsmaktene brytes*

⁵ Bagge 1996 (*Udsigt og Innhogg*): 46

⁶ Bull 1969. *Sverre og birkebeinerne*

⁷ Helle 1996: 235. Et begrep originalt lansert av Johan Schreiner

⁸ Holmsen 1996: 217-220

⁹ Bagge 1996 (*Udsigt og Innhogg*): 54-55

kildene.¹⁰ Kåre Lunden fortsatte derimot å skrive ut ifra et marxist-teoretisk perspektiv. Han var enig med Seip og Helle at den personlige kongemakten var mye sterkere enn tidligere historikere hadde gitt uttrykk for, men han understreket at Norge var et redskapskongedømme. I motsetning til Holmsen derimot så han ikke på kongedømmet som en avhengig variabel, for Lunden var kongemakten aktiv å i å undertrykke bøndene.¹¹ I senere tid har også Claus Krag publisert en biografi om Sverre hvor han konkluderer med at Sverre inntreden og seier førte til drastiske endringer i kongemakten «Knappt noe sted i Europa hadde den personlige kongemakten en så sterk stilling på 1200-tallet som i Norge.»¹²

Helle og Lunden er de eneste som eksplisitt har sett på rådgiving i norsk kontekst tidligere. Helle i sin monografi *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319* undersøker «gode menn» og deres medvirkning i kongedømmets riksstyring gjennom å analysere riksmøter og råd. Helle konkluderte med at riksmøter og råd ikke kunne fungere som begrensende institusjoner på kongens makt og avviste dermed den marxistisk inspirerte teorien om at kongen var et redskap for aristokratiet.¹³ Helle la også frem en hypotese om en «elastisk rammeteori». Gode menns medvirkning skulle bli foreskrevet eller påberopt for å gi en rettsavgjørelse, en politisk beslutning eller en handlings gjennomslagskraft hvor selve innholdet i dette var skiftende.¹⁴ I artikkelen *Det norske kongedømmet i høgmellomalderen (ca. 1150-1319)* publisert i 1978, stiller Lunden seg uenig i Helles konklusjon om at gode menns medvirkning ikke var noen faktisk begrensning på kongemakten.¹⁵ Ifølge Lunden utviklet rådgivningen seg utover høymiddelalderen til å bli mer institusjonell. Hvor samfunnet hadde en gang bidratt ved viktige beslutninger ble slike beslutninger forskjøvet fra «opptreden av brede bondeting over større riksmøter til engere rådgiverkretser».¹⁶ Innad denne kretsen gikk

¹⁰ Helle 1996: 38-41

¹¹ Bagge 1996 (*Udsigt og Innhogg*): 63

¹² Krag 2005: 256-258

¹³ Helle 1972: 102, 559-573

¹⁴ Helle 1972: 102

¹⁵ Lunden 1978: 202-213. For Lunden lå ikke den «konstitusjonelle garantien» mot et eneveldig kongedømme i råd eller riksstyring. Lunden mente garantien mot et kongelig enevelde faktisk fantes. Garantien lå i den *tradisjonelle* grunntanken om hvis kongen brøt denne «rette» loven, så var han en lovbrøyer, en tyrann som var avsatt som konge i selve gjerningen. Hvis kongens endringer i loven gikk imot aristokratiets interesse ville de ikke ha anerkjent dem som gyldige. Lunden mente også at kongen og aristokratiet hadde en felles interessehorisont.

¹⁶ Et krets som omfatter få individer: Engere rådgivningskrets = en liten eksklusiv rådgivningskrets

man fra en opptreden av «lokale stormenn med egen maktbasis til mer «byråkratiske» tjenestelementer, avhengig av det kongelig apparat.»¹⁷

På 1970-tallet begynte opplevde historieskrivningen i Norge den antropologiske vending. I stedet for å prøve å forklare norsk statsutvikling, begynte man heller i større grad bruke sosialantropologiske teorier for å forstå det norrøne samfunnet. Fortiden og samfunnet i fortiden ble heller sett på som fundamentalt annerledes enn det tidligere historikere hadde sett for seg.¹⁸ Noe stort gjennomslag fikk ikke antropologien før midten av 1980-tallet, da Sverre Bagge publiserte en artikkel hvor han mente den politiske kulturen i Norge bygget på personlige relasjoner som vennskap og patron-klient forhold, som spilte viktige roller.¹⁹ Bagge søker også å forklare det han mente var begynnelsen på statsutviklingen. Borgerkrigene førte til at det gamle aristokratiet ble nærmest utryddet og ble erstattet med nye menn som i mye større grad var avhengig av kongen gunst og på grunnlag av konsolidering av økonomiske midler under kongen permanent interessert i å tjene ham.²⁰

Bagge fortsatte å studere den politiske kulturen og publiserte *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla* hvor han tok for seg den politiske kulturen i *Heimskringla*. Ifølge Bagge handlet konfliktene i sagaen om konflikter mellom enkeltindivider.²¹ Det var ikke konflikter mellom kongedømmer, men heller mellom konger.²² Kongen i sagaen var en stor magnat, som prøvde å øke sin innflytelse ved å utmanøvrere konkurrentene i det politiske spillet og vinne tilhengere gjennom generøsitet, patron-klient forhold osv. Kongen som dommer, administrator og en representant for en upersonlig rettferdighet er inkludert, men er ikke nevneverdig integrert i fortellingen.²³ I stedet for å bygge opp et byråkrati, regjerer kongen gjennom å etablere personlige forhold, gavegiving, konsesjoner og ikke minst gjennom ekteskap, seksuelle relasjoner (friller) og fostring. Kongen er avhengig av støtten til sine tilhengere på den samme måten de er avhengig av støtten fra allmue.²⁴ Kongeideologien Bagge skisserer i *Heimskringla* er kalt *primus inter pares* hvor kongens maktgrunnlag var den

¹⁷ Lunden 1976: 400

¹⁸ Orning 2010: 252-256

¹⁹ Bagge 1986: 147-156

²⁰ Bagge 1986: 194

²¹ Bagge 1991: 65

²² Bagge 1991: 109

²³ Bagge 1991: 133

²⁴ Bagge 1991: 134-135

samme som de andre magnatene.²⁵ Senere publiserte Bagge *From Gang Leader to the Lord's Anointed* hvor han undersøkte kongemakten i blant annet *Sverres saga*. Kongemakten i *Sverres saga* var svært begrenset. Kongen var i stor grad avhengig av sine menns frivillige tilslutning. Mennene til Sverre kunne gå og komme som de ville. Han straffet dem sjeldent fordi han hadde ikke noen klar autoritet som en leder. Han måtte overbevise og forhandle med mennene sine for at de skal gjøre som han ønsket hvis det så ut til at de var motvillige.²⁶ For å overbevise dem henviste Sverre til sine menns egeninteresse for økonomisk vinning og ikke til lojalitet eller patriotisme.²⁷

En annen historiker som har forsket på den politiske kulturen er Jon Vidar Sigurdsson I monografien *Den vennlige vikingen: Vennskapets makt i Norge og på Island 900-1300* undersøker Sigurdsson vennskapets rolle i den politiske kulturen. Sigurdsson skisserer to former vennskap. Det horisontale og det vertikale vennskapet.²⁸ For kongene var vertikale vennskap med høvdinge viktig fordi kongen var avhengig av deres støtte for å utøve makt i de lokale områdene. Det norske aristokratiet var ifølge Sigurdsson sett i sammenligning med de europeiske aristokratiene fattig. Høvdingene i Norge var derfor avhengig av kongedømmets ressurser.²⁹ Kongen og høvdingene hadde dermed noe den andre ønsket seg. Gavegiving var en viktig komponent i opprettelsen og vedlikeholdelsen av vennskap. Ofte var det givning av gaver som startet et vennskap. Eiendom og kontroll av ressurser var viktig da gavegiving og gjestebud ikke kunne opphøre. Hvis man sluttet å gi gaver og holdt gjestebud for sine venner opphørte vennskapene.³⁰

Hans Jacob Orning er også en historiker som har forsket på den politiske kulturen i Norge i høymiddelalderen. I sin avhandling *Uforutsigbarhet og nærvær: En analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen* konkluderte han med at kongens makt var i stor grad avhengig av hans nærvær. Kongen reiste rundt i landet for å utøve makt for å bevare sitt herredømme.³¹ Innføringen av *rex itustus*-ideologien førte ikke til noe markert brudd med

²⁵ Bagge 1991: 129-137. Forskjellen mellom kongen og menn var et spørsmål om grad. Kongen hadde det samme maktgrunnlaget som magnatene. De har en form for arvelig rett (på tronen), men dette arveretten er ikke godt nok grunnlag uten populær støtte, som man fikk med å være gavmild, suksessfull og karismatisk. Kongen skulle være den mest gavmilde, suksessfulle og karismatiske.

²⁶ Bagge 1996: 24, 86

²⁷ Bagge 1996: 26, 86

²⁸ Sigurdsson 2010: 24, 48-49

²⁹ Sigurdsson 2010: 68-69

³⁰ Sigurdsson 2010: 27-28

³¹ Orning 2004: 256-257

herredømme basert på uforutsigbarhet og nærvær i praksis.³² Orning har også debattert Sverre Bagge i synet på Bagges «førstatlige samfunn» og hevdet at det fungerte tilfredsstillende og man må se i større grad på de ytre impulsene: kirken og Danmark. Og hvorvidt en ressurskrise faktisk førte til endringer i det norske aristokratiet.³³ Det antropologiske synet hvor makt i stor grad var bygget opp nedenfra, impliserer at rådgivning må ha spilt en viktig rolle, men Bagge, Sigurdsson og Orning har ikke eksplisitt undersøkt rådgivningens rolle tidligere.

I Europa har det blitt forsket mer på rådgivning i høymiddelalderen. I sammenheng med sin studie av det politiske forholdet mellom de ulike aktørene i Danmark på 1100-tallet, har Lars Hermanson undersøkt *Gesta Danorum*s skildring av Skjalmkollektivets som kongen viktigste rådgivere. Dette kollektivet spilte en viktig rolle i hendelsene mellom 1157-1185 hvor kongenes fremstilling som selvstendige aktører ble nedtonet til fordel for denne gruppens politiske og militære innsatser. Ut ifra Hermansson sin tolkning av GD virket det som at det Saxo skrev var at Valdemar I og Knud VI aldri ville oppnå sin enestående fremgang uten dette kollektivets støtte.³⁴ Saxo beskrev disse mennene som de mest fremstående blant kongens menn og ved tilfeller ble de omtalt som kongens venner som de skal ha vært kongens likemenn. De gangene kongen fulgte denne gruppen med venners råd gikk det bra og de gangene kongen lyttet på andre eller handlet på egenhånd gikk det oftest dårlig.³⁵ Betydningen dette kollektivets spilte som de mest fremstående rådgiverne og venner av kongen i GD, gjenspeiles ikke i diplomatiet, da medlemmene hadde ingen dominerende rolle vitnelistene, da andre stormenn også listes.³⁶ Stormennene rundt kongen hadde derimot ikke noen fastsatt titulering. Titler som *camerarius*, *stabularius* og *villicus* var forbeholdt det eksisterende elitekollektivet i Danmark. Bruk av titler kunne være et uttrykk for en interaksjon mellom kongen og visse stormenn, der stormannen kunne kreve en høyt oppsatt posisjon innenfor rikets styre i kraft av sin egen ætt og sitt eget maktgrunnlag. Denne gruppen utgjorde et elitesjikt av betrodde personer som utgjorde et maktgrunnlag i riket for kongen, og trolig var deres viktigste funksjon å være kongens rådgivere.³⁷ Hermanson påpeker også at den politiske kulturen i GD er nok så lik den politiske kulturen i Norge.³⁸ Hvis den politiske

³² Orning 2004: 260

³³ Orning 2014: 193-216. Se også Bagge 2015 for Bagges svar og Orning 2015 for Orning tilsvar til Bagge

³⁴ Hermanson 2000: 197-198

³⁵ Hermanson 2000: 200

³⁶ Hermanson 2000: 231

³⁷ Hermanson 2000: 78-79

³⁸ Hermanson 2000: 255.256

kulturen var lik, så ville det implisere at rådgivningen i Norge også var viktig. Det blir da interessant å se i hvilken grad rådgivningen i Norge stemmer overens med det Hermanson konkluderer om Danmark.

Blant tyske historikere har Gerd Althoff forsket på rådgivning i den politiske kulturen. Althoff påpeker at de prinsipielle forpliktelsene som vasallen skulle gi sin overherre var råd og hjelp (*Consilium et Auxilium*). Men det var ikke tydelig hva nøyaktig disse forpliktelsene innebar. Heller var det ikke tydelig i hvilken grad vasaller kunne påvirke beslutninger når de ga råd eller i andre tilfeller gjøre hjelpen de kunne tilby, betinget på aksepten av deres råd.³⁹ Rådgivning måtte først og fremst ta sted i en atmosfære av fred,⁴⁰ forventet man konflikt eller krangling i rådgivningsmøtene møte man ikke opp.⁴¹ Det var derfor viktig å etablere uformell kontakt for å utveksle informasjon om hva som skulle bli diskutert og hvilke standpunkter man hadde.⁴² I den ottonsk-karolingiske politiske kulturen var det også normalt å ha rådgivning med sine *familiares* (venner) eller viktige menn i forkant i en lukket fora slik at man ble enige om beslutning gjennom forhandling med hverandre, og eventuelt planlegge hvordan man skulle gå frem i den åpne fora etterpå. Når man etterpå hadde rådgivning med mange flere deltakere tilstede, kunne man fremføre det man hadde planlagt på en måte så sikret mest mulig tilslutning.⁴³ Jeg finner Althoff sin hypotese om bruken av det lukkede- og åpne fora interessant, og jeg kommer til å bruke den i oppgaven min. Jeg kommer til å redegjøre denne teorien grundigere senere i oppgaven.

Norske historikere har tradisjonelt sett hevdet at kongemakten i høymiddelalderen var sterk. Historikere er også enige i at den nye kongeideologien *rex iustus* ble innført i Norge på midten av 1100-tallet, så spørsmålet blir da i hvilken grad *rex iustus*-ideologien fikk gjennomslag i høymiddelalderen. Og ut ifra denne graden av gjennomslag, hvilken ideologi kongen styrte etter. Styrte kongene fortsatt etter den gamle kongeideologien *primus inter pares* eller skiftet man i større grad over til *rex iustus*? Hvis kongen ikke var avhengig av å styre etter en *primus inter pares*-ideologi, ville det bety en svekking av rådgivningens rolle? Historikere som Bagge, Sigurdsson og Orning har skissert den politiske kulturen som basert på gjensidige relasjoner. Orning har også påpekt i sin avhandling at selv om *rex iustus* fikk et

³⁹ Althoff 2004: 103-104

⁴⁰ Althoff 2004: 140

⁴¹ Althoff 2004: 144

⁴² Althoff 2004: 143-144

⁴³ Althoff 2004: 142-143

ideologisk gjennomslag, var det i praksis kontinuitet i måten konge styrte på, «... kongen ville ha en vrien oppgave dersom han skulle ha forsøkt å leve etter kongeideologien (*rex iustus*) i sitt daglige virke» (**eget trykk i sitat**).⁴⁴ Hvis det var en mangel på gjennomslag i det praktiske styre, ville det bety at rådgivningens rolle ikke endret seg i takt med endringene i kongeideologien på 1100-tallet. Historikere som Knut Helle skisserer derimot et annerledes bilde. For Helle var kongemakten var institusjonelt sterkt hvor det var kongens personlige kongemakt som gjorde seg gjeldende i høymiddelalderskongedømmet. Kongedømmet lot seg ikke skille fra kongens person. Rettslig, ideologisk og organisatorisk toppet statsstyringen seg i kongen. Viljesterke monarker formådde å gjøre kongedømmet til et redskap for sin vilje. Kun ved barnekonger og svake konger fikk stormenn anledning til å prege styringen.⁴⁵ Hvis kongen i økende grad fra innføringen av *rex iustus*-ideologien fikk sin personlige kongemakt økt, ville det bety at han ikke var like avhengig av rådgivning og dermed så endret rådgivningens rolle i den politiske kulturen seg. Flere historikere har vært innom rådgivning, men har ikke hatt det som et eksplisitt tema tidligere. Min oppgave blir da et bidrag til denne «debatten».

1.3 Kilder og metode

I denne oppgaven kommer jeg til å bruke kongesagaene *Heimskringla*, *Fagrskinna* og *Morkinskinna* og samtidssagaen *Sverres saga* som beretningskilder til hoveddelen av undersøkelsen. De normative kildene *Magnus Lagabøters Landslov*, *Kongespeilet* og *Hirdskråen* vil bli brukt i kapittelet om rådgivning i de normative kildene.

Heimskringla eller *sagaene om de norske konger* ble skrevet originalt på 1220-tallet av den islandske høvdingen Snorre Sturlasson. Snorre baserte sagaen på en rekke tidligere kilder, blant dem som Snorre selv nevner var *Hryggjarstykki* av Eirik Oddson (ca.1160).⁴⁶ Sagaen har eksistert i form av to manuskripter fra den andre halvdel av 1200-tallet kalt «Kringla» og «Jøfraskinna». Begge disse manuskriptene gikk tapt i brannen i København i 1728, foruten et ark av «kringla» som i dag ligger i Stockholm.⁴⁷ Disse manuskriptene ble derimot

⁴⁴ Orning 2004: 272-273

⁴⁵ Helle 1996: 232-234

⁴⁶ HS, kap.11

⁴⁷ Bagge 1991: 11

avskrevet i tekst fra 1600-tallet. Den første som oversatte *Heimskringla* i sin helhet var Peder Claussøn Friis i 1599.⁴⁸

For enkelthetens skyld har jeg valgt å bruke *Snorre: Norske Kongesagaer Bd 1-3* publisert og oversatt til bokmål i 2012 av Kjell Arild Pollestad. Da jeg fokuserer på perioden 1130-1202 kommer jeg kun til å bruke 3. bind og ikke de andre bindene. 3. bind inneholder sagaene om Magnus den gode, Harald Hardråde, Olav Kyrre, Magnus Berrføtt, Magnussønnene, Magnus Blinde og Harald Gille, Haraldssønnene, Håkon Herdebrei og Magnus Erlingsson.

Fagrskinna eller *Norges kongesaga* som den egentlig heter ble skrevet en gang på 1220-tallet på Island for Håkon Håkonsson og inneholder sagaer om kongene fra Harald Svarte til Magnus Erlingsson ved slaget på Ré i 1177. *Fagrskinna* har eksistert gjennom to ulike manuskripter «*Fagrskinna A*» og «*Fagrskinna B*», hvor navnet *Norges kongesaga* (*Noregs konungatal*) kommer fra. Begge manuskriptene gikk tapt i brannen i København 1728 hvor *Heimskringla*-manuskriptene gikk tapt.⁴⁹

I denne oppgaven kommer jeg til å bruke Alison Finlay sin oversettelse av *Íslenzk fornrit* utgaven fra 1985 av Bjarni Einarsson til moderne engelsk og publisert i 2004. Siden oppgaven min omhandler 1130-1202 kommer jeg til å bruke kapitlene som beretter om perioden 1130-1177, som er kapittel 94-130.

Morkinskinna ble også skrevet på Island en gang på 1220-tallet. I motsetning til *Heimskringla* og *Fagrskinna*, beretter *Morkinskinna* kun om perioden 1030-1157, men kan har originalt ha berettet om hendelsene frem til 1177.⁵⁰ Manuskriptet vi kjenner *Morkinskinna* fra, kalt *MskMS* (*Morkinskinna Manuskript*) finnes fortsatt i dag i det kongelige bibliotek i København. Den nøyaktige historien til manuskriptet er ikke kjent, men det ble brakt over fra Island til Danmark i 1662 til Frederik III av biskop Brynjólfur Sveinsson. Navnet *Morkinskinna* ble gitt manuskriptet av Tormund Torfæus (samme person som ga *Fagrskinna*

⁴⁸ Heimskringla. (2014, 22. juli). I Store norske leksikon. Hentet 11. oktober 2018 fra <https://snl.no/Heimskringla>.

⁴⁹ Magerøy, Hallvard. (2018, 17. april). Fagrskinna. I Store norske leksikon. Hentet 28. oktober 2018 fra <https://snl.no/Fagrskinna>.

⁵⁰ Anderson & Gade 2000: 1

sitt navn) som å bruke manuskriptet i et av sine egne verk. Manuskriptet har blitt datert til 1400-tallet eller litt tidligere.

I denne oppgaven kommer jeg til å bruke Theodore M. Andersson og Kari Ellen Gade sin oversettelse til moderne engelsk publisert i 2000. På grunnlag av min undersøkelses periode 1130-1202, kommer jeg til å bruke kapittel 82-100 som kilder.

Sverres saga beretter om tiden mellom 1177-1202 og er i motsetning til de andre sagaene, den eneste kilden til denne perioden. Sagaen eksisterer i form av fire håndskrifter: AM 327,4^o fra ca.1300, Eirspennill fra ca. 1300, Flateyjarbók fra ca. 1380-90, og Skálholtsbók yngsta fra midten av 1400-tallet.⁵¹ Hvem og hvor sagaen har blitt skrevet, har blitt debattert blant historikere og filologer. I prologen til sagaen oppgis det at abbeden Karl Jonsson fra Island skrev den første delen 1177-1178, trolig en gang mellom 1185-88 mens han var i Norge. Den første delen ble kalt «Gryla» som er navnet på et islandsk skremsel. Det prologen ikke nevner var hvor den første delen sluttet, og det er dette som har vært kilden til stor debatt. I dag er den ledende hypotesen at skillet går i 1178 (kap.34).⁵² Prologen nevner også at Sverre skal ha sett over det som ble skrevet og rådde for hva som skulle skrives i denne delen. Den andre delen av sagaen 1178-1202 ble skrevet etter Sverres død, men det er uvisst om Karl skrev denne delen også eller om noen andre kan ha skrevet den.

Jeg kommer til å bruke en oversettelse av AM 327,4^o til bokmål av Anne Holtsmark og publisert i 1961. Oversettelsen jeg kommer til å bruke har ikke noen referanser til hvilket kapittel beretningene tilhører, så i motsetning til de andre sagaene hvor jeg referer til kapittel, kommer jeg til å referere til sidetallene i *Sverres saga*.

Jeg kommer også til å bruke rekke ulike normative kilder, blant dem *Magnus Lagabøtes Landslov* som kom i kraft 1274 og erstattet lovverket for landslovene for Frostating, Gulating, Eidsivating og Borgarting, som det første nasjonale lovverket i Europa. Oversettelsen jeg kommer til å bruke er Absalon Taranger sin oversettelse som var publisert i 1970. Jeg kommer også til å bruke *Hirdskråen* som også omtales som *Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn*. *Hirdskråen* stammer fra den samme perioden som *Magnus Lagabøtes Landslov* og skal ha trådd i kraft i en gang mellom 1273 og 1277. Oversettelsen jeg kommer til å bruke er Steinar Imsen ifra 2000, som er basert på manuskript AM 322.

⁵¹ Orning 2000: 20

⁵² Ibid.

Kongespeilet er i motsetning til de andre normative kildene ikke et lovverk, men heller et pedagogisk-filosofisk skrift ifra midten 1200-tallet. *Kongespeilet* er delt inn i tre deler ulike deler, en for kjøpmannen, en for hirdmannen og en for kongen. I min oppgave er det delen om hirdmannen som kommer hovedsakelig til å bli brukt. Oversettelsen jeg kommer til å bruke er oversatt av Anton Wilhelm Brøgger, utgitt i 2000.

1.3.1 Kildekritikk

I denne oppgaven kommer jeg til å bare ikke bruke samtidssagaen *Sverres saga*, men også kongesagaene *Heimskringla*, *Fagrskinna* og *Morkinskinna* som beretningskilder. Det er alltid et spørsmål ved sagaenes troverdighet. Ved en mer vanlig bruk av kildene som en levning ville sagaene kunne bli brukt til å forstå samtiden sagaene ble skrevet i som var 1200-tallet og eventuelt om forfatterne som skrev dem, og ikke den angivelige fortiden de beretter om. Jeg har valgt å bruke sagaene som beretning og dermed som en faktisk kilde til fortiden de beretter om. Argumentet mitt for å bruke disse sagaene som kilde er først deres nærhet til tiden hvor sagaene ble skrevet. *Sverres saga* regnes som en samtidssaga da den ble skrevet mens flere av individene som levde i handlingsrommet 1177-1202 fortsatt kan ha vært i live. Det kan også tenkes at eventuelle lesere av sagaene i tiden ble skrevet hadde kjennskap til fortiden og ville ha reagert hvis forfatterne berettet om noe som ikke hadde skjedd i tidlig fortid.⁵³ Jeg vil også hevde at dette gjaldt kongesagaenes beretning om tiden 1130-1177. Kongesagaene regnes å ha blitt skrevet rundt 1220-1230. Beretningene i kongesagaene som faller innenfor min undersøkelse er dermed ikke eldre enn 100 år. Jon Vidar Sigurdsson påpeker at samtidssagaen *saga om Torgils og Havlide* ble skrevet 120 år etter beretningene tok sted.⁵⁴ Ved flere anledninger referer også kongesagaene til tidligere sagaverk som Eirik Oddsons *Hryggjarstykki* i *Heimskringla* den ble regnet for å være skrevet på 1160-tallet.

Et annen viktig aspekt ved bruken av kildene som beretning og levning som Jon Vidar Sigurdsson påpeker er spørsmålet om kontinuitet i måten samfunnet utviklet seg på. Hvis det er liten grad av kontinuitet mellom begynnelsen av 900-tallet til 1300-tallet, så kan vi ikke regne sagaene som troverdige kilder. Hvis det var derimot en høy grad av kontinuitet, så kan kildene fortelle oss om samfunnet de beretter om. Sigurdsson argumenterer for at det var en høy grad av kontinuitet og stabilitet i det norrøne samfunnet i f.eks. hvordan det politiske

⁵³ Sigurdsson 2011: 96

⁵⁴ Ibid.

spillet utartet seg. Det var signifikante endringer i det sosiale aspektet i det norrøne samfunnet med introduksjonen av kristendom i den norrøne verden. Men det politiske spillet forhold seg stabilt i hele perioden 900-1300 ifølge Sigurdsson.⁵⁵ Da fokuset mitt i oppgaven er å undersøke rådgivningen og dens rolle i den politiske i perioden 1130-1202 som en helhet, vil jeg hevde at jeg dermed kan bruke sagakildene mine som beretning. Med en høy grad av kontinuitet ville det samfunnsbilde forfatterne skisserer i sagakildene mine kunne brukes bakover i tid.

Det er derimot fortsatt signifikante utfordringer med å bruke disse kildene som beretninger. Det som står skrevet i sagaene trenger ikke nødvendigvis være sant. På grunn av beretningens nærhet til forfatterens samtid, kan man regne med at de overordnede hendelsene tok sted, men at fremstillingen av disse hendelsene ikke trenger å være korrekte. Eventuelle førstehåndskilder eller andrehåndskilder kan ha husket hendelsene annerledes eller blitt fortalt to ulike beretninger om samme hendelse. Forfatterens intensjon og hensikt må også tas i betraktning. At Sverre skal ha sett over det som ble skrevet i «gryla» delen av *Sverres saga* betyr at Sverre selv godkjente det som ble skrevet. Beretningene om Sverre og andre i sagaene i denne delen kommer fra Sverres perspektiv eller så har Sverre redigert det andre vitner har bidratt med. Det betyr at vi får en skjev fremstilling av hendelsene i denne delen av sagaene. Samtidig får vi potensielt innblikk i Sverres perspektiv på rådgivning som individ. Hendelsene og fremstillingene Sverre har gått godt for trenger ikke å være sanne, men vi kan få et idealisert syn på rådgivningen. Sagaen regnes som et propagandaskrift for Sverre.⁵⁶ Og man må regne med at Sverre er positivt fremstilt. De gangene det gikk bra for Sverre ble fremhevet og de gangene det gikk dårlig for ham ble nedtonet eller omskrevet slik at andre fikk skylden for at det gikk galt.⁵⁷ Sagaen er f.eks. relativt stille om Sverres kamp mot kirken og fortier interdikket han skal få av paven. Sverre Bagge har hevdet at man kan bruke *Sverres saga* som helhet siden sagaen har en overordnet hensikt og komposisjon.⁵⁸ Og jeg kommer til å se på sagaen som en helhet siden jeg ser på den som en beretningskilde.

De øvrige sagaene har også fremstilling av fortiden som ikke nødvendigvis var korrekt heller. *Heimskringla*, *Fagrskinna* og *Morkinskinna* har en overlappende beretning, men siden

⁵⁵ Sigurdsson 2011: 99-100

⁵⁶ Sverres Saga. (2018, 17. april). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2018 fra https://snl.no/Sverres_saga.

⁵⁷ Orning 2004: 95

⁵⁸ Bagge 1996: 18-19

de kan varierende grad av hensikt med fremstillingen, får det uttrykk i at kongene blir ulikt fremstilt. *Fagrskinna* beretter ikke like mye om de politiske prosessene bak kongens beslutninger, som har det utfall at rådgivningen i sagaen kan virke mindre viktig enn det den potensielt var. Ifølge Knut Arstad har tidligere historikeres tendens til å velge enkelte utdrag fjernet fra helheten om Harald Gille i *Morkinskinna* gjort at Harald har fått en mye dårligere omtale blant historikere enn det han fortjener. Hvis man ser i *Heimskringla* får Harald en bedre omtale i den sagaen kontra *Morkinskinna*.⁵⁹ Siden jeg skal se på sagaene som en beretning må jeg ta et valg om hva som egentlig skjedde når sagaene er uenige i deres fremstilling av hendelsene.

Metoden jeg kommer til å bruke er kvalitativ metode. Kvalitativ metode er egnet for å analysere beretninger. Min intensjon med oppgaven er å se hvilken betydning rådgivningen hadde for individene og samfunnet de levde i. Dette skyldes av at rådgivning ikke har blitt studert like nærgående som det jeg kommer til å gjøre. Jeg kommer først til å gjøre meg en oversikt over alle rådgivningstilfellene i sagakildene mine. Deretter kommer jeg til å velge ut case-eksempler som jeg kommer til å studere i dybden. Case-eksemplene blir utvalgt på grunnlag av dybden i deres skildring i sagaene. Det er mye lettere å gjøre en kvalitativ analyse hvis rådgivningstilfellet som analyseres er godt skildret. Lignende tilfeller til det som blir drøftet kan bli trukket inn i drøftingen for å understreke poenger eller som empirisk grunnlag for påstander.

1.4 Grunnlag for utvalget av rådgivningstilfeller

I denne oppgaven kommer jeg ikke til å bruke en terminologisk utvelging av rådgivningstilfeller. Dette skyldes av at i det fortløpende vil jeg vise at bruken av *ráða*-termen ikke bare ble brukt om rådgivning i sagaene, men også i andre sammenhenger. Bruken av ulike termer for rådgivere viser også at det ikke var noen fastsatt term for rådgivere og at det ikke var noen fastsatt rådgiver-term i perioden 1130-1202. I stedet for en terminologisk utvelging, kommer metodikken min til å heller være basert på å velge ut tilfeller hvor det var reel rådgivning skildret i sagaene.

⁵⁹ Arstad 1999: 456-460

Ráða-termen er ikke egnet som et seleksjonskriterium av rådgivningstilfeller alene. I Leiv Heggstad sin norrøne ordbok har ordet *ráða* 16 forskjellige oversettelser.⁶⁰ Noen av dem omhandler råd, rådelig og rådgivning, men *ráða* kan også oversettes til: **3** avgjere, fastsetje, bli einig med seg sjølv om noko **4** tyde, leggje ut, lese, skjøne; **6** valde, være årsak til, gjere, få til, få tak i, finne, skaffe, gi; **7** få (av stad), føre, flytte; **8** fare (av stad); **9** tinge, feste, leige, ste (feste) seg, ta teneste; **10** skilje ein ved, ta noko frå ein; **11** fare, bere seg åt, oppføre seg; **12** gi seg i ferd med å gjere noko, begynne, vilje gjere noko; **13** få gjort noko; **15** refse, straffe; **16** liggje med, ha samleie med.

Slik *ráða*-termen blir brukt i sagakildene er det også tydelig at råd ikke bare ble brukt i sammenheng med bare rådgivning. F.eks. Sverre Sigurdsson oppdaget 5 dager før jul 1178 at bøndene i Østerdalen hadde besluttet å ikke gjøre i stand julegilde så lenge Sverre og mennene hans var i dalen, og da kongen fant ut om denne planen skal ha han funnet på en egen plan for å få tak i mat:⁶¹ «enn er konungr sa þeirra raad gerir hann sitt raad.»⁶²

Sagaene bruker også rådgiver-betegnelsen i rådgivningstilfellene sjeldent. Da Harald Gille i 1135 skulle bestemme seg for hva han skulle gjøre med Magnus Blinde som han hadde beseiret, holdt han møte med sine rådgivere: «Haraldr konungr átti þá stefnur við *ráðuneyti* sitt ok beiddi þá ráðagørðar með sér».⁶³ *Ráðuneyti*⁶⁴ brukes ved to andre tilfeller i sagaene.⁶⁵ Der sagaene beretter om de samme hendelsene bruker *Heimskringla* og *Morkinskinna* ulike termer. Når *Heimskringla* beretter om rådgiverne til Harald Gille og hans møte med *ráðuneyti* sitt, omtaler *Morkinskinna* dem som *vitra*⁶⁶ menn i stedet for.⁶⁷ Det samme gjelder også når sagaene beretter om de første årene i Haraldssønnes regjeringstid og at de holdt sammen så lenge rådgiverne i *Heimskringla* og fosterfedrene i *Morkinskinna* holdt sammen.⁶⁸ *Morkinskinna* omtaler Haraldssønnes *ráðuneyti* en gang, da i innledningen til en beretning⁶⁹ som ikke står skrevet *Heimskringla*: «Nú er andat *ráðuneyti* þeira bræðra, þat er trúast var.»⁷⁰

⁶⁰ *Ráða* (1-16). Heggstad 2008: 484

⁶¹ Svs: 46

⁶² G. Storm og G. Munthes omskriving av Svs, kap.17

⁶³ F.Jónssons omskriving av MBoHG, kap.8

⁶⁴ *Ráðu-ligr* (1) Rådgivere (koll.). Heggstad 2008: 486

⁶⁵ MBoHG, kap.21 og Msk., kap.95

⁶⁶ *Vitra* f. (1) Klokskap, (2) kunnskap. Heggstad 2008: 736

⁶⁷ F.Jónssons omskriving av MBoHG, kap.8; Islenzka Fornrit Msk. Kap.90

⁶⁸ HS, kap.21; Msk. Kap.97

⁶⁹ Msk., kap.98

⁷⁰ Islenzka Fornrit Msk. Kap. 106

Andre termer på rådgivere brukes også i sagaene. Sverres saga bruker *raðgjafar* for å beskrive hvem som rådet Magnus Erlingsson til å ikke stole på bymennene i Bergen.⁷¹ Og Morkinskinna bruker *ræðismenn* som term for å si hvem som rådet for å drepe Sigurd Slembe med en gang, hvor *Heimskringla* heller bruker *höfðingjar* om de som ga råd.⁷² Fagrskinna nevner ikke rådgivere, men omtaler de Erling Skakke hadde råd med da han fikk brev ifra Valdemar i 1164 som *lanðraðamenn*.⁷³ *Lanðrað* er norrønt ord som kan både bety landstyring eller landssvik.⁷⁴ Og satt sammen med -maðr kan det bety landsstyrer eller landssviker.⁷⁵ I kontekst av episoden i 1164 er det de andre landsstyrerne Erling Skakke spurte om råd fra. I motsetning blir ikke *rað* brukt i noen form som beskriver hvem Erling rådførte seg med i denne episoden. I *Heimskringla* blir heller *aðra*⁷⁶ *menn* brukt.⁷⁷ At termene ikke var den samme i de tilfellene som flere av sagaene beretter om, indikerer at det ikke var termen i seg selv som var viktig men heller deres funksjon som den som ga råd.

Knut Helle konkluderer med sin egen gjennomgang av rådgiver-betegnelsen at termen rådgiver ikke var teknisk betegnelse før ut på 1200-tallet med *Håkon Håkonssons saga*, da overgangen var «helt slående».⁷⁸ I de foregående sagaene nevnes rådgivere kun sporadisk. I *Sverres saga* nevnes rådgivere kun en gang.⁷⁹ I *Heimskringla*, *Morkinskinna* og *Fagrskinna* nevnes rådgiver-betegnelsen flere ganger, men er fortsatt sporadisk.⁸⁰ Helle mener at ut ifra det man vet om det sentrale regjeringsapparatet før Håkon Håkonssons tid var mest trolig rådgiverne «personer som de facto ble konsultert, uten noen fast formell status som rådgivere.»⁸¹ Rådgiverne i *Heimskringla*, *Morkinskinna* og *Fagrskinna* referer da ikke til et embete eller stilling, men viktige personer som kongene og landsstyrerne involverte i viktige beslutninger.

⁷¹ Svs: 80

⁷² *Ræðis*-maðr m. rådsman; forstandar. Heggstad 2008: 508

Höfðingi m. (1) Høvding; førar; hovudmann; landstyrar; stormann. Heggstad 2008: 314
Islenzka fornrit Msk., kap.101 eller Msk., kap.93 i Andersson og Gade; HS, kap.12

⁷³ Islenzka fornrit Fsk., kap.108

⁷⁴ *Lanðraða*. Heggstad 2008: 375

⁷⁵ *Lanðraða*-kensl (-maðr (1) og (2). Heggstad 2008: 375

⁷⁶ *Aðra* (1) førnemd. Heggstad 2008: 22.

⁷⁷ F.Jónssons omskriving av ME, kap.23

⁷⁸ Helle 1972: 317

⁷⁹ Sverres saga: 80

⁸⁰ Helle 1972: 316-317

⁸¹ Helle 1972: 316

1.5 Oppgavens struktur

Denne oppgaven er delt inn i et innledningskapittel, et kapittel om rådgivning i de normative kilden, fire kapitler som omhandler rådgivning i sagakildene, og til slutt et avslutningskapittel. Innledningskapittel inneholder en oversikt over eksisterende sekundærlitteratur over rådgivning og høymiddelalderens politiske kultur, både i Norge og Europa. Innledningskapittel inneholder også en redegjørelse av kildene til denne oppgaven og en diskurs om kildene til denne oppgaven kan være troverdige. Til slutt kommer en gjennomgang av råd- og rådgiver-terminologien og hvordan jeg har valgt å velge ut tilfeller.

Det første kapittelet hvor rådgivning undersøkes vil ta for seg de normative kildene på 1200-tallet. Her vil gode menns medvirkning og gode råd i kildene bli undersøkt og drøftet. En drøfting om lakunen av presisering i de normative kildene vil også bli gjort i dette kapittelet.

I det andre kapittelet og det første hvor jeg tar for meg rådgivning i sagaene, skal jeg redegjøre for hvilke saker det var drøftet i rådgivningen. Jeg kommer til vise en kvantitativ oversikt over sakene og gi en kort beskrivelse av dem. Dette kapittelet kommer til å være et bakgrunnskapittel til de tre senere kapitlene hvor jeg drøfter rådgivning mer inngående.

I det tredje kapittelet kommer jeg til å undersøke instansene hvor rådgivningen tok sted. Først vil jeg redegjøre for Gerd Althoff sin hypotese om bruken åpen- og lukket fora i rådgivningen. så vil jeg gi en kvantitativ oversikt og deretter en kort beskrivelse av disse instansene. Jeg vil deretter ta i bruk Althoff sin hypotese for å drøfte om det var et skille i det åpne- og lukkede fora i Norge og hvordan det åpne- og det lukkede fora ble brukt. Og til slutt en drøfting av hvorfor det var brukt så mange flere uformelle instanser enn formelle instanser.

I det fjerde kapittelet er det deltakerne i rådgivningen som er i fokus. Jeg vil først redegjøre for en kvantitativ oversikt over deltakerne i rådgivningen. Deretter vil jeg undersøke og drøfte hver gruppe for seg selv. Til slutt skal jeg drøfte om det var brukt ulike termer på de samme deltakerne ut ifra hvilken rolle de spilte i rådgivningen.

I det femte og siste kapittelet skal jeg undersøke og drøfte resultatet av rådgivningen. Først skal jeg redegjøre for en kvantitativ oversikt og deretter redegjøre for tendensene i denne oversikten. så skal jeg undersøke i hvilke situasjoner kongen måtte lytte på, og hvem han måtte lytte på.

2 De normative kildene

I dette kapittelet skal jeg undersøke de normative kildene *Magnus Lagabøtes landslov*, *Hirdskråen* og *Kongespeilet* og hva de sier om rådgivning. Jeg skal undersøke «gode menns medvirkning» og «gode råd» i de normative kildene og drøfte om mangelen på presisering av rådgivning i de normative kildene var et tegn på rådgivning var viktig eller ikke.

2.1 Gode menns medvirkning og gode råd

I de normative kildene var gode menns medvirkning vektlagt. Ifølge edene i de normative kildene *Hirdskråen* og *Magnus Lagarbøtes landslov*, skulle lendmennene styrke kongen og hans rike med sine råd.⁸² Eden jarlen skulle sverge i *Hirdskråen* gir ikke noen indikasjon på hva et godt råd var,⁸³ men i *Magnus Lagarbøtes landslov*, skulle jarlen også styrke kongen og hans makt eller rike med råd hvor han skulle blant annet sverge i eden «styrke skal jeg ham og hans magt (riki) med paalidelige raad».⁸⁴

Videre går ikke *Hirdskråen* og *Magnus Lagarbøtes landslov* spesielt inn på hva som var regnet som et godt råd. I stedet for bruker heller de normative kildene tid på å forklare hvilke saker kongen skulle involvere de gode menn i, de interne forholdene i hirden, hvilke plikter/kompetanseområder de ulike hirdmennene hadde, hvor blant annet lendmennene hadde retten av kongen nest etter hertug eller jarl, og skulle være fremst blant kongens rådgivere.⁸⁵ Eller hvilke rettslige saker kongen skulle involvere gode menn for å finne løsninger, ifølge landsloven. De normative kildene går ikke inn på hva et dårlig råd var i noen nevneverdig grad. Det nærmeste man kommer til dårlige råd i *Hirdskråen* var når den advarer hirdmennene mot en rekke ulike «laster og lyter som det høver seg å passe for ...».⁸⁶ Råd som oppmuntrer til slik oppførsel kan da bli ansett som dårlige. Motstykke vil da være at gode råd var det som rådet mot slik oppførsel, og heller rådet til høvisk oppførsel. Som da *Hirdskråen* oppfordrer til hvordan mennene skal i motsetning oppføre seg.⁸⁷ Dette har derimot ikke noe

⁸² MLL, kap. 9: «... styrke skal jeg ham og hans rike baade med mine raad» Selve eden lendmennene skulle sverge var den samme i både *Hirdskråen* og *Magnus Lagarbøtes landslov*. Ifølge hsk., kap. 5(8) Om lendmannseden og bøndernes, skulle de sverge eden som sto i «selve lovbokas kristendomsbolk.

⁸³ Hsk., kap. 4 (7)

⁸⁴ Magnus Lagarbøtes landslov, kap. 9

⁸⁵ Hsk., kap. 14 (19)

⁸⁶ Hsk., kap. 23 (28)

⁸⁷ Hsk, kap. 24 (29)

med selve sakene kongen og de andre deltakerne hadde rådgivning om, men heller deres oppførsel. Samtidig presiserer dette ikke hva det «gode råd» var.

I fortalen til *Magnus Lagarbøtes landslov* står det skrevet at med de «bedste mænds» råd har det blitt rettet på de fleste lovbookene i Norge. Og at hensyn til de «skjelrieste (viseste) mænd» sine ønsker om ikke å ødelegge lovbookene har blitt vist. De⁸⁸ har brukt Frostatingsboken i sin helhet som grunnlag for den nye lovbooken og med beste menns råd har de tatt «fra og sætte til, hvad vi fandt mest passende».⁸⁹ Videre berettes det også om gode eller beste menns råd i lovbooken. Når kongen skal sverge kongeløftet skal han si høyt:

«Det lover jeg Gud og hans hellige mænd og dette hans folk, som jeg uværdig er sat over, at jeg skal holde de kristne love, som den hellige kong Olav først satte og andre hans rette eftermænd nu har samtykt mellem kongen og dem, som landet bygger, med begge parters samtykke, og med gode mænds raad at bøte paa dem efter det vet Gud gir mig»⁹⁰

Kongen var da bundet til å rette på lovene med gode menns råd, da hans ed var sverget med vitner i offentlig skue. Kongen anerkjente også tradisjonen for at kongene hadde med samtykke fra «dem» (gode menn) satt lover. Tradisjon var i høymiddelalderen et viktig argument eller motargument for å få gjennomført sin sak. Kongen kunne da ikke sette lover på egenhånd med mindre de gode menn samtykket til det. Gode eller beste menn skulle også medvirke på opprettholdelsen av lovene. Ved flere anledninger skal gode menn råd medvirke til en beslutning: (1) Ved stevning av leidang kan ikke kongen stevne mer enn halvparten, uten å ha gode menns samtykke.⁹¹ (2) Hvis noen ikke møter opp på kongen stevning til leidang på grunn av nødstilfeller, da skal det bedømmes med gode menns råd om han var kongen ulydig eller ikke.⁹² (3) Hvis noen begår nidingsdrap under slag (våpenskiye) skal det bedømmes av kongen med de beste menns råd.⁹³ (4) Når noen skader noen andre på tinget, den skadede dør av sårene og angriperen flykter, da skal kongen selv bedømme saken og omstendighetene med de beste menns råd.⁹⁴ Ved to anledninger blir det også nevnt at gode menns råd medvirket kongens beslutning når retterbøtene som følge av nidingsdrap skulle

⁸⁸ I Fortalen referer «De» i denne konteksten til kongen og dem som var med på å skrive Magnus Lagabøters landslov.

⁸⁹ MLL, Fortalen

⁹⁰ MLL: Kristendomsbolk, kap. 8

⁹¹ MLL: Landevernbolken, kap.1

⁹² MLL: Landevernbolken, kap.10

⁹³ MLL: Mannehelgebolken, kap.3

⁹⁴ MLL: Mannehelgeboken, kap.9

besluttet,⁹⁵ og når lovboken avsluttes så står det at lovene i denne boken ble besluttet av Magnus Lagabøte med gode menns råd.⁹⁶

Internt i hirden tegnet også *Hirdskråen* et lignende bilde av gode menns medvirkning. Når et kongsemne skulle ta til konge skulle det første være et hirdstevne hvor han skulle love sine hirdmenn «alle slik heder og alle navnebøter som de hadde før, og med god forbedring for dem som synes fortjent til det, etter de gjeveste menns råd, og etter den tjenesten de vil komme til å få.»⁹⁷ Kongen kunne da ikke velge selv å forfremme visse medlemmer, han trengte samtykke fra de gode menn for at slike forfremmelser skulle være gyldige. Kongeløftet i *Hirdskråen* stemmer overens med det som står i landsloven. Kongen skal holde de lovene som ble satt av Olav den hellige og de rettmessige kongene etter ham med samtykke fra kongens undersåtter, og kongen skal kun forbedre lovene med gode menns råd.⁹⁸ Hvis noen i hirden hadde forbrutt seg imot kongedømmet skulle det «gå fram etter loven og kongelige skipaner, med miskunn og med gode menns råd.»⁹⁹

Vi har ikke anledning til å gå detaljert gjennom hvert tilfelle hvert for seg hvor gode menns råd skulle medvirke til en beslutning. Men oppsummert utover det som ble redegjort ovenfor, kan man si at gode menns råd skulle medvirke til en beslutning når det skulle besluttes (1) Hvor mange håndgangne menn en hertug eller jarl kunne ha,¹⁰⁰ (2) Ved mistanke om svikråd fra hertugen eller jarlen¹⁰¹ og hvis kongen beskylder en lendmann for landråd eller svik,¹⁰² (3) Sette en jarl på Island eller de andre skattlandene,¹⁰³ (5) Ved valg av drottsete og munnskjenk,¹⁰⁴ (6) Ved opptak av nye hirdmenn,¹⁰⁵ (7) Hvis en av de håndgangne menn bryter loven mot en av tegnene hans (sivile saker),¹⁰⁶ (8) Når kongen føler han må med hensyn til landets vern må ty til forsvar eller angrep,¹⁰⁷ (9) Hvis noen av hirdmennene mener

⁹⁵ MLL: Mannehelgebolken, kap.13

⁹⁶ MLL: Retterbøter, kap.13

⁹⁷ Hsk., kap.2 (5)

⁹⁸ Hsk., kap.3 (6)

⁹⁹ Hsk., kap.6 (11)

¹⁰⁰ Hsk., kap.8 (13), 12 (17)

¹⁰¹ Hsk., kap.8 (13), 12 (17)

¹⁰² Hsk., kap.15 (20)

¹⁰³ Hsk., kap.10 (15)

¹⁰⁴ Hsk., kap.21 (26)

¹⁰⁵ Hsk., kap.25 (30)

¹⁰⁶ Hsk., kap.29 (34)

¹⁰⁷ Hsk., kap.31 (36)

noen ikke burde få grid av kongen, siden denne personen har begått urett mot dem,¹⁰⁸ (10) Konflikter mellom hirdmennene.¹⁰⁹

En lignende mangel på presisering om gode råd møttes også i *Kongespeilet*. I bolken «Om hirdmannen» beretter «Faren» om tre ting som enhver hirdmann trenger, mannevett, gode seder og høviskhet. Av de tre så er det mannevett som blir, ifølge Bagge mest diskutert. Mannevett var en innsikt som gjorde at hirdmannen kunne tilegne seg alminnelig moral, den spesielle hoffetiketten og den livsvisdom som passer seg for en som er høy plassert i samfunnet: Evnen til tale på ting og felle de rette dommene på tinget. Kunnskap om lovene, kunnskap om når det var passende å gi eller be. Og til slutt:

«... en grunnleggende sinnsro som ikke lar seg røkke av fremgang eller motgang og dermed den moralske ryggrad som gjør en i stand til å bære det å bli opphøyet av konge og stormenn uten å bli overmodig.»¹¹⁰

Kongespeilet beretter mer detaljert om egenskapene som en hirdmann trengte for å kunne bli kalt en «hedersmann» som også var velsett hos rikets menn.¹¹¹ Og som kunne gi gode råd til kongen eller sin høvding. Blant annet skulle en hirdmann skjønne rettferdighet og hva som var passende for enhver skyldig mann og granske sitt eget sinn før en tar hevn. Hirdmannen skulle tenke seg over om beskyldningene man blir anklaget for var sanne eller usanne. Ikke skulle hirdmannen være gjerrig eller grådig fordi alle kom like «fe-lause» inn i verden som man forlater den. Han skulle ta imot ære og heder ifra kongen eller andre av rikets menn med måtehold. Det var uklokt å heve seg høyt i sitt overmot og egenkjærlighet at hirdmannen syntes at ingen var hans likemann. Hirdmannen som gikk for heftig frem med altfor stort hovmod, ville finne ut at Gud svarer stort overmot med hellig ydmykhet og ville finne ut i sitt hovmod at Gud var imot ham. Hirdmannen var pliktig i sitt embete å være hjelpemann for de evnet mindre enn ham selv. Fordi den ære Gud hadde gitt ham skulle gagne alle som hadde mindre makt enn ham selv. Det skulle være til men for folk at dyktige menn fikk makt og styrke.¹¹² Men som i de andre normative kildene presiserer den ikke hva det gode råd var.

¹⁰⁸ Hsk., kap.34 (39)

¹⁰⁹ Hsk., kap.36 (41)

¹¹⁰ Sverre Bagge, *Innledende essay*, ved *Kongespeilet*, oversatt av Anton Wilhelm Brøgger, Oslo: 2000; s.20-21 (XX-XXI)

¹¹¹ KS: 123

¹¹² KS: 124-126

Det kan tenkes at denne lakunen av presisering av hva som var et godt råd var problematisk og kunne være en kilde til konflikt, men det var det nødvendigvis ikke. Ifølge Hans Jacob Orning var oppmerksomheten i hirdloven mer rettet mot den ære og verdighet som fulgte de enkelte ombud, og betydningen av å skjøtte vervet de fikk eksemplarisk med full troskap mot kongen, enn å presisere arbeidsoppgaver og tjenestehierarkiet.¹¹³ Det virker som at dette også gjaldt mannevett i *Kongespeilet*. Mer fokus var gitt til egenskapene som trengtes for å kunne gi gode råd, enn hva som var gode råd. Kun i kontekst av situasjonen ville man vite hva det gode råd var.

Og ifølge Gerd Althoff ble de spesifikke rettighetene og pliktene gjort tydelig når det var nødvendig, fordi det var da de konkrete problemene oppsto. Det var ikke før i slutten av 1200-tallet at konkrete rettigheter og plikter ble nedskrevet. I tidligere tider stolte føydalherrene og hans menn på at alle var enige om de pliktene og rettighetene. Og Althoff mener at det var ingen kontemporære stemmer som så det som et problem at man var tvetydige.¹¹⁴ Dette gjaldt også edene ifølge Althoff som viste den samme tvetydigheten. Edene kunne ikke skape tydelige forpliktelser. Edene forble implisitt på hvilke plikter som ble opprettet i fremtiden. Folk stolte på den kollektive anerkjennelsen av hva som var regnet som rettmessig oppførsel. Slik tvetydig formulering kunne kun opprettholdes så lenge alle var enige om hvordan en skulle oppføre seg som føydalherre eller vasall.¹¹⁵

Althoff oppsummerer med å si at nesten hver handling, som etablerte rettigheter og plikter gjennom ritualisert kommunikasjon i middelalderen, gjorde det på en generell måte. Det som var sikkert var at slik tvetydig rituell kommunikasjon fungerte, da den etablerte føydale forhold mellom blant annet konger og hans menn. Alle kjente til hvilke rettigheter konger, biskoper og hertuger hadde og hvilke plikter vasallene hadde. Når det var en konflikt eller uenigheter så prøvde man å bli enige om en konsensus om hva som var i henhold med sedvanen.¹¹⁶ For Althoff var det en mulighet at middelalderens mennesker kanskje foretrakk et mer generelt syn på forhold og forpliktelser, på tross av tvetydigheten på grunn av folks felles erfaringer. Kanskje det ble lettere å etablere konsensus på spesifikke spørsmål, når en først hadde etablert et forhold eller vennskap først basert på et generelt grunnlag – Althoff påpeker at djevelen ligger i detaljene. Middelalderssamfunnet var for Althoff da et samfunn

¹¹³ Orning 2010: 280

¹¹⁴ Althoff 2015: 69

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Althoff 2015: 70-71

hvor generelle ritualer og symbolsk handlinger skapte sosial konsens, fordi sosial sameksistens kunne bli regulert gjennom etablerte slektskap, vennskap og føydale forhold. At fokuset lå på det symbolske i handlingene som da lendmennene sverget ed til kongen, i stedet for det spesifikke, kan forklares med at sedvanen hadde allerede svarene for alle følgende spørsmål. Spesifikke detaljer ble en sak når det ble sett på som nødvendig.¹¹⁷

Hensikten i de normative kildene *Magnus Lagabøtes landslov*, *Hirdskråen* og *Kongespeilet* var da aldri å ta stilling til hva som var gode eller dårlige råd utover det generelle eller hvilke saker mennene skulle gi råd i. I de normative kildene var det viktigere å påpeke hvor viktig det var at kongen medvirket de gode mennene i sine beslutninger og hvilke egenskaper disse mennene skulle ha for å kunne gi gode råd.

2.2 Kapitteloppsummering

I dette kapittelet så jeg nærmere på de normative kildene og hva de beretter om rådgivning i høymiddelalderen. I de normative kildene var gode menns medvirkning en viktig komponent i riksstyre og i bestemmelser innad hirden. Ifølge *Magnus Lagabøtes landslov* skulle kongen medvirke gode menn for å blant annet endre på lovene. Selve lovboken til Magnus Lagabøte ble til med sammen med gode menn hvorav deres råd var med å bestemme hva som skulle bli, hva som skulle fjernes og hva de nye lover skulle være. Alle lover som ikke hadde blitt tatt med gode menns samtykke, var ikke gyldige. I landsloven skulle heller ikke kongen dømme i en rekke saker uten å ha rådgivning med de gode menn først. Hvis kongen ønsket å gjøre endringer i sin hirds komposisjon eller rettere sagt hvem som var medlem og hvilken posisjon de hadde, skulle kongen ifølge *Hirdskråen* gjøre dette med gode menns medvirkning. Og som i landsloven skulle ikke kongen dømme i flere saker innad hirden uten å medvirke gode menn i rådgivning først. Samtidig skulle jarlen, lendmannen og hirdstjorene, sverge ed om styrke kongen makt og hans rike med gode/pålitelige råd. I *Kongespeilet* var det derimot egenskapene man trengte for å tjene kongen (gi råd) som ble sterkest vektlagt. Det viktigste hirdmann måtte ha var mannevett, dette lot ham få tilgang til den alminnelig moral, den spesielle hoffetiketten og livsvisdommen som var evnen til å tale på ting, kunnskap om lovene, kunnskap om når det var passende å gi eller be og ikke bli overmodig hvis man ble opphøyet av kongen. Egenskaper som var alle aktuelle ved

¹¹⁷ Althoff 2015: 71

rådgivning sammen med kongen. Lakunen av presisering av plikter på tvers alle de normative kildene, oppgaver og hva som var gode råd var ikke noe tegn på at rådgivning ikke var viktig, men må heller ses på som at presiseringen av rådgivning ikke ble sett på som nødvendig. Ifølge Althoff var kongen og hans vasaller innforståtte med hva som var regnet som vasallenes plikter og hvilke rettigheter partene hadde. De normative kildene var mer opptatt av som Orning sier: den ære og verdighet som kom med de enkelte ombud enn å presisere oppgaver og tjenestehierarkiet. Hvordan man skulle oppføre seg i rådgivning med kongen og æren som kom av å ha rådgivning med ham var viktigere å fremheve i de normative kildene. At saker ble kun tatt opp i de normative kildene på et generelt plan viser mest trolig at partene visste hva som var innholdet i slike situasjoner, og hva som var forventet av hverandre.

3 Sakene

I dette kapittelet skal jeg redegjøre for de ulike sakene som var drøftet i rådgivningen. Først skal jeg redegjøre for en kvantitativ oversikt over tilfellene med hvilke saker som ble drøftet, deretter skal jeg gi en kort beskrivelse av hver sak.

3.1 Kvantitative tall

	Magnus B.	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E.	Sverre
Politiske råd									
Drap		2		3				1	2
Tronfølge	1	2	1		1		3	2	6
Utenrikspolitikk							2		
Lydighet		1							4
Diverse (normer, forhold, spådommer)									4
Militære råd									
Taktikk/slagplan før slag				3		1	2	3	3
Taktikk/slagplan under slag				1			1		
Militærpolitikk	3	1	1	2			3	6	15

En identisk tabell med fotnoter (referanser) ligger bak i oppgaven som et vedlegg

3.2 To overordnede kategorier

Fordelingen av de ulike tilfellene på rådgivning inn i saker er basert på den utløsende årsaken til at det ble stevnet til rådgivning og ikke hva som ble beslutningen. Dermed havner rådgivningen mellom Harald Gille og hans rådgivere i 1136 i *tronfølge*-kategorien og ikke *drap*-kategorien. Sakens kjerne var hva de skulle gjøre med Sigurd og hans krav om å bli anerkjent som kongssønn, ikke drapsforsøket. Mange saker overlapper med hverandre i om de var politisk orientert eller militært orientert. Jeg har derfor valgt å dele de ulike sakene inn i disse to overordnede kategoriene.

3.2.1 Politiske saker

Tabellen ovenfor viser en rekke ulike politiske saker hvor det ble involvert rådgivning. De var *Drap*, *Tronfølge*, *Utenrikspolitikk* og en rekke mindre politiske saker som jeg valgt å slå sammen. Disse mindre sakene omhandler advarsel, spådommer og personlige forhold. *Drap* kunne være saker hvor man rådet kongen til å drepe noen, som i 1155 da Gregorius Dagsson rådet Inge til å ta hevn for drapet på hans hirdmann Sigurd Skrudhyrna.¹¹⁸ I 1181 truet Sverre Sigurdsson med å drepe tre fedre til tre av Magnus Erlingssons hirdmenn,¹¹⁹ og i 1199 da flere birkebeinere drepte friendene til sveithøvdingene, rådet Sverre dem til å begå hevndrap.¹²⁰ Vennskap spilte en viktig rolle i den politiske kulturen og det er ikke overraskende at man hadde rådgivning når noen ble drept. Rådgivningen i sagaene derimot viser at man ikke stevnet til ting. I stedet for bestemte Inge i 1155 for å hevne drapet samme kvelden, selv om noen av hans rådgivere rådet til å kreve bot i stedet. I 1181 var det bare trussel om drap, men dette ble aldri realisert og i 1199 skjedde rådgivningen mens birkebeinerne plyndret byen.

Tronfølge er saker hvor man rådspurte seg rundt kongsemne, det å anerkjenne andre som kongssønn eller å avsette andre konger. *Tronfølge*-saker var prekære for kongen. Hvis kongen for eksempel anerkjente kravet til en potensiell pretendent, betydde at hans egen makt ble innskrenket. Fordi en stor del av landskylden havnet i hendene til en annen konge som betydde at den eksisterende kongen ikke hadde like store økonomiske midler til å inngå og pleie eksisterende vennskap med gaver.¹²¹ Kongen måtte da også begynne å konkurrere mot andre konger om støtte fra høvdingene som betydde at hans egen makt var svekket fordi han kunne ikke lenger tvinge gjennom sine egne beslutninger i like stor grad. *Tronfølge*-saker var også av interesse for kongens nærmeste, fordi jo mer midler deres konge styrte over, jo mer midler kunne de potensielt ha tilgang til. Samtidig kunne være kvalitative forskjeller mellom kongene som gjorde noen kongsemner mer attraktive som konger for høvdingene i Norge.

Utenrikspolitiske-saker er i kildemateriellet til denne oppgaven et særtilfelle. Dette tilfellet var Erling Skakkens rådgivning med de faste rådgiverne i 1164 og deretter med bøndene noen måneder senere om Valdemar skulle få Viken eller ikke.¹²² Det er trolig at det også har vært flere *utenriks*-saker til rådgivning, men sagaene beretter ikke om disse

¹¹⁸ HS, kap.27

¹¹⁹ Svs: 74-75

¹²⁰ Svs: 228

¹²¹ Sigurdsson 2010: 66-67

¹²² MEs, kap.23-24

tilfellene. Rådgivningen i 1164 var så viktig for Erling Skakke at han hadde rådgivning med de faste rådgiverne på forhånd, før han tok opp saken med bøndene i Viken. Tilfellet hvor Magnus Blinde rådet Eirik Eimune til å gi ham og Sigurd Slembe militær støtte havner ikke i denne kategorien, da Magnus ber Eirik å intervensere i konflikten mellom ham og Sigurd sin konflikt med Haraldssønnene, til fordel for Magnus og Sigurd. Det var de personlige interessene som sto i fokus, mens i 1164 satte en utenlands konge krav på en del av Norge.

Lydighets-saker var også saker hvor kongen forventet lydighet fra mennene, enten i 1194 med biskopene i Norge eller bøndene på husting. I 1194 da Sverre rådet biskopene i Norge til å støtte ham og ikke erkebiskopen Eirik som var i eksil i Danmark hos den danske erkebiskopen Absalon, blir det tydeliggjort i et brev fra erkebiskopen sendt til pave Innocens III, at det oppfattes som at Sverre krevde lydighet fra biskopene.¹²³ Derfor har jeg valgt å plassere dette tilfellet under lydighet sammen med de gangene kongene krevde hjelp fra allmuen.

Diverse-saker er en kategori hvor en rekke ulike mindre saker har blitt plassert, da de ikke passer inn i de overnevnte kategoriene. Sverre Sigurdsson hadde i noen tilfeller rådgivning om personlige forhold med sine frender. I 1189 hadde Sverre rådgivning med sin kone, dronning Margrete om Nikolas Arnesson skulle få bli biskop i Stavanger eller ikke, og vinteren 1199-1200 ga Sverre råd til sin frende Philippus Jarl, som hadde innledet et forhold med prestekonen Ingebjørg som var gift med Erland, en prest som Sverre ikke hadde et godt forhold til. Politisk makt var bygget på relasjoner og hva man kunne få ut av disse relasjonene, dermed så havner dette kategorien saker i politiske saker. I hvilken grad disse tilfellene tok sted kan nok spørres, men de allmenne trekkene til rådgivningen i disse tilfellene er fortsatt av interesse.

3.2.2 Militære saker

Kongene rådførte seg ikke bare om politiske saker, men også militære saker som *taktikk/strategi før et slag*, *taktikk/strategi under et slag* og *militærpolitiske* saker som skiller seg ut ifra politiske saker ved at slike saker handlet om sikre seg tilslutning fra mennene i

¹²³ Bagge 1973: 64. «Og vi bør heller ikke, kjæreste far, forbigå i stillhet at i alt dette er han blitt opptent av vrede og harme fordi vi ikke avlyder (**Obedimus**) hans befalinger ...» (**eget ord i sitatet**). I brevet erkebiskopen Eirik sendte til pave Innocens III, går det fram at det fra han og biskopenes oppfatning at Sverre krevde lydighet.

kommende slag. I *taktikk/strategi før slag* handlet sakene om hvordan de skulle slåss eller rettere sagt hva selve slagplanen skulle være. I sagaene dukker slike saker opp først ved Inge Krokrygg og det var rådgivning om slike saker helt frem til og med Sverre. Noe verdt å se nærmere på er hvorfor dukket rådgivning om taktikk og slagplan først i 1159, da Inge hadde rådgivning med lendmennene sine om hvordan de skulle kjempe mot Håkon Herdebrei?¹²⁴ Det må antas at det har vært rådgivningstilfeller om denne saken før også, så hvorfor berettes det ikke om disse i sagaene før dette? Ble rådgivning om taktikk viktigere?

Taktikk/slagplan under slag dukket også opp med Inge, i tilfellet av denne saken var det i 1161 under slaget ved Oslo. Under selve slaget skal fylkingen til Inge ha sprengt opp, og hæren til Inge ble løst opp i mindre flokker. Da ble Inge rådet til å ri til Ringerike for å samle forsterkninger og returnere samme dag.¹²⁵ Og i 1179 ble Erling Skakke rådet av Ivar Horte at hæren burde trekke seg tilbake til skipene, da de havnet i et overraskelsesangrep ledet av Sverre Sigurdsson.¹²⁶ Slike saker var alltid spontane og respons til noe som hendte under et slag. I motsetning til *taktikk/strategi før et slag* så hendte dette kun unntaksvis og i to av de tre tilfellene så skjedde det rett før en konge/formynder døde i slaget.

Militærpolitiske saker var av de tre militære sakene den som var flest tilfeller på. I motsetning til de andre to sakene så det ut til at den var tilstede under hele perioden. Rådgivningen i denne saken handlet om sikre seg tilslutning for at man hadde nok slagkraft til å kunne kjempe i slag. Dette kunne enten ta i form av hvor de skulle dra for finne støtte eller å sikre oppslutning blant dem som allerede var til stede. I 1159 hadde Inge Krokrygg husting med hele hæren og spurte om de skulle nå slåss mot Håkon Herdebrei eller ikke.¹²⁷

3.3 Kapitteloppsummering

I dette kapittelet har jeg undersøkt sakene som det ble drøftet i rådgivningstilfellene. Det var to overordnede kategorier med saker, de *politiske sakene* og de *militære sakene*. I de politiske sakene ble det rådført om tronfølge, drap, lydighet, og en diverse saker som omhandlet relasjoner. I de militære sakene drøftet man om taktikk/slagplan før slag, samt under slag og militærpolitiske forhold.

¹²⁴ HH, kap.7

¹²⁵ HH, kap.17

¹²⁶ Svs: 65

¹²⁷ HH, kap.5

4 Instansene

I dette kapittelet skal jeg se nærmere på instansene hvor det var rådgivning i perioden 1130-1202. Jeg vil i dette kapittelet ta i bruk Gerd Althoff sin hypotese om bruken av en lukket fora før man gikk til en åpen fora i den ottonsk-karolingiske middelalderen. Og se om hans hypotese passer inn i den politiske kulturen i Norge mellom 1130 og 1202. Jeg vil først redegjøre for Althoff sin hypotese. Deretter skal jeg vise en kvantitativ oversikt gjennom en tabell over de ulike instansene som ble brukt i rådgivningen, og deretter kort redegjørelse for de ulike instansene i tabellen. Så skal jeg drøfte skille mellom det åpne- og lukkede fora. Etterpå skal jeg drøfte noen eksempler ut ifra Althoff sin hypotese. Til slutt skal jeg drøfte hvorfor det var så mange uformelle råd sammenlignet med formelle råd.

4.1 Åpne- og lukkede fora

Gerd Althoff hypotese om rådgivning- og andre beslutningsprosesser er basert på tanken om at det var to ulike typer for konsultasjon/rådgivning i middelalderen som skulle komplementere hverandre. Man hadde den konfidensielle, uformelle diskusjonen hvor deltagerne var bundet av spesielle forhold basert på tillitt. Og etterpå hadde man et offentlig og representativt møte i det åpne fora i formelle sammenhenger som domstoler og forsamlinger. Ifølge Althoff tok det sted uformelle kontakter før man offentliggjorde sine meninger om en sak. På denne måten kunne man sikre seg støtte blant sine egne venner og allierte først, og dermed være i en posisjon hvor bred støtte var garantert på forhånd.¹²⁸ Man prøvde å unngå konflikter med hverandre og hvis man forutså konflikt og krancling i prosessene møte man ikke opp, man brukte heller mellommenn.¹²⁹ Hypotesen til Althoff handler om at den åpne rådgivningen skulle komplementere den lukkede rådgivningen med formell tilslutning. Årsaken til at rådgivningen gikk gjennom denne prosessen var fordi det var et behov for å bevar prestisjen til deltakerne. Derfor ble det lukkede fora, *Colloquium Secretum* og *Colloquium Familiare* praktisert for å forberede seg til den offentlige prosessen. På disse lukkede instansene kunne også det bli gitt tilbud om fred før tilbudet ble gitt i det åpne fora. Forskjellen mellom *Secretum* og *Familiare* var ikke stor, da begge handlet om lukket rådgivning. *C. Familiare* spesifiserer kun hvem kongen hadde rådgivning med og ikke

¹²⁸ Althoff 2004: 146

¹²⁹ Althoff 2004: 143-144

selve instansen. *Familiare* var mennene som var nærmest kongen og som kongen hadde *C. Secretum* med. Hvis det var flere enn kongens nærmeste menn i lukket rådgivning med kongen var det heller *C. Secretum*.¹³⁰ Å unngå konflikt var også en årsak til å ha et lukket møte før en åpen rådgivningsprosess, dette henger sammen med at man ønsket å unngå tap av prestisje ved å miste ansikt offentlig. Ved å gå inn i en lukket prosess først unngikk man overraskelser.¹³¹ Rådgivning som et ritual var da orkestret bak scenen.¹³²

Det kan virke som at Althoff legger stor vekt på det lukkede rom på bekostning av det åpne fora. Men Althoff mener at det åpne fora hadde også en viktig funksjon. Offentlig ordlegging og ritualer bekreftet beslutningen og bandt de ulike deltakerne sammen.¹³³ Dette kan henge sammen med at kongens venner ikke nødvendigvis var venner med hverandre.¹³⁴ Den åpne tilslutningen gjorde at deltagerne som ikke var venner var fortsatt nødt til å samarbeide for å gjennomføre beslutningen. Med å binde seg offentlig til en beslutning, kunne man risikere å miste prestisje/ære hvis man gikk tilbake på sine løfter eller ikke møtte opp.¹³⁵ Og hadde dermed interesse av å se beslutningen gjennom. Et av eksemplene som Althoff bruker som grunnlag for sin hypotese var i 1073 hvor en gruppe saksiske prinser som ifølge Althoff møtes fordi kong Henrik den fjerde hadde oppført seg støtende ovenfor prinsene, da han lot dem vente utenfor slottet sitt i lang tid. De holdt et lite og lukket møte mellom seg og sine viktigste støttespillere, tok beslutningen der og brukte forsamlingen i Hoetensleben for å sikre seg bredere og formell tilslutning til sin beslutning.¹³⁶

¹³⁰ Da dette kapittelet handler om instansene hvor det var rådgivning og ikke hvem som deltok, finner jeg det ikke hensiktsmessig å skille mellom *C. Secretum* og *C. Familiare*. Jeg slår da disse to begrepene sammen i dette kapittelet og kaller den for det lukkede fora.

¹³¹ Althoff 1990: 165

¹³² Althoff 2004: 146

¹³³ Althoff 1990: 165

¹³⁴ Sigurdsson 2010: 75

¹³⁵ Althoff 1990: 165

¹³⁶ Althoff 2004: 143

4.2 Kvantitative tall

4.2.1 Tabell

	Magnus B.	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E.	Sverre
Formelle instanser									
Lagting (Åpen)							1		
Husting (Åpen)			1	1			1	2	9
Hirdstevne (Åpen)									1
Uformelle instanser									
Samtaler og møter (Lukket)	4	5	1	6	1		7	6	10
Samlinger/landgang (åpen)		1		1		1	1	4	14
På slagmarken (Lukket)				1			1		

En identisk tabell med fotnoter (referanser) ligger bak i oppgaven som et vedlegg

4.2.2 Formelle instanser

Som tabellen ovenfor viser, var det tre ulike formelle instanser hvor man hadde rådgivning, ifølge beretningene i sagakildene. *Lagting*, *husting* og *hirdstevne*. Grensene mellom lagting og husting gikk på geografisk omfang. *Lagtinget* var et ting hvor deltagerne kom fra flere fylker. Det var fire ulike lagting på 1100-tallet. Gulating, Frostating, Eidsivating og Borgarting. Et femte lagting kunne også hatt eksistert i Vågan i Hålogaland (Nordland og store deler av Troms), men man vet svært lite om det. Man kan også diskutere om Borgarting var et lagting eller ikke. Det ble ikke kalt et lagting før 1224, men man regner med at det var et lagting før dette.¹³⁷ I *Heimskringla* ble Borgarting i 1164 omtalt som et firefylkers-ting.¹³⁸ Lagtingets viktigste oppgave var å gi og tolke lover, og ble stevnet én gang i året. Man kunne også ifølge Claus Krag ta med konkrete saker slik at man kunne ta avgjørelser og kunne dermed fungere som et øverste instans for saker som hadde blitt behandlet før.¹³⁹ Avgjørelser tatt på lagting hadde autorativ makt, da den hadde samtykke og konsensus fra deltagerne. Av saker som kunne bli tatt opp på lagtinget var blant annet saker som trengte rådgivning. I 1164,

¹³⁷ Krag 2000: 93

¹³⁸ ME, kap.24

¹³⁹ Krag 2000: 95

ble Borgarting brukt av Erling Skakke, ikke bare til å utsette en avgjørelse i saken om han skulle gi den danske konge Valdemar Viken som han hadde lovet ham, i støtte mot Håkon Herdebrei. Men også til å få bredest mulig støtte til beslutningen han hadde tatt på et lukket møte med sine faste rådgivere flere måneder i forveien. Ifølge Sverre Bagge var politisk og militær støtte viktig i det norrøne samfunnet viktig da det var synonymt med makt.¹⁴⁰ Beslutninger kunne bli utført fordi man hadde den nødvendige støtten til å nettopp å få den gjennomført.

I motsetning var de lokale *hustingene* begrenset til det lokale distriktet hvor tinget ble stevnet. Hustinget ble også stevnet etter behov. I gamle dager ble hustinget også brukt om sammenkomst av hirdmenn, men etter hvert fikk slike møter en egen term, *hirdstevnet*.¹⁴¹ Som det står i Gulatingsloven «Hver skal råde for ting som synes han trenger ting.»¹⁴² Det betydde at hvis noen hadde saker som man eventuelt trengte råd til, så kunne man stevne til ting. Det var kongen som stevnet til husting da det handlet om felles saker som også angikk hans håndgangne menn. Når noen stevnet til husting skulle visse prosedyrer følges.

Gulatingsloven er tydelig på hvem som skulle delta i distriktet. Alle bøndene skulle delta, hvis ikke ble man straffet med bot. Enker og uføre bønder kunne delta hvis de ønsket.

Enevirkende, de som jobbet alene eller hadde arbeidshjelp som var alle under 15 vintre, var unntatt å dra på ting utenom ved tre anledninger: mannedrapsting, kongsting og manntallsting. Hvis man ikke ga budstikken videre og forutsagte at ikke mange deltok, måtte man betale bot. Selv om man ville være for sen var man fortsatt påbudt å reise til tinget. Kun da man møtte tingmennene kunne man reise tilbake.¹⁴³ Ifølge Krag var tingets funksjon å gjøre viktige forhold offentlig kjent. Og grunnlaget for løsninger og skulle gjøres offentlig.¹⁴⁴

I 1181 stevnet Sverre Sigurdsson hirden til rådgivning hvor Eirik Sigurdsson ble drøftet og om han skulle få lov til å gå jernbyrd for å bevise at han var sønn av Sigurd Munn. Før han stevnet til dette hirdstevnet hadde han en samtale med de høvdingene i hirden.¹⁴⁵ At Sverre hadde rådgivning i et lukket fora før hirdstevne indikerer at hirdstevnet ikke var regnet som lukket nok selv om deltakerne var begrenset til medlemmer av hirden. Årsaken til dette

¹⁴⁰ Bagge 1991: 95-96

¹⁴¹ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra viking til reformasjonstid. 6: 575. For mer om *hirdstevnet* Se side 15

¹⁴² Krag 2000: 96

¹⁴³ Gulatingsloven, pgf.131 (se Robberstad 1937: 137)

¹⁴⁴ Krag 2000: 96

¹⁴⁵ Svs: 94

kan være at antallet deltakere på hirdstevne var for mange til at det som ble diskutert kunne bli holdt hemmelig

Tinget ble brukt som rådgivningsinstans i saker hvor det behov eller ønsket å få en formell tilslutning. En formell tilslutning ville bety at sakene og avgjørelsene fikk sanksjon fra deltagerne og man skulle støtte avgjørelsen i konflikter. I kongesagaene brukes termen *Husting* om da kongen skulle holde krigsråd for å planlegge hærferd eller enkelte ledd i krigføring. Lovene bestemte at leidangsmenn ikke kunne være samlet lenger enn 2 måneder og ikke kunne tas utenfor Norges grenser uten leidangsmennene samtykke. Konfliktene mellom de forskjellige kongene gjorde det ofte nødvendig med lengre samlingsstid og med hærferd utenfor landets grenser. Kongen var dermed nødt til å forhandle med bøndene som hadde blitt stevnet til leidang.¹⁴⁶ Da Inge Krokrygg blåste hele hæren sammen til husting i 1159 ved Götaelven, la han frem forholdene som hans speidere hadde berettet ham om og ba om råd. Gregorius Dagsson rådet dem til å angripe «så sant det ikke er imot kongens vilje».¹⁴⁷ Rådet ble møtt med høye tilrop og alle sa seg villige til å angripe.¹⁴⁸ At man forsøkte å få tilslutning til en beslutning var også til stede i andre episoder med rådgivning på husting. I noen tilfeller fikk kongene tilslutning og noen ganger fikk kongen råde selv.¹⁴⁹ I to tilfeller på husting måtte kongen finne seg i og mot sin vilje å følge sine menn i deres beslutning og i et var det to konger til stede på hustinget.¹⁵⁰

Hirdstevnet var et ting for kongen og hans hirdmenn. Det var et lukket ting, i motsetning til de andre tingene hvor allmuen var pliktige i å møte opp etter å ha mottatt bud om ting var *hirdstevnet* kun beregnet for medlemmene av hirden. Samtidig var det så mange hirdmedlemmer som kunne potensielt ha deltatt at man kan også definere denne instansen som en åpen fora. Hirdstevne kunne stevnes på kortere tid, da den bordfaste delen av hirden alltid skulle følge kongen, med mindre noen hadde fått hjemlov. Det betydde at kongen ikke trengte å vente på deltagerne fra allmuen som kunne ta lang tid å møte opp hvis han hadde stevnet til husting. Under Sverre Sigurdsson fikk hirden en egen hirdlov, men denne har gått tapt. Under Magnus Lagabøte sin hirdlov *Hirdskråen* vet man at hirden hadde administrative funksjoner og skulle dømme med domsmakt i interne saker for hirden. Men på *hirdstevnet*

¹⁴⁶ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra viking til reformasjonstid. 9: 283-284

¹⁴⁷ HH, kap.5

¹⁴⁸ HH, kap.5

¹⁴⁹ HH, kap.8-9; Svs: 115, 189, 207, 256

¹⁵⁰ Svs: 51, 96, 186

lyste kongen også sine avgjørelser om alt som gjaldt organisering av embetsverket, om rettene og pliktene til embetsmennene og utdeling av len og hele lensstellet.¹⁵¹ Nye konger ble også først konge i hirden til den gamle kongen og hirdmennene skulle få sine gamle stillinger under den nye kongen. Dette skjedde før kongsemnet fikk kongshylling på tingene. Hirdstevnet hadde dermed en viktig statsrettslig og politisk posisjon.¹⁵² At hirden var med å bestemme i tronfølgesaker kan man se ved nevning i samtidssagaene en gang, etter at Sverre Sigurdsson hadde diskutert om Eirik skulle få lov til å prøve gudsdømme eller ikke i 1181 med høvdingene sine.¹⁵³

Av de tre formelle instansene er både lagtinget og husinget regnet som en del av det åpne fora (*C. Publicum*). Som nevnt var ting åpne for deltagere fra flere lag i det norrøne samfunnet og ikke bare den politiske og sosiale eliten. Det var også klare forventninger, som henvist til i Gulatingsloven om at prosessen og beslutninger skulle ta i all offentlighet. Selv om hirdstevnet var begrenset til kun hirdmennene, så var mange nok som deltok at det som ble diskutert ikke kunne bli holdt hemmelig, så jeg velger å definere *hirdstevnet* som en av de åpne foraene.

4.2.3 Uformelle instanser

Samtaler og møter var den rådgivningsinstansen flest konger brukte i perioden 1130-1202. I flere eksempler ble vennene, faste rådgivere eller høvdinge samlet av kongen til samtale eller møte. Denne rådgivningsinstansen var lukket og meget eksklusiv. Det var kun de som sto kongen nærmest eller de som var viktigst som var med i denne instansen. Selve prosessen, det som ble diskutert og beslutningen som partene ble enige om ble skjult for andre inntil kongen var klar til å meddele sin beslutning. Det kan også virke som at politiske beslutninger på tinget, ble faktisk diskutert og besluttet i slike lukkede møter i forveien av tinget. Erling Skakke møtte med sine faste rådgivere i 1164 flere måneder før han stevnet til Borgarting på høsten. Ifølge Gerd Althoff var dette normal praksis at beslutninger tatt i det åpne fora hadde blitt tatt på forhånd.¹⁵⁴

¹⁵¹ Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra viking til reformasjonstid. 6: 574

¹⁵² Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra viking til reformasjonstid. 6: 574

¹⁵³ Svs: 94

¹⁵⁴ Althoff 2004: 143-144

Samtaler og møter var en sentral og viktig rådgivningsinstans. Da Sigurd Skrudhyrna, Inge Krokryggs hirdmann ble drept, tok rådgivningen mellom Ingerid (Inge Krokryggs mor) som fant Skrudhyrna drept, Gregorius, Inge og de andre menn og rådførte seg i et spontant møte i et lukket fora.¹⁵⁵ Det forekom flere ulike saker i denne instansen enn noen av de andre rådgivningsinstansene. Det ble rådført i utenrikspolitikk,¹⁵⁶ strategi,¹⁵⁷ taktikk,¹⁵⁸ tronfølge og slektskapsspørsmål,¹⁵⁹ personlig råd,¹⁶⁰ drap,¹⁶¹ og lydighet.¹⁶² Ifølge Knut Helle var den reelle drøftingen i rådgivningen mellom kongen og de mest dominerende støttespillerne hans.¹⁶³

Samlinger som rådsinstans forekom under to konger og en formynder. Erling Skakke (formynderen), og kongene Magnus Erlingsson og Sverre Sigurdsson. Rådgivningen foregikk i full åpenhet utendørs, da hele hæren ble ofte samlet for å ta del i prosessen. Rådgivningen hadde ikke noen formelle prosesser, men fungerte i praksis likt som hustinget. Hæren ble samlet ved behov, i en viss grad mer prekær situasjon enn når hustinget ble samlet. Siden dette ikke var et ting så trengte man ikke å sende bud ut til nærområdet som man skulle gjøre ved ting. Da hele hæren ble involvert så var den eneste mulige måten å kommunisere med hverandre på gjennom tale-måten. I Sverres saga, så forekommer det en stor overlapp i bruken av husting og bruken av samlinger i militære anledninger. Samlinger av hele hæren så ut til å bli gjort av praktiske- og tids årsaker.

Bruken av samlinger og husting ofte som den eneste instansen i en rådgivningsprosess bryter med Althoff sin ide om hvordan rådgivningsprosessen skulle fungere. Althoff mener at rådgivningen skulle først foregå i et lukket og hemmelig rom for å etterpå gå videre til det åpne offentlige rom.¹⁶⁴ Det man ser ved bruken av samlinger og husting som den eneste instansen var det ikke var tilfelle. På større samlinger og husting ble menn som ikke var en del av kongens innerste sirkel inkludert i den eneste og dermed den faktiske rådgivningsprosessen. Noe som viker fra Althoff sin ide om at den faktiske

¹⁵⁵ HS, kap.27

¹⁵⁶ ME, kap.23

¹⁵⁷ MBoHG, kap.2, 3, 5; Svs: 38, 59, 80, 91, 92, 119

¹⁵⁸ HH, kap.6-7, 9, 16; Svs: 63, 75, 87

¹⁵⁹ MBoHG, kap.1,8, 14; ME, kap.35; Svs: 94

¹⁶⁰ Svs: 161, 228

¹⁶¹ Svs: 74, 228

¹⁶² Svs: 181

¹⁶³ Helle 1972: 259

¹⁶⁴ Althoff 2004: 143-144

rådgivningsprosessen ble gjort av en liten gruppe i et lukket fora på forhånd av en prosess i det åpne fora.¹⁶⁵

Rådgivning på slagmarken hendte unntaksvis. Som situasjon var det den mest prekære instansen med rådgivning, da livet til deltagerne sto direkte i fare. I to eksemplene som ble berettet om i samtidssagaene var konsekvensene det samme, døden. I begge tilfelle på grunn av at rådene de fikk, ikke ble fulgt. Erling Skakke og hæren ble angrepet i et overraskelsesangrep,¹⁶⁶ og Inge Krokrygg ble forrådet av to av sine lendmenn.¹⁶⁷ Rådgivningen på slagmarken har en grad av sjanger. Episodene på rådgivning på slagmarken leder i begge tilfeller til at en konge eller landsstyrer dør. En måtte å se dette på, er at forfatteren viser til at en konge som ikke lytter til pragmatiske/gode råd i kritiske situasjoner vil tape i sine konflikter og kan i ytterste konsekvens miste livet.

Av de uformelle instansene regnes samtaler og møter som den mest lukkede av dem. Flere av samtalene og møtene foregår innendørs med så lite som to individer (*C. Familiare*) til å bestå av kongens «sine menn» og «andre menn». Hvor det står at kongen samlet sine menn vil bli regnet som et lukket møte (*C. Secretum*) i stedet for en samling. Når kongen samlet alle menn eller hele hæren, blir det regnet som en samling og dermed en åpen instans (*C. Publicum*). Selv om rådene på slagmarken ble gitt mellom kongen og hans frender eller sine menn, blir det fortsatt regnet som en åpen instans, da det ikke var forbehold om hemmelighetsholdelse.

4.3 Skille mellom det åpne- og lukkede fora?

I det følgende skal jeg drøfte i hvilken grad det var et skille mellom det åpne- og lukkede fora. Jeg kommer til å fokusere på konfliktene mellom deltakerne i rådgivningen og det rituelle aspektet. Jeg vil til slutt drøfte om *hirdstevnet* var enten lukket- eller åpen fora.

4.3.1 Konflikter

Ifølge Althoff så ville deltagerne i rådgivningen ikke møte opp hvis de forventet konflikt og krangling.¹⁶⁸ Gjennom diskurser i det lukkede fora i forveien enten selv eller

¹⁶⁵ Althoff 2004: 143-144

¹⁶⁶ Svs: 66

¹⁶⁷ HH, kap.17

¹⁶⁸ Althoff 2004: 144

gjennom tredjeparter, kunne sensitive temaer som kunne lede til konflikt bli diskutert uten at noen mistet ansikt. Målet var å unngå eksplosive konfrontasjoner ansikt-til-ansikt.¹⁶⁹ Et eksempel på dette var i 1134 da Magnus Blinde stevnet til møte med høvdingene i byen for å diskutere hva de burde gjøre nå som Harald Gille var kommet tilbake til Norge. Under dette møtet fikk man vite fra Sigurd Sigurdsson at de lendmennene som ba om hjemlov tidligere på året etter at Magnus hadde vunnet slaget ved Fyrileiv, nå hadde satt seg hjemme og nektet å komme til Magnus når han stevnet dem til møte. Sigurd hadde sammen med andre menn rådet Magnus ifra å sende hærmennene hjem og gi lendmennene hjemlov.¹⁷⁰ En mulig forklaring for at de ikke møtte opp når Magnus stevnet dem, var hans hovmod og egenrådighet. Hvorfor skulle mennene møte opp hvis Magnus ikke en gang ville lytte på dem. Og da Sigurd innså at Magnus ikke ville lytte på ham nå, når det var så viktig for Magnus å ta initiativ til å samle mer støtte, så forlot Sigurd regelrett møtet.¹⁷¹ Et annet eksempel var rådgivningen mellom Inge Krokrygg og Gregorius Dagsson, da Sigurd Skrudhyrna ble drept i 1155. Gregorius anklaget Inge for å vise liten vilje til å beskytte sine venner som en god konge i et lukket møte.¹⁷² Og i 1159 hvor det ble konflikt mellom Gregorius Dagsson og Erling Skakke, da de to ikke ønsket å følge rådet til den andre om de skulle angripe Håkon eller ikke. Erling Skakke motsatte ikke Gregorius sitt råd da de var i husting i forkant av den lukkede samtalen mellom Inge og hans lendmenn.¹⁷³

I Norge derimot var det tydelig at det kunne bli konflikt mellom deltakerne i det åpne fora ved anledninger. I 1155 da Haraldssønnene skulle møtes i Bergen stevnet Inge Krokrygg til husting, og både han og Sigurd Munn møtte opp med stort følge. På dette hustinget anklaget Inge sin bror Sigurd for å sammen Øystein Haraldsson ha planlagt å kvitte seg med ham som konge. Sigurd talte da at det Inge sa var usant og at det var Gregorius som hadde funnet på løgnene Inge nå kom med. Fikk han selv bestemme, skulle det ikke gå lenge før det kom til et nytt møte mellom dem (Sigurd og Gregorius) og han skulle sørge for slå gullhjelm til Gregorius flat og avsluttet med at Inge og Gregorius ikke skulle leve lenge. Gregorius svarte da at Sigurd ikke trengte å vente lenge på et slikt møte, selv var han klar med det samme.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ MBoHG, kap.5

¹⁷¹ Althoff 2004: 142. Ifølge Althoff hadde man muligheten å trekke seg fra møtene man deltok på. Det var derimot vanskelig å holde en slik uavhengig posisjon lenge. I Sigurd Sigurdsson sitt tilfelle ville det ikke få noen konsekvenser fordi Magnus Blinde tapte slaget og ble lemlestet, blindet og gjeldet.

¹⁷² HS, kap.27

¹⁷³ HH, kap.5

¹⁷⁴ HS, kap.26-27

Situasjonen ovenfor hadde ikke så mye med rådgivningen å gjøre, men illustrerer hvordan det kunne være konflikten i en instans hvor det kunne være rådgivning.

Et annet eksempel som illustrerer konflikten i det åpne fora da det var rådgivning var i 1181 da Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson var på Øra og Sverre hadde foreslått at de skulle dele landet mellom seg. Det endte det opp med at Magnus nektet å gå med på Sverres råd. Selv om dette eksempelet er et topos om forholdet mellom Sverre og Magnus sier fortsatt de allmenne trekkene noe om konflikten i det åpne fora. Det startet først med at Magnus ikke ville gå med på et tvunget forlik da det ville føre til at de to hirdflokkene ikke kunne være på samme sted. Til dette var Sverre enig og foreslo at det han og hans hird skulle reise ut av Norge i 3 vintre og når han returnerte så skulle Magnus gjøre det samme for ham. Da sa Magnus «Jeg setter det vilkår at du, Sverre, og dere, birkebeiner, drar bort fra landet og dertil at dere *aldri* kommer igjen!». Magnus sa at han hadde blitt viet og kronet av legaten fra Roma med landsfolkets samtykke. Han hadde sverget at han holde landets lov og verge med sverdet som han hadde mottatt og han lovet at han skulle heller miste livet enn å bryte eden. Gud skulle få bestemme hvor langt hans liv skulle bli, men det kom ikke på tale at han skulle bryte eden, slik at han kunne dele landet med Sverre. Han hadde mistet mange gode menn i kampen om makten inkludert hans far, Erling Skakke. Samtidig var det ugjørlig fordi han trodde ikke at Sverre hadde ætt til å være konge. Enten skulle han være konge over hele Norge eller «miste det helt, og da med livet.»

Sverre anklaget da Erling for de forbrytelsene han hadde gjort Sverres frender, Håkon Herdebrei, Harald Sigurdsson og Øystein Møyla. Og Magnus anklaget Sverre for å ikke være kongesønn. Magnus var barnebarnet til Sigurd Jorsalfare gjennom hans mor Kristin kongsdatter. Da foreslo Sverre at de skulle slåss med hverandre, men de kunne ikke bli enige hvordan. Ifølge sagaen ble to mer og mer uenige med hverandre og til slutt dro Magnus og hans menn til båtene sine og dro.¹⁷⁵

Det skal sies at Althoff sin ide om at man unngikk konflikten i det åpne fora, ikke nødvendigvis var noen fastsatt regel og skulle unngås for enhver pris, men heller at konflikten var noe man helst prøvde å unngå. Man kunne ikke unngå at det noen ganger brøt ut konflikten mellom deltakerne, selv i det åpne fora. Et viktig skille i de overnevnte tilfellene er at konflikten mellom Magnus og Sverre var en konflikten mellom to konger, mens konflikten

¹⁷⁵ Svs: 97-99

mellom Gregorius Dagsson og Erling Skakke var en konflikt mellom to av kongens menn. Satt på spissen en konflikt mellom to fraksjoner og en konflikt innad en fraksjon. Trolig var det viktigere å unngå konflikt innad sin egen fraksjon. Konflikten mellom Sigurd Munn og Gregorius havner da i samme kategori som konflikten mellom Magnus og Sverre. Som vi har sett så var det konflikt i det åpne fora mellom to konger og en konge og en annen kongens lendmann, men det var ikke noen konflikt i det åpne fora i rådgivningen mellom to menn under en konge.¹⁷⁶ At Erling Skakke og Gregorius Dagsson endte opp med å slåss med hverandre i Bergen til vitne for mange i 1155 utenfor en kontekst av rådgivning, må ses i lys av at konflikten mellom dem var personlig og meklingen til Inge mellom dem var en funksjon av hans vennskap med begge stormennene. Denne konflikten skyldtes nødvendigvis ikke dem selv, men heller deres huskarer.¹⁷⁷ I det åpne fora kunne bøndene/leidangsmenn se hvem som var kongens venner gjennom å se hvem han rådførte seg med. Ned til det mest essensielle handlet rådgivning om å få mest mulig støtte enten til en beslutning eller gjennom en beslutning. Gjennom samtykke eller en konsensus fra de kongens håndgangne menn hadde kongen fått en sanksjon på sine beslutninger og kunne mye lettere få dem gjennomført da kunne regne på sine menns støtte. Hvis kongens menn var uenige med hverandre og kranget, kunne det skape usikkerhet blant de leidangsmenn.

4.3.2 Det performative og det rituelle i rådgivning

I 1136 hadde Sigurd Munn et husting i Nidaros med lendmennene og allmuen. Her leste de opp brevet de mottok ifra Inge. Brevet var adressert til «Sigurd, sin bror, og til Såda-Gyrd, Ogmund Svifte, Ottar Birting og alle lendmenn, hirdmenn, huskarer og hele allmuen, rike og fattige, unge og gamle». I dette brevet ba Inge om hjelp fra sine venner og gode menn. Inge og hans venner mente at byrden å kjempe mot Sigurd Slembe og Magnus Blinde som gjaldt dem begge, måtte også tilfalle Sigurd og hans venner. Hvis Sigurd og hans venner derimot dro seg unna, skulle Inge komme med hærmakt og Gud skulle dømme mellom dem. Fordi det kunne ikke lenger være slik at Inge skulle sitte alene med de store utgiftene og mannskapet som kreves for å forsvare landet, mens Sigurd tar halvparten av all landskyld og andre inntekter. Da talte Ottar Birting at selv om Inge var litt skarp i ordene til Sigurd, så hadde han gode grunner til det. Ottar sa da blant annet: «Nå vil jeg åpent si at hva jeg mener, og høre om kong Sigurd og andre stormenn er enige i at du, kong Sigurd, gjør det klar med

¹⁷⁶ Svs: 97-99; HS, kap.26

¹⁷⁷ HH, kap.12

den hæren som vil følge deg for å forsvare landet». Ottar spurte da den femårige Sigurd hva han selv hadde å si. Sigurd var ifølge *Heimskringla* båret av Peter, sønn av Gauda-Ulv og «ble siden kalt Peter Byrdesvein». Mens Sigurd var løftet opp av Peter sa Sigurd at om han fikk bestemme selv, så ville han dra så snart han kunne. Deretter talte den ene etter den andre og hver innledet på hver sin måte, men alle endte med å tilslutning til det svaret Ottar hadde gitt. Og det ble avgjort at de skulle samle en hær og dra østover.¹⁷⁸

Det er tydelig at dette var et nøye planlagt husting og alt som ble sagt hadde nok blitt planlagt i forveien. Mest trolig hadde lendmennene til Inge og Sigurd forhandlet frem en avtale på forhånd mellom seg. Og presentasjonen av Inge brev og mennenes tilslutning til Ottars råd, var nok også planlagt at det skulle gå slik. Sigurd i en alder av fem fikk nok også beskjed av stormennene hva han skulle si på tinget. Brevet Inge skal ha skrevet i en alder av to, ble nok skrevet av noen andre.

Slike planlagte skuespill hadde det Geoffrey Koziol kaller for «performatives», som hadde en spesifikk hensikt med fremførelsen av nevnte skuespill. For å virkelig forstå disse performativene så måtte man være flytende ikke bare i språket, men også i de paralingvistiske kodene som tilhørte en gruppe talere og lyttere. Samt historiene tilknyttet til disse gruppene. Bare da kunne man forstå de illocutionære¹⁷⁹ kreftene i konstateringene. Den viktige distinksjonen mellom konstateringer og illocutioner, og realisereringen at visse performativer ikke bare sier noe, men *gjør* noe. Og viser dermed i mange vanlige og viktige situasjoner at meningene i uttalelsene som intendert av taleren og tolket av lytteren, var ikke bare spørsmål om vokabular og syntaks, men var også avhengig av den totale kontekstuelle situasjonen, inkludert historien mellom taleren og lytteren, statusen mellom dem og forskjellene i autoritet mellom dem. Koziol illustrerer dette med følgende eksempel. Hvis en mor sier til sin tenåringsdatter at «det er kaldt ute» når datteren gjør seg klar til å gå ut. Så sier hun ikke bare at det er kaldt ute, men også at hun må kle seg varmt, *fordi* det er kaldt ute. Et annet eksempel på at det illocutionære i konstateringer endrer seg med hvem som sier konstateringen viser Koziol også til. Hvis en far sier til sin unge sønn «Si «onkel»» når farens bror kommer inn døren, så gir faren sønnen instruksjoner til sønnen om den familiære terminologien. Hvis den samme sønnen havner i en slåsskamp på skolen og motstanderen sier «si «onkel»» og sønnen sier «onkel». Så ville disse uttalelsene ikke ha noe å gjøre med den familiære terminologien,

¹⁷⁸ HS, kap.8-9

¹⁷⁹ «Illocutionary»

men heller være et performativ som viser at motstanderen er den dominante og sønnen er den underdanige.¹⁸⁰

Det er viktig å ikke blande sammen skuespill og performativ. Et performativ kan ta sted i et skuespill og det kan være nødvendig for performativ at det er et skuespill som blir spilt. En performativ kan derimot ikke bli underordnet et skuespill uten at mister en kritisk distinksjon. Koziol trekker da inn ritualer som eksempler på performativer og viser da til Gerd Althoff sine to overlappende aspekter ved ritualer, som er kontrasten mellom *Inszenierung* og *Demonstrativ*. Det som skjedde i selve skuespillet, nærmere koreografien i den (*Inszenierung*). Og det skullespillet utførte (*Demonstrativ*) som var det performativer. Som f. eks. at ritualer skulle ydmyke, vise nåde og gjenopprette offentlig anseelse, utfordre motstandere og gjøre offentlig forskjellige krav.¹⁸¹

For Koziol var brev eller diplomer en form for performativ. Som i dette tilfellet Inge sitt brev til sin bror Sigurd og alle de andre. Brev hadde et konstativ betydning, som at de kunne gi eller bekrefte rettigheter.¹⁸² I brevet fra 1136 var dette Inges påminnelse til Sigurd om hans del i ansvaret om å forsvare Norge mot fiender. Brev hadde derimot et illocutinær aspekt ved dem også.¹⁸³ Som vi gikk gjennom, så var den avhengig av den total kontekstuell forståelse. Taleren i dette brevet var Inge, mens lytteren ikke bare var Sigurd, men også navngitte lendmenn, andre lendmenn, hirdmenn og allmuen alle sammen. Den politiske situasjonen i 1136 var spent, fordi Sigurd Slembe og Magnus Blinde kjempet imot Haraldssønnene om kongemakten. I brevet får man også lese at Inge hadde opp til dette tidspunktet kjempet alene mot disse fiendene, mens Sigurd ikke hadde deltatt enda. Forholdet mellom Inge og Sigurd ble også tydeliggjort. De skulle være likestilte, da ansvaret mellom var likt, siden begge fikk halvparten av landskylden. Et aspekt vi ikke kjenner til angående brevet var hvordan det så ut. Men man kan trygt si at det ikke var Inge som hadde skrevet dette brevet, da han kun var tre år gammel, hvorfor ønsket da Inges lendmenn at det var Inge som adresserte Sigurd og alle de andre og ikke dem selv? Og hvorfor adresserer den så mange ulike grupper?

¹⁸⁰ Koziol 2015: 50

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Koziol 2015: 51

¹⁸³ Ibid.

Instansen brevet ble lest opp i kan muligens gi noen svar. *Heimskringla* beretter at dette brevet ble lest opp på et ting. Og mest trolig et husting.¹⁸⁴ Husting var et åpen og formell instans hvor det var rådgivning. Det betydde at det var ikke bare Sigurd og stormennene som deltok, men også allmuen. Da lytterne av brevet skulle være Sigurd, den politiske og sosiale og allmuen, var det nok intensjonen at brevet skulle leses i det åpne fora fra begynnelsen av. Hensikten (*Demonstrativ*) med rådgivningen ifølge Althoff kan også gi noen ledetråder til brevets performativ. Først må man definere koreografien (*Inszenierung*). Etter at brevet var lest opp talte først Ottar Birting. Deretter Sigurd Munn og til slutt talte flere menn, men endte med å slutte seg til det Ottar rådet. Rekkefølgen var ikke tilfeldig. En av de ledende skikkelsene blant Sigurd sine formyndere rådet kongen til å gjøre Inge i brevet ba om. Sigurd lyttet på rådet og deretter ga de andre ledende skikkelsene støtte til dette på sin egen måte. Dette var ifølge Althoff ikke tilfeldig. Ved at forskjellige folk uttrykte de samme meningene kunne man forme eller manipulere opinionen (*Demonstrativ*) til det man ønsket den skulle være. Og den som ga støtte til en mening, bandt seg sammen.¹⁸⁵ Samtidig visste en beslutning som hadde konsensus både fra kongen og de andre deltagerne var ikke bare et tegn på styrken og samholdet mellom kongens og hans menn, men også en indikator på fremtidig oppførsel, da det var forventet at man skulle være med å sikre at beslutningen ble utført. Det betydde at kongen eller de han utpekte til å utføre beslutningen kunne forvente støtte fra de andre deltagerne i fremtiden.

Mest trolig var brevets performativ at den skulle legitimere i det åpne fora deres beslutning og binde allmuen til den. En sunn skepsis til denne beretningen er i orden. Ian Peter Grohse mener korrekt at både Inge og Sigurd ikke hadde, i en alder av to (Inge) og fire (Sigurd), de nødvendige kognitive og retoriske evnene til å kommunisere sitt eget herredømme.¹⁸⁶ Og brevet Inge sendte til bror Sigurd var da propaganda for å illustrere brødrene sine potens som legitime herskere. Grohse mener også videre at hele denne propagandaen rundt disse to brødrene om deres tapperhet og offer i kamp (Inges deformasjoner) var for sikre støtte fra de andre høvdingene og bøndene i landet.¹⁸⁷ Den samme beslutningen som ble tatt i det åpne fora hadde mest trolig blitt tatt i det lukkede fora i forveien etter forhandlinger med Inges lemmenn at de skulle bli med mer aktivt i konflikten

¹⁸⁴ HS, kap.9

¹⁸⁵ Althoff 2004: 143

¹⁸⁶ Grohse 2016: 475

¹⁸⁷ Grohse 2016: 482

med Sigurd Slembe og Magnus Blinde. Ifølge Althoff var man ikke bundet til beslutninger, man ikke hadde vært med å ta eller støttet.¹⁸⁸ Det betyr at hvis lendmennene til Sigurd ikke gikk gjennom skuespillet i det åpne fora, så var ikke allmuen bundet til den og var dermed ikke nødt til å støtte den.

At Snorre Sturlasson ikke beretter om møtene som hadde vært i forhånd hustinget, var ifølge Althoff ikke overraskende. Forfatterne i middelalderen berettet sjeldent om disse forhandlingene. Snorre gjorde dette med fylkestinget i 1164 om hvordan Erling og hans rådgivere ble enige før de dro til tinget.¹⁸⁹ At det avtalte skuespillet ble fulgt var derimot viktig, da det å bryte med det som de hadde blitt enige om, var som å bryte bindene avtale mellom partene. Hvis deltakerne bandt seg til det som ble sagt av egen frie vilje, forsterket dette den bindende kraften til beslutningen.¹⁹⁰ Derav sagaens beskrivelser av høye opprop da de bandt seg til beslutningen, roping og skriking, og at man ble overøst av iver.¹⁹¹ At man så sterkt hadde gått inn for beslutningen gjorde det enda vanskeligere å bryte med beslutningen.¹⁹² Harald Gille argumenterte for at han kunne bryte den bindende avtalen med Sigurd Jorsalfare om ikke ta til seg kongsemne så lenge han eller Magnus levde, fordi han hadde blitt tvunget mot sin vilje til å gå med på den.¹⁹³

Brev som et performativ virket som unikt til det åpne fora. Derimot var brevet i 1136 det eneste eksempelet hvor et brev ble lest opp i det åpne fora. I 1164 fortalte Erling kun om innholdet i brevet som han ønsket at bøndene skulle vite om. Det er mulig at det også var andre mer personlige detaljer i brevet som Erling ikke ønsket at bøndene skulle vite om. Muligens Erlings forhold til Valdemar. Brevet i 1164 var mest trolig ikke ment for allmenn lesning slik brevet til Inge var. Det var nok et personlig brev fra Valdemar kun adressert til Erling. Dermed var det kun Erlings viktigste rådgivere som fikk vite om brevets nøyaktige innhold.

¹⁸⁸ Althoff 2015: 68

¹⁸⁹ ME, kap.24

¹⁹⁰ Althoff 2015: 67

¹⁹¹ HH, kap.5; ME, kap.10, 24

¹⁹² Althoff 2015: 67

¹⁹³ MBoHG, kap.1

Å gi inntrykk av at man gikk for en beslutning av egen vilje var også tilstedeværende både i det formelle og det uformelle åpne fora og ikke bare på forskjellige formelle tingene. Som før slaget ved Nordnes i 1181 da Sverre klarte å overbevise mennene om slåss:

«Kongens tale ble hilst med høye tilrop: «Lykke til med talen du fremste blant konger! Det har aldri slått feil at når du har lovt oss seier. Den er en niding som ikke heller var slåss og falle med ære om det ikke er annen råd, enn å flykte veik og redd!»¹⁹⁴

Det vesentlige i dette ropet er ikke selve innholdet, men heller at det skal ha blitt ropt fra en av birkebeinerne til støtte for Sverre. Da dette ble gjort av egen fri vilje fra birkebeineren, bandt han seg til Sverres råd om at de burde slåss mot Magnus. *Sverres saga* har flere eksempler enn dette på høye tilrop, som ikke trenges å gjentas her.¹⁹⁵ Slike handlinger var ikke tilstedeværende i det lukkede fora. Da Magnus Blinde hadde møte med sine venner i 1134 om de ville ham støtte for å bli kvitt Harald, skal de ha gitt «sitt samtykke».¹⁹⁶ Og i 1159 da Inge Krokrygg, berettes det at alle syntes planen var godt.¹⁹⁷ I 1164 hører man ikke noe eksplisitt om hvordan Erling lyttet på rådgiverne.¹⁹⁸ Derimot skjedde det ikke alltid at det var høye opprop i det åpne fora heller. I 1161 før Erling seilte nordover for å kjempe mot Håkon Herdebrei, var det ikke noe høye opprop på hustinget han stevnet.¹⁹⁹

Det eneste lukkede fora hvor det kan tenkes at det kunne ha vært ritualer var *hirdstevnet*. I det ene hirdstevnet som man vet skal ha tatt sted i 1181, da Sverre kalte til hirdstevne med hirden sin for å drøfte Eirik Sigurdsson og hans ønske å bli anerkjent som sønn av Sigurd munn, var det i *Sverres saga* ikke noe tegn til noe som kan beskrives som rituel, men sagaen forteller veldig lite om hva de tok sted på dette møte. Det eneste man får vite om dette møtet var at etter at han først hadde hatt et lite møte med høvdingene sine og kun deretter «... hadde han saken fremme på hirdstevner, og sa der at han ville vite av hele hæren hva de ville samtykke i.»²⁰⁰

¹⁹⁴ Svs: 86

¹⁹⁵ Svs: 70, 84, 96, 126, 134

¹⁹⁶ MBoHG, kap.2

¹⁹⁷ HH, kap.7

¹⁹⁸ ME, kap.23

¹⁹⁹ ME, kap.5

²⁰⁰ Svs: 94

Ifølge *Hirdskråen* var det flere riter som skjedde på *hirdstevnet* som kan tydelig stemmer overens med Koziols performativer. Det er ikke hensiktsmessig å gå gjennom alle ritene i *Hirdskråen*, men en tydelig rite var f.eks. når hirden skulle ta et kongsemne til konge. Hele hirden skulle kle seg i hærbunad og gjøre seg i stand som det best sømte seg etter hans rang. Deretter skulle kongen la messen *De spiritu sancto* synges eller leses for seg med en rekke ulike kollekter. Etter denne messen skal kongen med alt av hjerte gå til alteret og be om Guds miskunn og den hellige Marias og den hellige kong Olav forbønn. Så skal kongen med knefall ta imot biskopenes velsignelse, og deretter skal det hellige kors og andre helligdommer bæres frem og føres i prosesjon. På tinget skal høysetet settes opp og i midten av dette høysetet skal det være et sete. Ved siden av dette setet skal høvdingene sitte i sine egne seter. Kongsemnet skal derimot ikke sitte på setet i midten, men på trinnet nedenfor setet. Så skal en lærd mann eller lekmann gi kongsnavn til kongsemnet med følgende ord:

«Kongenavnet, som Gud gir deg og som er født til og som du er tatt til av landsfolket etter Hellig Olav landslover, legger jeg på deg – og nevner kongsemnet ved navn N. – på Guds vegne og på vegne av alle som er underlagt ditt herredømme, med den heder og styringsmakt som derav følger over hele Norge og hans skattland. I faderens, sønnens og den hellige ånds navn amen.»²⁰¹

Det er tydelig at dette ritualets performativ skal vise at kongen underlegger seg Gud og aksepterer Gud som sitt overhode. For det første skal kongen be om Guds miskunn, deretter imot biskopenes velsignelse med knefall og til slutt gå i prosesjon. At kongen ber om velsignelse fra biskopene i knefall skal vise at kongen anerkjenner kirkens suverenitet ifra kongemakten og at det er kirken som er guds representanter på jorden. Videre blir kongens underkastelse av Gud understreket med at han i prosesjon går med det hellige korset foran og over seg sammen en rekke andre helligdommer. Årsaken til at kongen ikke sitter i setet i midten av høysetet er fordi dette setet tilhører den evige kongen over Norge, Olav den hellige. Kongen underkaster seg ikke bare da Gud, men også helgenen Olav den hellige og tar kongedømmet kun i len a Olav. Kongen styrer dermed bare på vegne av Olav. Kongens underleggelse bli videre understreket med at kongen får til slutt kongenavnet fra Gud av den lærde mannen eller lekmannen så både gjorde det på vegne av Gud, men også alle som er underlagt kongens herredømme.

²⁰¹ Hsk., kap.2 (6)

Dette ritualet hadde ikke noe med rådgivningen å gjøre, men illustrerer ritualer sin tilstedeværelse i denne lukkede instansen, da vi i kildene til denne oppgaven ikke har noen tilfeller på ritualer på hirdstevnet utover at det var rådgivning.

Et fellestrekk mellom hustinget, lagtinget og hirdstevner hvor det var ritualer, var at de alle var formelle instanser. Da er kanskje da bedre å si at ritualer var noe som i større grad kjennetegnet det formelle rom enn det åpne fora? Hvorfor var det så stor overvekt av uformelle råd? Dette kommer jeg tilbake i siste del av dette kapitlet.

4.4 Det åpne- og lukkede fora i Norge

I det følgende skal jeg drøfte hvordan det åpne- og lukkede fora ble brukt i Norge og se om det ble flere instanser for å diskutere en sak. Først skal jeg drøfte de gangene det var flere instanser brukt og deretter hvor det kun var en instans brukt.

4.4.1 Bruk av lukket- og åpen fora

I 1159 stevnet Inge Krokrygg først til et husting med hele hæren og ba om råd. Her rådførte Inge seg «særlig med Gregorius Dagsson og til sin svoger, Erling skakke, men også de øvrige lendmenn og skipsførere». Gregorius tok til ordet og rådet at så lenge det ikke gikk mot kongens vilje, så burde de gå til angrep på dem. Gregorius råd ble høye tilrop og alle sa seg villige til å gå til kamp mot Håkon og hans menn. Etter at en beslutning ble tatt og en formell tilslutning gitt av alle mennene som deltok, reiste de inn Götaelven som besluttet. Da de ankom hadde Inge da en lukket samtale med alle skipsførerne, her ba Inge skipsførerne å gjøre seg klare til å angripe. Deretter henvendte han seg til Erling Skakke og til flere lendmenn og oppfordret dem til å gi det råd som de syntes gavnet mest og så skulle de fatte en felles beslutning. Diskusjonen mellom dem handlet om hva slagplanen skulle være. Erling rådet de ifra å angripe, da han mente at forholdene slik de var nå gjorde det umulig å gå til kamp. Mange av de andre lendmennene egget fortsatt til kamp, fordi de mente at hvis de ikke angrep nå, så ville Håkon og hans menn løpe på land. Da ville de ikke få tak i dem. Gregorius derimot kommenterte spydig at den eneste grunnen til at Erling nå frarådet å angripe var fordi Erling ikke ønsket at de skulle følge Gregorius sine råd. Inge ordnet da et kompromiss

mellom de ulike partene. De skulle angripe slik Gregorius og de fleste av lendmennene ønsket, men Erling skulle få bestemme slagplanen.²⁰²

I Inge Krokryggs rådgivning i 1159 så ser man at både det åpne- og lukkede fora ble brukt av kongen for å drøfte råd. Det som er interessant er at det skjedde i motsatt rekkefølge enn Althoff sin hypotese om at man hadde en lukket rådgivning før åpen rådgivning etterpå. Her kom det åpne fora før det lukkede rom. Dette tilfellet av motsatt rekkefølge er derimot det eneste, som gjør det til et særtilfelle. At Inge hadde rådgivning i det åpne fora for sikre seg tilslutning fra alle hærmennene var i seg selv ikke unik, da det i sagaene ved flere tilfeller var konger som sikret seg tilslutning i det åpne fora.²⁰³ Heller var ikke det lukkede møtet mellom Inge og hans lendmenn i etterkant hvor de drøftet selve slagplanen, spesielt unikt. Det er nok lurt å ikke legge for mye fokus på at rekkefølgen var motsatt, men heller at fokuset til de to møtene var det samme og samtidig at rådgivningen i dette tilfellet viser at rekkefølgen av det åpne og lukkede fora, ikke nødvendigvis var like viktig. Funksjonen til den åpne rådgivningen var fortsatt å vinne en bred tilslutning fra hærmennene for å sikre seg at de var motiverte og villige til å være med å kjempe. Den trolige årsaken til at Inge først startet med rådgivning i det åpne fora var den prekære stillingen de måtte innta ved elvemunningen for å angripe. Det var åpenbart viktig at mennene var klare til å slåss med en gang hvis det skjedde noe. Som i dette tilfellet det gjorde, da mennene til Håkon kuttet tauene på skipene opp i elvemunningen og rant ned elven for å angripe, da de trodde Inge flyktet.²⁰⁴ Hadde Inge hatt rådgivning da dette skjedde, ville hans hær være meget utsatt for angrep, da hærmennene og skipsførerne var mer opptatt til å lytte på Inge enn å være klar til å angripe eller forsvare. Det illustreres i *Heimskringla* da Inge skal ha bedt skipsførerne å gjøre seg klare til å angripe før han begynte den lukkede samtalen med lendmennene sine. Nærheten mellom de to hærene og dermed trusselen fienden utgjorde var da utfallet til rekkefølgen av det åpne- og lukkede fora.

I 1164 kom den danske kongen Valdemar til Norge for å be Erling om det han hadde lovet Valdemar noen år tidligere i 1161. Valdemar skulle få Viken i retur for støtten han hadde gitt Erling og hans lendmenn i kampen mot Håkon Herdebrei og andre pretendenter. Erling rådførte seg da med sine faste rådgivere i et lukket møte hvor rådgiverne rådet Erling til at de ikke skulle gi Viken til Valdemar som lovet. Da sendemennene ba om en avgjørelse,

²⁰² HH, kap.5-6

²⁰³ HS, kap.26; HH, kap.5, 8; ME, kap.24 & Fotnote 190

²⁰⁴ HH, kap.7. Ifølge *Heimskringla* så kuttet Håkons hær tauene til skipene sine da de så småskipene til Inge ro utenfor hovedmunningen som var på vei rundt for å dra opp et annet utløp til elven.

ba ham dem bli med ham til Viken på høsten da han ønsket å rådføre seg med de klokeste menn der. På høsten stevnet til ting i Borg (Sarpsborg) fra fire ulike fylker. Der talte han om avtalen han hadde inngått. Bøndene svarte med at de aldri ville tjene en dansk konge. Hele forsamlingen ga da sin støtte og formelle tilslutning til Erling i kampen mot Valdemar og Danmark.²⁰⁵

Situasjonen som berettes om her, minner veldig om det tilfellet (de saksiske prinsene i 1073) Althoff bruker for å illustrere hvordan man i den ottonsk-karolingiske kulturen hadde en lukket rådgivning, før man gikk hadde rådgivning i det åpne fora for å sikre seg tilslutning til beslutningen man hadde tatt på forhånd. Valget å holde den åpne rådgivningen i Viken, avslører dens hensikt. Erling ønsket å sikre seg allmenn tilslutning fra de områdene hvor Valdemar satte sitt krav. Det var i områdene påvirket av Valdemar sitt krav som var viktig for Erling å sikre seg den lokale allmuens tilslutning. Og beslutningen om å inkludere de faste rådgiverne var nok for å sikre seg deres vennskap og støtte. Ifølge Jon Vidar Sigurdsson var en av grunnene til at Olav (den hellige) Haraldsson tapte Norge, at han mistet vennskapene til høvdingene i landet, da han ikke oppholdt sine forpliktelser ovenfor dem og dermed opptrådte illojalt. Disse høvdingene allierte seg da med den danske kongen Knut den mektige, som var aktiv i å inngå vennskap med norske høvdinge.²⁰⁶ At Erlings rådgivere er så samstemte mot at Valdemar skulle få Viken, skyldes mest trolig av *Heimskringla* sin partiskhet på vegne av Norge og Island, på bekostning av Danmark.²⁰⁷ Mest trolig så var Erling forhandling med rådgiverne mer omfattende enn det sagaen gir uttrykk for. Erling ga nok de faste rådgiverne gaver, eller potensielt len i retur for deres støtte.

Måten Erling Skakke brukte den åpne rådgivningen på høsten 1164 tyder på at den var en del av Erlings politiske spill. Erling fremstiller situasjonen slik til bøndene i 1164 at han ønsker å gjøre det Valdemar har bedt ham om, så lenge bøndene er villige til å tjene en annen konge. Bøndene gir da beskjed til Erling at de ikke ønsket å tjene Valdemar og rådet da Erling til å holde eden hadde sverget, og for at Erling skulle lytte på dem lovet de ham deres støtte.²⁰⁸ Dette passer veldig godt overens med det Althoff hevder var gjeldende for

²⁰⁵ ME, kap.23-24

²⁰⁶ Sigurdsson 2010: 69-70

²⁰⁷ Bagge 1991: 103- 105

²⁰⁸ ME, kap.24

stormennene i den ottonsk-karolingiske kulturen. Ifølge Althoff kunne kongene påvirke hvilket råd de fikk ved presentere saken på spesifikk måte.²⁰⁹

I 1181, mens Magnus Erlingsson lå ute ved Holmen utenfor Nidaros og ventet på at bøndene skulle dra hjem etter høytiden. Siden det var uråd å dra i land når Sverre Sigurdsson hadde så mange folk hos seg. Hadde de to kongene samtaler hver dag hvor Sverre tilbød Magnus at de skulle dele Norge mellom seg. Magnus skulle også få velge hvilken del av landet han ville ha. Til dette sa Magnus verken ja eller nei.²¹⁰ Sverre hadde tidligere på året hatt en samtale med Magnus om samme saken, men da ønsket ikke Magnus å gå med på det.²¹¹ Da blåste Sverre til husting i byen og fortalte bøndene om hans tilbud til Magnus og hva samtalene deres gikk ut på. Denne talen ble hilst med glede da de kunne være glade hvis det ble fred. Magnus rodde da inn til Øra med noen menn, blant dem Nikolas Arnesson. Magnus og Sverre sto på hver sin haug og hos Sverre var det mange bønder og bymenn som ville høre hva kongene sa og hva som kom ut ifra samtalen.²¹²

Bruken av instanser var her mer flytende. Og mer styrt av behov og ønske enn av noen form for praksis eller sedvane. Sverre tok initiativ til husting for sikre seg at bøndene visste på forhånd hva han og Magnus skulle diskutere. Det var tydelig at bøndene, men også lendmennene var positivt innstilt til en løsning mellom de to kongene.²¹³ Sverre hadde alt å vinne på sikre seg halvparten av Norge, da det ville bety at Magnus Erlingsson anerkjente hans rett til å være konge, mens Magnus hadde alt å tape, da han ville miste halvparten av kongedømmet han i teorien satt konge over. Sverre ville fremstå som forkjemper for bøndenes og lendmennes interesser.

Det som stemmer overens med Althoff sin hypotese var at de drøftet saken på forhånd. I motsetning til Althoff sin hypotese ble de ikke enige om en beslutning på forhånd. Så da tok opp igjen saken i samlingen etterpå, måtte de fortsatt forhandle med hverandre. Det handlet ikke bare om sikre seg tilslutning fra bøndene for å sikre beslutningens gjennomslagskraft.

²⁰⁹ Althoff 2004: 141

²¹⁰ Svs: 96

²¹¹ Svs: 75

²¹² Svs: 96. Selv om *Sverres saga* kaller den følgende rådgivningen for en samtale, regner jeg fortsatt den som en samling, da den var offentlig vitnet av flere bønder som hadde blitt involvert av Sverre.

²¹³ Svs: 96. Nikolas Arnesson rådet partene til å inngå forlik med hverandre slik at det kunne bli fred.

Sverres saga beretter at allerede i samtalen kun mellom Magnus og Sverre, var Magnus ikke innstilt for å si ja eller nei. Hvorfor dro han da tilbake igjen til Øra? Mest trolig var det hans menns ønske at Magnus dro tilbake igjen. Nikolas ga inntrykk for hvert fall han var innstilt på fred, så det også trolig andre av Magnus sine lendmenn også var det. Og Magnus selv påpekte at dette var et «tvangsforlik».²¹⁴

Også utenfor rådgivning var man kjent med bruk av en lukket fora for å forhandle om innholdet i en åpen fora. Da Torstein Kugad holdt seg skjult hjemme på gården sin i Orkedal, sendte han en mann til Nidaros for å be Gunnar Grjonbak om å gå til kong Sverre for å be på Torsteins vegne om Torstein kunne få grid eller ikke. En gang Gunnar talte med kongen skal han ha sagt at de hadde mistet en god mann i Torstein Kugad, som hadde gått over til baglerne: «Jeg skulle ønske vi kunne lokke ham til å komme til oss igjen», skal Torstein ha sagt til kongen. Da svarte Sverre: «Jeg tror ikke Torstein Kugad minnes det mer at han var min mann og venn, og jeg tenker heller ikke det er så stor skade.» Da svarte Gunnar at han visste at Torstein skulle få grid hos Sverre om de fikk lokket han fra baglerne. Da lo Sverre og skal ha sagt: «Hva for noe, Gunnar? Jeg mener Torstein alt er i din varetekt? Han skal få grid hos meg, men jeg vet ikke hvordan det vil gå ham om birkebeinene møter ham på gaten.» Gunnar sendte da bud til Torstein som kom til Nidaros. Torstein lot ingen vite at han kom. Dagen etter dro Gunnar og Torstein sammen med til kongen, og da han kom for kongen kastet Torstein seg foran kongen som han skulle være hugget, grep kongen om foten og kysset den og talte at han angret at han hadde tidligere brudd med kongen og gått over til baglerne. Flere birkebeinere avbrøt Torstein og ønsket å drepe ham fordi ingen var større niding enn han selv. Da talte Sverre at Torstein skulle stå opp fordi han ville gi Torstein grid. Torstein takket kongen for den grid han fikk og fikk ofte tale på tingene om baglerne.²¹⁵

I denne hendelsen ser man veldig tydelig hvordan man avtalte på forhånd og i det lukkede fora innholdet som må ha vært avtalt for at Sverre skulle gi grid til Torstein. Det var tydelig at Gunnar var venn med Torstein siden han gikk til kongen på hans vegne for å be om grid. Da innholdet var avtalt dro Gunnar til Sverre og kastet seg foran hans føtter og kysset den og fortalte at han angret. Dette var tydelig planlagt på forhånd og ikke spontant av

²¹⁴ Svs: 97

²¹⁵ Svs: 216-218

Gunnar. Hele underkastelsen til Gunnar var et ritual som skulle visse at han underkastet seg Sverres velvilje.

4.4.2 Bruk av enten lukket- eller åpen fora

I brorparten ulike rådgivningstilfellene var det kun brukt en instans for å komme frem til en beslutning. Av de formelle instansene var det *hustinget* som hovedsakelig ble brukt for rådgivning. Av de gangene *hustinget* ble brukt var det bare tydelig at det også var et lukket møte brukt tre ganger, et i 1159, et i 1164 og et i 1181, da det var berettet i sagaene at disse møtene skal ha tatt sted. Det kan også godt argumenteres for at det hadde vært diskusjoner i forkant av *hustinget* i 1136 med Sigurd, lendmennene hans og allmuen, da det virket som at innholdet på dette tinget var nøye planlagt. Sverre hadde derimot enn rekke rådgivningstilfeller som tok sted på *hustinget*, og som *Sverres saga* beretter at det ikke hadde vært noe lukket møte på forhånd av disse *hustingene*.

Før slaget ved Jonsvollene i 1198 hadde Sverre Sigurdsson *husting* med birkebeinerne. Sverre gjorde det klart at han nå ønsket å gå til kamp mot baglerne og ba mennene si hva mennene syntes. Ingen sa noe. Da sa Sverre at de kunne gjøre kongen den tjeneste å svare da han ba dem si sin mening. Da sa mennene at kongen selv fikk rå. Sverre mente dette var et godt svar og det svaret han ventet på. Sverre la da frem det mulige råd. Enten kunne de bli sittende i borgen hvor de ville være trygge så lenge de hadde mat, flykte til fjells og bli jaget av baglerne eller så kunne de slåss. Sverre selv mente at de ikke hadde dårlige vilkår om de nå slåss. Mennene svarte da at de heller ønsket å slåss enn å flykte. Da sa Sverre at baglerne hadde sett dem holde ting, men visste i hva de snakket om og de skulle to og to, eller 4-5 fem om gangen og samles med Olavskirken. Baglerne skjønte ingenting og da birkebeinerne var samlet ved kirken lot Sverre dem vite hva slagplanen hans var som ganske enkelt at de skulle gå i stormløp rett mot baglerne, da baglerne besto bare av menn som hadde «løpt fra smørkjernene hjemme og aldri før har sett hvordan birkebeinene pleier å bruke våpnene når de slåss!»²¹⁶

Selv om sagaen ikke beretter om noe forhåndsradgivning, så mener jeg det fortsatt tydelig at Sverre hadde planlagt på forhånd hva han skulle si og planen skulle være. Sverre selv ga indikasjon at han ventet at de skulle la om rå for hva de skulle gjøre. Og la deretter de

²¹⁶ Svs: 206-207

tre mulige veiene de kunne ta, som han hadde tenkt ut. Før slaget under denne rådgivningen og under selve slaget hører man ikke noe om de andre høvdingene, som Ulv Fly, Ulv fra Lauvnes eller Nikolas fra Vestnes, som kan tyde på at Sverre var den eneste militære lederen i hæren. Hvis Sverre var alene som høvding i hæren, hadde han kanskje ikke noen mulighet å rådføre seg med disse mennene.

Behovet for å ha rådgivning i forkant kan også ikke ha vært like nødvendig da situasjonen ikke var prekær. Sverre sa at de var relativt trygge opp i borgen så lenge de hadde mat. Dette kan være en indikasjon på at baglerne ikke hadde den nødvendige hærstyrken for å angripe borgen. For å kunne angripe en borg trengte man et signifikant flertall over de som forsvarte borgen. At Sverres slagplan var ganske enkelt å gå hardt på, kan tyde på at baglerne ikke var mange eller at kvaliteten på mennene i var spesielt god, da Sverre oppmuntret mennene med at baglerhæren besto av bønder, som hadde løpt fra smørkjernene sine. Det virket heller ikke som at Sverre skal ha hatt et stort problem å overbevise sine menn om å slåss, enn å flykte eller bli i borgen.

Det var ikke derimot ikke alltid tid til å ha et lukket møte med de viktige mennene. I 1182 returnerte Magnus Erlingsson fra overvintring i Danmark med en mengde menn og seilte til Viken hvor Sverre var. Sverre skal ha sett skipene til Magnus seile mot dem da han sto på toppen av Spjerøy. Sverre blåste da til landgang (*Samling*) med en gang slik at han kunne tale til dem. Siden Magnus var på vei imot dem, var det ikke tid til å planlegge hva de skulle gjøre, samtidig hadde Magnus en større hær enn Sverre som også gjorde situasjonen prekær for birkebeinerne. Sverre spurte da om råd fra de andre høvdingene i hæren om hva de nå burde gjøre. Da rådet Håvard jarlssønn til at de burde flykte. Det er for så vidt selvsagt at man kan ikke ha et lukket møte på forhånd hvis situasjonen er prekær på en slik måte at det ikke var tid til det. I visse situasjoner var man nødt til å fatte beslutninger hurtig. Tidsaspektet var dermed viktig i å bedømme om man skulle, eller bedre sagt kunne ha en lukket rådgivning eller ikke.

Kongene i Norge hadde også rekke tilfeller på rådgivning som kun hendte i det lukkede fora som «*Samtaler og møter*» og som aldri ble diskutert i det åpne fora. I 1155 ble Inge Krokrygg kun rådet av Gregorius og moren Ingerid i det lukkede fora, mens de andre rådgiverne ønsket å ta saken videre i det åpne fora for å anklage Sigurd Munn for drapet og

kreve bot i henhold til lovene.²¹⁷ Gregorius ga klare signaler at i denne situasjonen så var det bedre å spør om tilgivelse enn å spør om tillatelse og insisterte til Inge at de nå i natten skulle gå til Sigurd for å hevne seg. Det er også mulig at Gregorius ikke så det som nødvendig, da han hadde 100 væpnete menn som sto utenfor gården til Inge. Gregorius mente da han ikke trengte noe støtte eller tilslutning fra det åpne fora. Det var dermed da en praktisk dimensjon til om man skulle ha rådgivning i det åpne fora også.

4.5 Hvorfor var det så mange uformelle instanser i forhold til formelle?

Det var fire mulige årsaker til at det var så mange uformelle råd i forhold til formelle råd. Den første årsaken kan være at kongene ikke hadde behov for en formell tilslutning i alle avgjørelser eller at støtte fra de brede lag var like viktig. De formelle instansene hvor en konge kunne få en formell tilslutning ble kun brukt til viktige politiske beslutninger og militære råd. I 1164 ble tinget brukt av Erling Skakke til få en formell tilslutning på en utenrikssak, hvor det var rådelig å få bredest mulig støtte fra folket.²¹⁸ Og i militære råd fra flere konger, inkludert Inge Krokrygg, Magnus Erlingsson og Sverre Sigurdsson.²¹⁹ Hvor det var viktig å bli enige om å enten bli enige om en slagplan eller en militærpolitisk avgjørelse. Makt i det norrøne samfunnet var basert på støtten man hadde fra de sosiale båndene man hadde inngått. I de formelle instansene var avgjørelsene bindende, da lagting og fylkesting hadde autorativ makt.²²⁰ Alle var da nødt til støtte kongen i de sakene som ble fikk formell tilslutning på tingene.

En annen årsak var det var enten for risikabelt, sakene for intrikate eller for sensitive til at de kunne bli tatt opp i formelle instanser. Utenrikssaken til Erling Skakke var en spesielt intrikat sak. Erling Skakke løste dette med å ta et uformelt møte med sine faste rådgivere flere måneder i forveien av Borgarting i Bergen. Dette var normal praksis i den politiske kulturen. Man kan se lignende praksis i Tyskland på midten av 1000-tallet. Da saksiske prinser etter å ha blitt fornærmet av den tysk romerske kongen Henrik IV, samlet de til et hemmelig møte med hverandre og deres viktigste tilhengere. Etter at de hadde blitt enige om en beslutning

²¹⁷ Imsen 2009: 191-195

²¹⁸ ME, kap.24

²¹⁹ Se tabell på side 25

²²⁰ Krag 2000: 96

samlet de til en forsamling i Hoetensleben, hvor mange flere deltok. På denne forsamlingen talte prinsene om de urettferdigheter de hadde lidd under kongen. Etter hvert begynte også andre å tale om de urettferdigheter de hadde lidd. Ved slutten av forsamlingen ble alle enige om at de ikke skulle tjene kongen. Den samme beslutningen prinsene hadde tatt i forkant. Ifølge Gerd Althoff ble denne forsamlingen samlet for det uttrykkelige formål å sikre seg en formell tilslutning.²²¹ I tronfølgesaker og drapssaker var det viktige at ingen andre enn kongen og hans rådgivere hadde kunnskap om det som ble sagt og besluttet i samtale og møtene. Hvis pretendenten eller morderen visste hva som ble rådført i disse møtene kunne de enten flykte eller handle før kongen fikk mulighet.

Den tredje årsaken var at uformelle instanser var mer fleksible enn de formelle instansene. Dette kunne ta tid for allmuen å møte opp da de først måtte stevnes til før de kunne reise til tinget. Ved lagting over flere fylker som i 1164 kunne det sikkert ta uker. Kongen måtte da eventuelt vente med å ta saker til tinget. Ved lokale ting eller husting var det påkrevd at tinget skulle bli lyst ut og deltagerne skulle ha mulighet for å møte til tinget. Kongen måtte da ikke vente like lenge som ved lagting, men det tok sikkert timer. Uformelle instanser derimot var lettere å sette opp, man trengte ikke å vente på et ting eller at deltagerne skulle dukke opp. Spesielt i slagsammenhenger kunne man se at kongen blåste hæren sammen enn å stevne til husting, da slapp han å sende ut bud om at et husting var blitt stevnet. Ikke alle situasjoner tillot muligheten å samle til husting. Hæren måtte ofte samles hurtig, da det var store muligheter for at de skulle sloss innen kort tid. Det var ikke tid til lyse ut husting. Bruken av husting var da flytende. De bordfaste hirdmennene skulle alltid reise med kongen, med mindre man hadde fått hjemlov av kongen. Det betydde at hirdmennene alltid kunne bli samlet på kort tid. Det gjorde det lett å samle sine venner og faste rådgivere til uformelle samtaler og møter. Lendmennene kunne også følge kongen, men de var ikke bordfaste som mange av de andre hirdmennene. De lendmennene som reiste med kongen, ble mest trolig rådført med når kongen samlet *sine menn*, sammen med de bordfaste hirdmennene.

Den fjerde og siste mulige årsaken til at det var så mange uformelle instanser var sjanger. I noen av de uformelle eksemplene på rådgivning i Sverres saga, blir båndet mellom Sverre Sigurdsson og birkebeinerne (hæren) løftet frem. Sverre blir fremstilt som en konge som lytter til mennene sine. Og i noen tilfeller også en som bøyer seg for hærens meninger,

²²¹ Althoff 2004: 143

med de konsekvensene som måtte følge.²²² I Sverres saga har Sverre et mer direkte bånd til sine hærmenn, enn det kongene i *Heimskringla*, *Morkinskinna*, *Fagrskinna* har. I *Heimskringla* og *Fagrskinna* blir det berettet om en samling som tok sted i 1163, da ble ikke båndet mellom Erling Skakke og hans menn like sterkt fremhevet, da Erling irectsetter hæren sin for å ville angripe om natten.²²³ Det tyder på at båndet mellom kongen og hæren var kanskje viktigere i *Sverres saga* enn i de andre sagaene. At Sverre måtte ha et mer aktivt forhold til sine menn enn andre konger, kan være at han ikke hadde legitimitet i klassisk militær fornuft. Ifølge Sverre Bagge kunne Sverres håndgangne menn komme og gå som de ville; noen ganger deserterte de og kom tilbake. Og ifølge Bagge straffet Sverre dem sjeldent for slik oppførsel, fordi han hadde ikke noe autoritet eller legitimitet som en høvding.²²⁴ Da Sverre ikke hadde noen legal eller tradisjonell autoritet måtte han bruke sine personlige egenskaper for lede mennene sine. Det betydde at i mye større grad enn andre konger, at Sverre måtte involvere mennene i sine beslutninger og overbevise dem til å gjøre som han ville. Derimot krevde Sverres håndgangne menn ifølge Bagge at Sverre skulle være deres konge og de ville ikke ta ordre fra noen som var likestilt med dem.²²⁵ På grunn av at mange nederlag i de tidligere årene hadde Sverre ofte problemer med å overbevise sine menn og det var ikke før han begynte å vinne slag at han lyktes oftere å overtale sine menn til å gjøre som han ville. Dette forklarer Bagge med at hensikten med suksess i slag var å sikre seg støtte.²²⁶ Å sikre seg støtte var viktig også i Sverres saga ifølge Bagge, da Sverre straffet mennene sjeldent og ga grid til dem som ba om det.²²⁷ Etter slaget på Fimreite i 1184 var Sverre enekonge i Norge og kunne bruke dette sammen med det faktum at han hadde erobret Norge ved hjelp av Gud til å forfekte en ideologi rundt ham som var mye mer tradisjonell enn det han hadde hatt i de første 7 årene. Etter 1184 faller frekvensen av antall råd til et mer tradisjonelt mønster. Han viste mye mindre vilje til å forlike seg enn tidligere, da han ofte havnet i konflikt med kirken og sikret at mest mulig av birkebeinenes baglerfrender i Trondheim i 1199 ble drept i hevndrap.²²⁸

Derimot utgjorde *Sverres saga* litt over halvparten av kildematerialet alene, så hvis man ser på antallet uformelle imot formelle instanser i sagaene. I *Sverres saga* var det 12

²²² Bagge 1996: 23-24

²²³ ME, kap.12 og Fsk., kap.104

²²⁴ Bagge 1996: 24

²²⁵ Bagge 1996: 22

²²⁶ Bagge 1991: 95

²²⁷ Bagge 1996: 24; Svs: 216-218

²²⁸ Svs: 228

episoder med rådgivning som skjedde i formelle instanser imot rundt 50 episoder i uformelle instanser, så kun 24% av totalt 62 episoder skjedde i formelle instanser. I *Heimskringla* er det 4 formelle episoder imot 26 episoder i uformelle situasjoner. Så i denne sagaen var det 15% av totalt 30 episoder. Totalt var det 16 formelle råd i sagaene av totalt 76 episoder (21%). Teksten i *Sverres saga* består av rundt 89 000 ord. Av forenklende grunner brukes oversettelsene som står på heimskringla.no sine sider.²²⁹ I denne *Sverres saga* oversettelsen er det 88 942 ord. Per råd er det da 1434 ord. I oversettelsen av de sagaene som står i *Heimskringla* som blir brukt i denne oppgaven, har man 36 538 ord.²³⁰ Hvis man deler på antall råd (30) får man 1218 ord per råd. I *Sverres saga* på formelle råd får man 7412 ord per råd. I *Heimskringla* er det 9135 ord per formelle råd. I *Sverres saga* er det 1779 ord per uformelle råd. Og i *Heimskringla* er 1405 ord per uformelle råd. Av tallene alene er det åpent for å konkludere med at formelle og uformelle råd var nok så like viktige i både *Heimskringla* og *Sverres saga*. Selv om det er forskjell i tallene er ikke forskjellene sprikende i slik grad at man kan hevde at det var en forskjell. Antall tilfeller på rådgivning er uansett så små at de ikke kan regnes som representative etter min mening.

4.6 Kapitteloppsummering

I dette kapittelet har jeg undersøkt hvilke instanser rådgivning tok sted på. Og om Althoff sin hypotese om bruken av lukket- og åpen fora for rådgivning i den ottonsk-karolingiske kulturen passer overens med rådgivning i den norrøne kulturen. Det var tydelig at det var et skille mellom det lukkede- og åpne fora i form at man prøvde helst å unngå konflikter i det åpne fora. I det åpne fora hadde man instanser som *lagting*, *husting* og *hirdstevne* som også kunne regnes som formelle instanser, samt *samling/landgang* var en av de åpne instansene man hadde rådgivning. Av instansene som tilhørte det lukkede fora hadde man *samtale og møte* og *på slagmarken*.

Althoff sin hypotese om at man brukte et lukket fora for å diskutere selve innholdet i forkant av et åpent fora, var tydelig kjent for deltakerne i det politiske spillet i Norge, ca. 1130-1202. Forventet man konflikt på bakgrunn av erfaring ifra tidligere rådgivningstilfeller, ville noen ikke møte opp. Det var tydelig at det var Magnus Blinde sin egenrådige beslutning etter slaget i Fyrileiv i 1134 som sørget for at mange av de samme høvdingene som deltok på

²²⁹ Storm & Bugge 2018. *Sverres saga* & Sturlasson & Storm 2013. *Kongesagaer*

²³⁰ MBoHG; HS; HH; ME

dette møtet ikke møtte opp da han igjen stevnet til rådgivningsmøte noen måneder senere. Erling Skakke talte heller ikke imot Gregorius Dagsson i det åpne fora, men frarådet heller å angripe slik Gregorius ville i det lukkede fora i 1159. Konflikter i det åpne fora så ut til å være mellom ulike partier enn innad et parti, som konflikten mellom Sigurd Munn og Gregorius (1155) eller Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson (1181). Ritualer og performativer var et skille mellom det lukkete- og åpne fora. Eksemplene i sagakildene viser at ritualer og performativer var noe som var planlagt og fremført i det åpne fora og ikke det lukkede. *Hirdstevnet* var begrenset til hirdmedlemmene, men det var mange som deltok. Det gjorde det vanskelig å holde beslutninger tatt i denne instansen hemmelig i motsetning til mer lukkete møter, og som vi så i hadde Sverre rådgivning først med høvdingene i et lukket fora, før han stevnet resten av hirden i 1181. *Hirdskråen* forteller også at det var en rekke ritualer som skulle bevitnes i denne instansen, som tyder på at den hadde mer til felles med andre formelle og åpne foraene enn de lukkede foraene.

I den norrøne kulturen var man tydelig kjent med bruken av lukket rådgivning før enn åpen rådgivning. Men i Norge hadde man også et eksempel at man kunne ha rådgivning i det åpne fora før det lukkede. I 1159 hadde Inge Krokrygg rådgivning først med hele hæren på et husting, før han hadde en lukket rådgivning med høvdingene. I 1164 derimot skal Erling Skakke vært i en lukket rådgivning med landsstyrerne før han reiste til det åpne fora Borgarting og spurte om råd fra bøndene. At man først hadde lukkede forhandlinger for å deretter berette om det i det åpne fora, var også kjent utenfor rådgivning som i beretningen om Torstein Kugad. Det var derimot utbredt bruk av kun en av foraene ifølge sagaene, som noen ganger berettet kun om en åpen rådgivning uten å berette at det hadde vært en lukket rådgivning på forhånd. Det samme gjaldt også den andre veien hvor man kunne hadde rådgivning i en lukket fora og man tok ikke saken opp i det åpne fora.

Det var også tydelig at uformelle instanser ble mer brukt enn formelle instanser. Jeg drøftet fire mulige årsaker til at man heller hadde rådgivning i uformelle instanser i stedet for formelle. Den første var at det kunne være potensielt ikke nødvendig for kongene å ikke ha formell tilslutning. Det virket som at kun viktige beslutninger ble tatt opp i det formelle rom. Det kunne også være for risikabelt for kongene å la allmuen vite om hans beslutninger eller at sakene var for sensitive. Formelle instanser var også ikke særlig fleksible. Borgarting som Erling Skakke brukte i 1164 var et lagting som kun ble stevnet en gang i året. Ved husting måtte man potensielt vente i flere timer eller dager før alle deltakerne var til stede. Spesielt før

slag var det vanlig å stevne til landgang i stedet for husting. Da det ble flere slag utover etter 1159 ble det også vanligere å møte *samling/landgang* som instans. I *Sverres saga* var det flere eksempler på uformelle instanser, men fordelingen sammenlignet med *Heimskringla* var lik nok at det ikke var noen nevneverdig forskjell. Heller skyldes antallet flere uformelle instanser i *Sverres saga* at forfatteren var opptatt av å fremheve forholdet mellom Sverre og hans menn og fulgte Sverre i mer detaljert grad.

5 Deltakerne

I dette kapittelet skal jeg se nærmere på deltakerne i rådgivningen med kongen og forholdet mellom dem. I dette kapittelet skal jeg redegjøre for hvem kongen hadde rådgivning med og hvem av deltakerne som var de viktige. Først skal jeg redegjøre for de kvantitative tallene av rådgivningsepisodene. Tabellen er inndelt i to deler. Den første delen kalt «eliten», inneholder episoder hvor enkelte grupper fra den politiske og sosiale eliten var i rådgivning med kongen. Den består av *frender og venner*, *lendmenn/syslemenn*, *biskoper* og *hird* (*hirdmenn/gjester?*). Den andre delen av tabellen kalt «eliten og allmuen» inneholder episodene hvor det var flere grupper fra både eliten og allmuen under gruppen *alle menn*.

5.1 Kvantitative tall

	Magnus B	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E	Sverre
Deltakere									
Frender og venner	2	5	1	7	1		8	7	6
Lendmenn/Syslemenn	2	2		8		1	5	7	18
Biskoper							1	2	2
Hird		1		3			3	5	25
Alle menn		1	1	1			3	5	24

En identisk tabell med fotnoter (referanser) ligger bak i oppgaven som et vedlegg

Frender og venner består enten av tilfellene hvor kongen hadde rådgivning med sine frender eller sine venner. Årsaken til at jeg har puttet disse sammen er fordi, de frendene som trer frem i sagaene også var gode venner med kongen. Det som bestemmer om episodene havner er om det tydelig at dem kongen rådførte seg med blir identifisert som hans frender, enten gjennom samtids sagaene beskrivelser eller gjennom sagaenes sitering av det kongen eller frendene skal ha sagt om båndet mellom dem. F.eks. når Inge Krokrygg kaller Erling Skakke for sin «måg» så identifiserer han Erling som frende.²³¹ Eller da Erling Skakke kalte Ivar Horte som frende i slaget ved Hattehammeren i 1179.²³² Vennene som kongen rådførte seg med kunne være hans frender, men de kunne også være lendmenn/syslemenn eller biskoper.

²³¹ HH kap.5

²³² Svs: 65

Lendmenn/systemenn har blitt skilt ut fra den øvrige hirden, av flere årsaker. Den ene er at det er flere episoder hvor lendmenn/systemenn opptre som enkeltstående aktører i rådgivningen separat fra hirden. Den andre årsaken er at lendmenn/systemenn var ikke bordfaste medlemmer av hirden og skulle styre i veitsler eller sysler på vegne av kongen. Årsaken til at lendmennene og syssemennene har blitt sammen i en gruppe er fordi at syssemennene begynte å overta flere av de organisatoriske oppgavene til lendmennene. Lendmennene fortsatte å eksistere, men de var ofte systemenn også.²³³

Biskoper består av de episodene hvor biskopen var den eneste rådgivende parten med kongen. Biskoper kan regnes som en del av eliten fordi ofte kom de fra de samme familiene som stormennene på 1100-tallet og kongene inngikk vennskap med biskoper da biskopene hadde betydelig med makt. Tidligere hadde biskopene kommet fra utlandet,²³⁴ som biskop Reinald i Stavanger. Hirdpresten Marteinn i Sverre Sigurdsson sin hird kom også fra utlandet, men utover at han ble valgt til biskop hører vi ikke noe mer til ham. Det er sannsynlig at han deltok på synoden i 1194, men vi hører ikke konkret om han eller andre biskoper ved navn i rådgivningen i etterkant av synoden.²³⁵

Hird (hirdmennene/gjester?) består av medlemmene av kongens hird. Spørsmålet om gjestene også var involvert i rådgivningen med kongen er oppe for diskusjon. Mest trolig var gjestene lite involvert i stor grad i rådgivningen med kongen. Hirden nevnes noen ganger indirekte i rådgivningen med kongen når sagaene beretter at kongen hadde rådgivning med blant annet «sine menn». Direkte nevnes de kun en gang, da Sverre stevnet hirden i 1181.²³⁶

Alle menn består av episoder hvor det var deltakere både fra eliten og allmuen i rådgivning med kongen. Dette gjelder episoder hvor kongen stevnet til husting eller samlet hele hæren til en eller annen form for rådgivning. Allmuen i denne gruppen for å enten være leidangsmenn eller medlemmer av birkebeinerflokkene. Den tredje undergruppen under *Alle menn* var bøndene som ganger ble spesifikt nevnt som deltakere en gang.²³⁷

²³³ Helle 1996: 206-207

²³⁴ Andersen 1977: 332-334. Per Sveaas Andersen påpeker at vi kjenner lite til bakgrunnen til bispene før 1130. De kom hovedsakelig fra utlandet. Av de 28 registrerte biskopene i de faste setene i Nidaros, Bergen og Oslo, kom 11-12 fra England, 7-8 fra Tyskland, 1 irsk, 1 dansk, 1 islandsk og 3-4 norske. Fra og med 1130-tallet begynte man sannsynligvis i større grad å vigsle nye biskoper i fra de norske stormannssættene. Siden dette var praksisen senere i høymiddelalderen.

²³⁵ Svs: 178. «Han var helt av engelsk ætt og en meget god klerk.»

²³⁶ Svs: 94

²³⁷ ME, kap.24

5.2 Frendene og vennene

Blant dem som deltok i rådgivningen med kongen var hans frender og venner. Det kan virke som at det var et stort skille mellom kongens frender og hans venner, da frendene var i slekt med kongen. Mye vekt har tidligere blitt lagt på slektskapet mellom de ulike aktørene når enn skal prøve å forstå det norrøne samfunnet og dens politiske kultur.²³⁸ I nyere tid har det heller blitt lagt mer vekt på vennskapet mellom disse slektingene. Noen av argumentene for at selve slektskapet ikke var viktig, var ifølge Sigurdsson, at slektskap ikke var noen garanti om støtte.²³⁹ Sigurdsson mener at det var vanskelig å opprettholde like god kontakt med alle sine frender. Det var viktigere å pleie forhold til verdslige ledere som var fjerne frender, enn sine søsken.²⁴⁰ Helst skulle menneskene i det norrøne samfunnet holde seg ute av konflikter mellom frender og venner, og skulle forholde seg nøytrale eller prøve å mekle mellom partene, ifølge Sigurdsson.²⁴¹ Årsaken til at jeg har valgt å gruppere sammen frender og venner i rådgivningen er fordi at man hører kun om frender som samtidig også var gode venner med kongen. Frender man ikke hadde noe godt vennskap til var aldri med i rådgivningen. For at en frende skulle være viktig for kongen, måtte frendskapet mellom dem ifølge Sigurdsson bekreftes med vennskap.²⁴² Den andre årsaken til at jeg grupperer disse to sammen er at det noen ganger kan være vanskelig å skille dem fra hverandre i kildene da to overlapper med hverandre.

En av måtene frendene kunne mekle mellom sine frender var gjennom rådgivning med en av partene. Da Nikolas Arnesson hadde blitt valgt til å bli biskop i Stavanger talte Sverre Sigurdsson imot. Nikolas hadde vært enn av Magnus Erlingssons viktigste støttespillere i konflikten mellom Magnus og Sverre. Sverre ønsket ikke at Nikolas skulle få mer makt enn det han allerede hadde. Da Nikolas fant at Sverre talte imot, sendte han brev til dronning Margrete som hadde blitt gift med Sverre. Margrete og Nikolas var tremenninger gjennom Nikolas sin mor Ingerid, datter av den svenske kongen Ragnvald. I brevet til Margrete ble det sagt mye både vakkert og ydmykt til Sverre og likeså til dronningen, og talte om frendskapet med henne. Margrete talte da til Sverre og sa at Nikolas ga gode løfter. Sverre svarte at han ikke ønsket å gjøre ham til en større person enn det han allerede var, Nikolas ville ikke endre

²³⁸ Sigurdsson 2010: 19-20

²³⁹ Sigurdsson 2010: 140

²⁴⁰ Sigurdsson 2010: 139

²⁴¹ Sigurdsson 2010: 141

²⁴² Sigurdsson 2010: 140

sinn selv om Sverre ga han høyere rang. Margrete rådet da Sverre til å ikke stå imot Nikolas, hun talte hvordan han hadde mistet mye i striden mellom Sverre og Magnus. Å få embetet som biskop i Stavanger var den beste bot han kunne få. Hun argumenterte for at Nikolas ikke ville vise utroskap hvis han la opp våpnene sine og tok kirkelig vigsel. Sverre svarte da at han skulle gjøre det for hennes skyld, – «men det går ventelig ikke så lang tid før både du og andre kommer til å angre på dette.»²⁴³

I dette tilfellet endte det ikke så bra for Sverre som han selv skal ha spådd, da Nikolas endte opp med å gå imot ham selv om han tok kirkelig vigsel. Det denne episoden demonstrerte var at rådgivningen ikke nødvendigvis var bare i kongens beste interesse. Margrete jobbet aktivt for å sikre sine frender som hun hadde et godt forhold til, med høyere rang eller andre goder. Hun jobbet for sin egen- og sine frenders beste interesse. Å sikre sine frender som hun har vennskap med, gode embeter og andre goder, betydde at Margrete styrket sin egen posisjon. Hun gjorde sine egne venner mektigere og på den måten gjorde hun seg selv mektigere, jo mektigere hennes venner var, jo mektigere var hun selv. Hun kunne regne med deres støtte, da hun hadde vært en god venn og sikret dem ulike embeter, rang og goder. Margrete fremstilles da som politisk kyndig og slu figur.

Sverre fulgte rådet om å la Nikolas bli biskop, selv om han hadde framsyn om at det ville gå dårlig, hvorfor? Ifølge sagaen gjorde Sverre det «for hennes skyld»,²⁴⁴ hva betyr det? Vennskap var i det norrøne samfunnet gjensidige. Selv om Sverre var *vinvandr*, en som valgte vennene sine med omhu.²⁴⁵ Var Sverre fortsatt bundet av den politiske kulturen og vennskapets forpliktelser. Sverre kunne ikke bare kreve og kreve fra sine venner, han måtte også gi noe tilbake for støtten han fikk fra dem. En konge som ikke ga noe tilbake ville fort finne seg i en stilling hvor han ikke hadde noen venner. Olav den hellige tapte kampen mot Knut den mektige om Norge, da han ifølge Sigurdsson ikke hadde vært en god venn til høvdingene i landet, mens Knut hadde vært det. Det betydde at Knuts nye venner støttet ham i kampen om Norge i stedet for Olav.²⁴⁶ For Sverre var det trolig at han ønsket et godt forhold til sin kone, Margrete, da hun var søsteren til den sittende svenske kongen Knut Eriksson, som Sverre gjennom sitt ekteskap hadde inngått vennskap med. Selv om hun handlet i egen interesse, var det kanskje ikke mulig for Sverre å ignorere henne og hennes ønsker, hvert fall

²⁴³ Svs: 162

²⁴⁴ Svs: 162

²⁴⁵ Sigurdsson 2010: 72

²⁴⁶ Sigurdsson 2010: 69-70

ikke hele tiden. Sverres vennskap og allianse med den svenske Erik-ætten hadde vært en viktig komponent i kampen mot Magnus Erlingsson som var alliert med Danmark som igjen støttet Sverkerätten i Sverige. Sverre og birkebeinene reiste ofte gjennom Sverige, mens de kjempet mot heklungene. Vennskapet til den regjerende ætten i Sverige ga Sverre økt prestisje, sikret ham støtte i konfliktene Sverre var oppi og gjorde grensene til Sverige trygge så lenge han hadde et godt vennskap med den regjerende svenske kongen, trengte Sverre ikke å bekymre seg for at hans venn skulle angripe ham. Sverre hadde en tydelig interesse i å fortsette dette vennskapet med den svenske kongen. Sverre måtte da ofre å la Nikolas bli biskop, imot kontinuitet i hans vennskap med Sverige. Det kan virke som at Sverre tok hensyn til at det var Margrete som rådet ham til å la Nikolas bli biskop. Det var da nødvendig for Sverre å lytte til Margretes råd, selv om han ikke ville følge det. Han kunne nok ha valgt å ikke la Nikolas Arnesson bli biskop, da Nikolas kunne bli upålitelig. Samtidig var Nikolas en mektig person i Norge (hans gode frendskap/vennskap med Margete indikerer dette), selv om han skal sverget gjennom Margrete at skulle legge ned våpnene imot kirkelig vigsel. Å få Nikolas som sin venn ville bety mye for Sverres evne til sikre kongemakten i Norge og det var trolig at han var villig til å ta den risikoen og lot Nikolas få vigsel og bli biskop i Stavanger.

Slik virket det som at Sverres saga fremstilte beretningen. Det kan derimot godt tenkes at siden Nikolas var en attraktiv venn for Sverre, at det som egentlig kan skjedd var at det var Sverre som fant på å la Nikolas bli biskop og på den måten bli hans venn. Da Nikolas endte opp med å forlatte Sverre i 1194 for å forlike seg med erkebiskopen og stifte bagler-partiet, måtte forfatteren av Sverre saga finne en måte og forskyve ansvaret av å la Nikolas bli biskop over på noen andre slik at det et virket som at Sverres feilkalkulering i denne situasjonen var noen andres skyld.

Andre konger lot også frendene og vennene få innflytelse over hans beslutninger gjennom råd. Både av hensyn til selve vennskapet, men også i den faktiske riksstyringen. Da Erling Skakke, og Gregorius Dagsson og de andre mennene ikke kunne bli enige om de skulle angripe Håkon Herdebrei og hans menn i 1159 eller ikke, var Inge Krokrygg som var kongen Erling og Gregorius støttet nødt til å inngå kompromiss med alle partene involvert. Dette var fordi Inge ønsket ikke at noen av partene skulle miste ansikt ovenfor hverandre med å få sine gode råd ignorert eller ikke fulgt. Å la vennene sine miste ansikt, kunne være årsak nok til at vennskapet var over, da tap av ansikt ovenfor sine likemenn kunne skadde ens ære. Det var da

viktig i rådgivningen at Inge ikke lot noen komme tapende ut av rådgivningsmøtet. Kompromisset gjorde at ingen fikk alt de ønsket seg, men alle fikk noe. Ingen mistet anseelse og ære og Inge sikret vennskapet sitt med lendmennene. Inge hadde da lyktes i sine oppgaver om å mekle i en situasjon hvor to av hans venner var i konflikt med hverandre og kom frem til en beslutning som alle kunne gå med på.

Beslutningen tatt i det lukkede fora kunne fortsatt ikke gå på bekostning av vennskap. Kongen måtte ta hensyn til vennskapene sine også i det lukkede fora. At Gregorius fikk båten til Sigurd Munn etter at Sigurd var blitt drept som følge av drapet Inges hirdmann Sigurd Skrudhyrna. Kan leses som at Inge prøver å vedlikeholde vennskapet mellom ham og Gregorius etter at de to kranget i rådgivningen om hva de skulle gjøre angående drapet på Skrudhyrna. Gregorius fortalte selv til Inge at han ikke ville være en konge lenge uten sine «venner». Videre indikerte Gregorius at det var kongens oppgave å beskytte sine venner.²⁴⁷ Rådgivningen kunne regulere vennskapet hvis ikke en av partene var fornøyd med hvordan den andre oppførte seg eller handlet. I disse episodene ser man hvordan vennskapet spilte en viktig rolle i rådgivningen.

Situasjonen Inge og hans parti var i, da Sigurd Skrudhyrna ble drept av Sigurd Munns hirdmenn, kan beskrives som kritisk. Moren Ingerid spilte to ulike roller i denne situasjonen. Den ene gjennom sin rolle som frende, men også som eggende mor. Sønnens ære og status sto på spill og det var blant annet hennes oppgave, som kvinne og mor å egge sin sønn til å ta hevn. Kvinner sin rolle i familien var blant annet å vokte på familiens ære og egge dem som skulle hevne urett for å gjenopprette den tapte æren. Da nevøen Asbjørn ble drept, var det Asbjørns mor Sigrid Skjalgsdatter, søster til den mektige høvdingen Erling Skjalgsson, som eget Tore Hund til å hevne drapet på Asbjørn.²⁴⁸

At en slektning eller venn var med i rådgivningen angående kongsemnet, var ikke unik for Inge Krokrygg. Også vennene til Harald Gille var involvert i rådgivningen med kongen angående kongsemnet hans (Gille). Den første gangen for å se om han hadde støtte fra sine venner, hvis han brøt sitt løfte til Sigurd Jorsalfare om ikke å kreve kongsemne så lenge Sigurd og sønnen Magnus Blinde levde i 1130.²⁴⁹ Den andre gangen var det for å se hva han

²⁴⁷ HS, kap.27

²⁴⁸ Bagge 2005: 44-45

²⁴⁹ MBoHG, kap.1

kunne gjøre angående Sigurd Slembe og hans ønske om å bli anerkjent som kongssønn og halvbror til Harald i 1136.²⁵⁰

Også Sverre Sigurdsson samlet sveithøvdingene, som han senere beskrev som «mine venner» når Eirik Sigurdsson fikk høre om han fikk lov til å gå jernbyrd eller ikke.²⁵¹ At vennene fikk så stor plass i rådgivningen med kongen når det handlet om kongsemnet tyder på at kongen, måtte ta hensyn til sin venner, når han skulle ta en beslutning om kongsemnet sitt. Dette skyldes av at kongens venner var også investert i kongsemnet til kongen. De var ikke bare kongens venner, men fungerte også som garantister for kongsemnet. «... har de først drept dine venner, vil de lett ta fra deg kongedømmet.»²⁵² Det var støtten til vennene som sørget for at kongen beslutninger var handlekraftige. Å anerkjenne et slektskap som vennene til kongen ikke ønsket kunne kompromittere vennenes stilling også. Flere potensielle kongsemner gjorde det politiske landskapet mer ustabil, noe de ikke nødvendigvis ikke ønsket. Som da vennene til Harald i *Morkinskinna*, rådet imot å la anerkjenne slektskapet til Sigurd: «If Sigurðr were accepted as a ruler, he would prove too much for them, as Magnús had been.»²⁵³ Harald Gilles venner likte godt at Harald var enekonge i Norge.

Kongens frender og venner skulle ikke bare gi kongen råd, de skulle også få råd av kongen. Da frenden Philippus jarl, sønnen til Birger Brosa og Birgitta Haraldsdatter, og dermed søskenbarn til Sverre Sigurdsson, hadde innledet et forhold til Ingebjørg, konen til presten Erland. Rådet Sverre ham til å avslutte forholdet, «men alt ble ved det gamle».²⁵⁴ Da Sverre var i Viken, sammen med Philippus jarl, kom Ingebjørg til Viken om høsten og Philippus jarl tok imot henne. Sverre forbød henne, men Philippus tok henne med til gården Aker hvor han overnattet hver natt. Sverre rådet ifra og talte at han var redd for dette kunne føre til ulykke for dem.²⁵⁵ Denne episoden som da Margrete rådet Sverre skal demonstrere Sverres framsyn som et argument for at man skulle lytte til Sverre når han ga råd eller ønsket ikke å følge dem. Denne episoden kan ses på som den motsatte av episoden hvor Sigurd Skrudhyrna ble drept og moren Ingerid ga råd til Inge. Rollene i situasjonen med Sverre og Philippus jarl er reversert. Det var Sverre som så en situasjon som utviklet seg og kunne bli verre. Forskjellen var Inge lyttet til rådene han fikk, mens Philippus ikke lyttet og måtte lide de

²⁵⁰ MBoHG kap.14

²⁵¹ Svs: 94-95

²⁵² HS, kap.27

²⁵³ Msk., kap.86

²⁵⁴ Svs: 228-229

²⁵⁵ Svs: 229

konsekvensene som fulgte. Det denne episoden også demonstrerer var at rådgivning skulle også være gjensidig i vennsforhold, kongen skulle også gi råd til sine venner. I motsetning til andre forhold kongen hadde til andre grupper. Hvor kongen ikke ga råd av egen vilje, som da Øyolv Avlesson spurte Sverre om råd.²⁵⁶

5.3 Lendmenn/systemenn

Hvorfor hadde kongen rådgivning med lendmennene/systemennene noen ganger separat fra resten av hirden?

Ifølge *Hirdskråen* sverget kongen ed om å «holde den kristne lov, som kong Olav den hellige gjorde opptaket til, og som under hans etterfølgere er blitt samtykket mellom kongen(e)s og deres (undersåtter) som bygger landet – med begge parters samtykke, og med gode menns råd forbedre etter det vettet som Gud gir meg.»²⁵⁷ I *hirdskråen* presiseres det ikke i *Hertugeden og jarlens*, og *Om lendmannseden og bøndernes* at de (hertug/jarl og lendmannen) skulle gi kongen råd. Eden jarlen skulle sverge sier at jarlen skulle holde edene han hadde sverget, inkludert delen om at han skulle få partenes samtykke og lytte på gode menns råd.²⁵⁸ *Om lendmannseden og bøndernes* sier at lendmennene, hirdstjorene og bønderne skal sverge eden «slik den står i selve lovbookas kristendomsbolk.»²⁵⁹ Hvis vi går over til *Magnus Lagabøtes landslov* står det at hertugene, jarlene og baronene (lendmennene) skulle sverge sine eder til kongen om styrke ham med «paalidelige raad»,²⁶⁰ og «mine raad».²⁶¹ *Landsloven* sier da mer om rådgivning enn *Hirdskråen*. At kongen og hans øvre hirdmenn skulle sverge ed til hverandre om «gode råd», hvor kongen skulle styre med råd fra mennene og mennene skulle gi rådene. Dette viser tydelig at selve riksstyringen i henhold til lovene skulle være gjensidig mellom kongen og hans menn. Kongen kunne ikke i teorien gjøre som han selv ville, han skulle ta hensyn til hans menn når han tok beslutninger.²⁶²

I noen av rådgivningsepisodene lyttet ikke kongen på gode menn.²⁶³ I August 1134 lyktes Magnus Blinde å jage Harald Gille ut av Norge. Magnus hadde de beste mennene ved

²⁵⁶ Svs: 74-75

²⁵⁷ Hsk.: 3 (6)

²⁵⁸ Hsk.: 4 (7)

²⁵⁹ Hsk.: 5 (8)

²⁶⁰ MLL, kristendomsbolken, kap.9 ved Taranger 1970

²⁶¹ MLL, kristendomsbolken, kap.10 ved Taranger 1970

²⁶² Mer om dette i kapittel 6 hvor jeg ser på i hvilke situasjoner kongen måtte lytte på råd

²⁶³ Referanser til episodene her

sin sine og drøftet med dem hva de skulle gjøre videre. To av de beste mennene, «Sigurd Sigurdsson og Tore Ingeridsson og alle de mest forstandige mennene til orde»²⁶⁴ at hæren burde fortsatt bli holdt samlet i Viken, i tilfelle Harald kom tilbake til Norge ved en senere anledning. Magnus Blinde lyttet ikke til rådene og ga mennene hjemlov. Senere på høsten samme år kom Harald Gille tilbake til Norge og samlet en stor hær i Viken. Magnus fant ut av dette og samlet sammen høvdingene i byen til samtale og spurte dem om råd. Da ga Sigurd Sigurdsson råd igjen som før. Sigurdsson ga tre råd:

«Sett et dyktig mannskap på en skute og sett meg eller en annen lendmann til å styre den; la den så dra til din frende, kong Harald, med det tilbud om forlik på de vilkår som forstandige menn her i landet vil la gjelde mellom dere, nemlig at dere skal ha halve landet hver. Jeg finner det rimelig når gode menn går inn for et slikt tilbud for slikt tilbud, vil kong Harald ta imot det, og det kan bli forlik mellom dere.»²⁶⁵

Magnus svarte at han ikke ønsket å følge rådet, hvorfor skulle han gi opp det hadde vunnet tidligere på året, og spurte om enda et råd? Sigurd rådet da Magnus til å sende sine livvakter og andre menn for å ta livet av de «lendmenn» som nektet å komme til ham etter at han ga dem hjemlov, og trofaste menn i de stillingene. Dette ønsket ikke Magnus å gjøre da det førte at han ville miste folkets vennskap om han lot «stormenn» drepes og småfolk satt i deres sted. Magnus spurte om et tredje råd. Sigurd Sigurdsson rådet, da siden Magnus ikke ville forlikes eller slåss om å dra til Tønsberg hvor landets hovedstyrke lå. Magnus svarte at han ikke ønsket å flykte fra dem de jaget i sommer. Oppgitt av at Magnus ikke lyttet til noen råd han kom med, reiste Sigurd seg og ga det siste rådet sitt: «Jeg skal gi deg det rådet jeg ser du vil ha,» sa han, «og som nok vil bli fulgt. Bli bare sittende her i Bergen til Harald kommer med en stor hær og du blir nødt til å avfinne deg med ett av to: døden eller skammen.»²⁶⁶ Etterpå reiste Sigurd fra Magnus og var ikke med i samtalen lenger.

Forholdet mellom Magnus og høvdingene (lendmennene) demonstrerer tydelig hvordan forholdet mellom en konge og lendmenn ikke skulle være. En konge skulle ikke være egenrådig ovenfor sine lendmenn. I beretningen om rådgivningen mellom Magnus og Sigurd, så blir rådgivning en viktig komponent i forholdet mellom kongens og hans lendmenn. Da Magnus ikke fulgte rådene han fikk møtte han ikke noe motstand om

²⁶⁴ MBoHG, kap.3

²⁶⁵ MBoHG, kap.5

²⁶⁶ MBoHG, kap.5

beslutningen. Den endelige beslutningen i rådgivningen lå hos kongen, men kongen kunne ikke bare gjøre som han selv ville, han måtte ta hensyn til sine lendmenn. Hans beslutning førte til at han vennskap med Sigurd Sigurdsson var over, da han ikke tok noe hensyn til hans gode råd. Kongen trengte ikke nødvendigvis å alltid lytte til rådene han fikk av sine menn, men han måtte ifølge Althoff selv komme på et godt og/eller pragmatisk råd som løser konflikten.²⁶⁷

Sigurd så på situasjonen som mye mer alvorlig enn det Magnus gjorde: «Bli bare sittende her i Bergen til Harald kommer med en stor hær og du blir nødt til å avfinne deg med ett av to: døden eller skammen.»²⁶⁸ Årsaken til at det var en dissonans mellom kong Magnus og lendmannen Sigurd, var at de så på situasjonen annerledes. Sigurd reaksjon på Magnus sin mangel på vilje til å lytte på råd, var ikke nødvendigvis bare at han ikke lyttet til råd, men også at jo mer alvorlig enn situasjon var, jo mer var det forventet at kongen skulle lytte til gode råd. Det var mulig at Magnus følte seg tryggere enn det han egentlig var og det farget hans mangel på vilje til å lytte til råd. At Magnus så lett på deres situasjon kan også ha vært en drivfaktor i Sigurds reaksjon. Det er mulig at Magnus aldri hadde noen intensjon om å lytte til råd, han hadde allerede tatt en beslutning om å bli i Bergen uten å ha latt høvdingene i byen ta del i beslutningen. Rådgivningen skulle da brukes til å binde/tilslutte høvdingene til en beslutning, de ikke hadde vært med på. Magnus oppfattet situasjonen mer som en luksussituasjon, mens Sigurd så på rådgivning som nødvendig da situasjonen var kritisk.

Etter at Inge Krokrygg hadde hatt rådgivning med *alle mennene* hvor han spurte om råd angående hvordan de skulle nå forholde seg til situasjonen, hadde han en samtale med *lendmennene* sine etterpå. Inge vendte seg til Erling Skakke og sa at ingen hadde større innsikt i strid enn han, selv om andre kunne slåss bedre. *Heimskringla* beretter at Inge henvendte seg til flere lendmenn tilstede også, og nevnte noen ved navn.²⁶⁹ Han avsluttet med å oppfordre hver av dem til å gi det råd de mente ville gavne mest, og så skulle de ta en felles beslutning. Da svarte Erling at han følte seg forpliktet til å ikke tie til kongens tale. Erling Skakke frarådet å angripe Håkon og hans menn, som de hadde blitt enige i rådgivningsepisoden tidligere. Han forklarte hvorfor han syntes de ikke burde angripe og avsluttet med å spørre Inge om tre dager til «overveie saken», han lovet han skulle finne en annen utvei som var lettere. De andre lendmennene syntes dette ikke var et godt råd, da

²⁶⁷ Althoff 2004: 141

²⁶⁸ MBoHG, kap.5

²⁶⁹ HH, kap.5

Håkons og hans menn ville kunne løpe på land nå som før, og da ville de (Inge og hans lendmenn) ikke få tak i dem. Gregorius sa ikke mye, men kom heller med en spydig bemerkning at når Erling frarådet angrep, var det ikke fordi å angripe var et dårlig råd, men at det var Gregorius som hadde kommet med rådet. Inge inngikk da kompromiss og tok den pragmatiske beslutningen å la Erling bestemme hvordan de skulle slåss, men at de skulle slåss den dagen, som de andre ville. Erling la da frem en plan hvordan det skulle la seg gjennomføre.

At Inge henvendte seg til Erling Skakke spesielt, siden han «hadde større innsikt i strid» enn alle andre til stede.²⁷⁰ Tyder på at noen lendmenn ble spurt om råd spesifikt fordi de var i besittelse av evner og kunnskap andre ikke hadde. Ut ifra dette kan man snakke om råd fra «de beste» og «de fleste». De som var spesielt egnet i visse situasjoner eller saker i å gi gode råd. Hvem sin tilslutning/støtte var viktig, da det betydde at rådet var gjennomførlig. Uten støtte fra «de fleste» kunne ikke Erlings plan settes ut i liv. I den gitte situasjonen de var i, så var Erling den som var «best» skikket til å gi råd.

Erling følte at han måtte gi råd i denne situasjonen, da han følte seg forpliktet til å gjøre det siden Inge hadde gitt ham så Inge så mye.²⁷¹ At Erling følte seg forpliktet til å gi råd, kan komme av at han hadde fått flere goder og gaver av Inge, blant annet giftemålet med Kristin Sigurdsdatter, datteren til Sigurd Jorsalfare og veitsler som følge av at Erling ble Inges lendmann og venn. Det var da mulig at vennskapet mellom dem hadde blitt for ensidig. Å være i en slik situasjon var ikke ønskelig for en lendmann, da det fikk Erling til å se ut som han var mer avhengig av Inge, enn det han nødvendigvis var, ønsket å være eller kunne bli oppfattet som. Å gi råd var da en måte for lendmennene å sørge for at forholdet deres til kongen, ikke ble sett på som hierarkisk ensidighetsforhold, men heller et gjensidig avhengighetsforhold hvor det eksisterte forpliktelser til hverandre. Å gi råd kunne da være som en slags form for motgave, som også støtte i kamp og konflikt var.²⁷² Det kan også være at Inge hadde bare vært en god venn med Erling og han følte han måtte være en god venn tilbake, med å gi råd, som han selv mente var et godt råd, til tross for at «de fleste» ville være

²⁷⁰ HH, kap.5

²⁷¹ HH, kap.5

²⁷² Althoff 2004: 103, 133. I det føydale samfunnet var en vasall sine prinsipielle oppgaver å gi sin herre både *Auxilium* (bistand/hjelp) og *Consilium* (råd)

uenig med ham. Å si seg enig med de andre lendmennene, mens han egentlig mente noe annet ville bety at han ikke var den beste vennen han kunne være for Inge.

At Gregorius mente at Erling talte imot hans eget råd, var fordi at Erling og Gregorius ikke var venner med hverandre.²⁷³ Dette illustrerer også at lendmennene ikke var et samlet parti. Kongen kunne ikke forholde til lendmennene som en samlet enhet, han rådførte seg ikke med *lendmennene*, men heller de ulike individene som var kongens lendmenn samlet sammen. Det var da ikke gitt at lendmennene var enige om det noen av dem rådet kongen til å gjøre. Kongens lendmenn var ikke nødvendigvis venner med hverandre, selv om de var kongens lendmenn. At det fantes friksjon mellom kongens lendmenn gjorde at kongen måtte være nøye med hvilken beslutning han tok slik at det ikke gikk ut over noen av lendmennene. Ikke alle kongens lendmenn var med heller i rådgivning med kongen. Lendmennene var ikke bordfaste medlemmer av hirden til kongens og skulle ofte sitte og styre på vegne av kongens over de veitsler som de hadde fått av kongen. Så når sagaene sier at alle lendmennene var enige om råd, så betydde det at kun alle lendmennene tilstede var enige og ikke alle kongens lendmenn i kongeriket.

Da lendmennene ikke alltid var enige om hva som burde gjøres i enkelt saker, betydde at kongen var nødt til stevne til rådsmøte i en eller annen form for å avklare enkeltsaker. Det var ikke automatisk gitt at lendmennene ville alltid støtte en beslutning, da det alltid var flere mulige utveier.

I tilfelle av Inges rådgivning med lendmennene i 1159 var det åpenbart at siden saken som ble drøftet var militær av natur var det da viktig med en felles beslutning i slike saker for å kunne slåss effektivt. Hvis man ikke var enig i beslutningen som hadde blitt tatt, var man ikke like motivert til å se den gjennomført som de hadde gitt sin tilslutning. Det betydde derimot ikke at kongen alltid ønsket seg støtte fra alle sammen. Noen ganger kunne også være hensiktsmessig med å drive en splitt og hersk strategi ovenfor sine menn. Å ha en lukket rådgivning i forkant av åpen instans, kan ses på som en mulig forlegning av en slik strategi. Med å sikre seg vennenes eller viktige menns støtte i forkant, så unngår man at det blir en samlet motstand mot kongens råd i etterkant. En splitt og hersk strategi fungerer også veldig

²⁷³ HH, kap. 12. Året 1160 endte Halldor Brynjolvsson (Gregorius sin måg) og Bjørn Bukk (Erling Skakkes søstersønn) å slåss med hverandre fordi en av huskarene til Bjørn og en av huskarene til Halldor utvekslet fornærmelser mot hverandre og situasjonen eskalerte. Både Gregorius og Erling involverte seg med en gang de hørte at frendene deres slåss med hverandre. Da Inge fikk høre dette og prøvde å forlike dem, kunne han «ingenting utrette, så rasende var de på begge sider.» Kun etter at de var ferdig å slåss kunne Inge forlike dem.

bra hvis kongen har flere rådgivere. Så lenge det ikke var en samlet motstand så hadde kongen mer spillerom i å utøve sine beslutninger på tvers av noen av sine menns ønsker. Men igjen så var dette ikke ønskelig i militære situasjoner.

5.4 Biskopene

Da Magnus Erlingsson i 1181 måtte flykte fra Bergen etter å ha tapt slaget imot Sverre, flyktet han til Stavanger, hvor han møtte biskop Eirik som tok godt imot kongen. Biskopen egget Magnus og rådet ham til å dra tilbake Bergen, da birkebeinene ikke var forberedt til å slåss igjen så kort tid etter. Magnus likte dette rådet og Eirik samlet mennene i Stavanger og stilte sine egne huskarer til foretaket.²⁷⁴ At biskopen tok «godt imot» Magnus, tydet på at biskopen hadde gode relasjoner med kongen og opprettet et rom som tillot rådgivningen mellom dem. Det var mulig at mottakelsen besto av et gjestebud for kongen, som var en viktig måte for biskopen å illustrere sitt vennskap med kongen. Vennskap med biskopene var naturlig for kongene, da biskopene kunne regnes politiske aktører.²⁷⁵ At biskopen ikke bare stevnet folk til leidang, men disponerte også sine egne huskarer, illustrerer også tydelig at biskopene ikke bare var geistlige. Spesielt for Magnus var vennskapet med kirken og biskopene viktig, da deres støtte var en viktig kilde til legitimitet. Magnus var selv ikke en kongssønn, men barnebarn av Sigurd Jorsalfare gjennom sin mor Kristin Sigurdsdatter. I vennskapspakten mellom dem lovet kirken sin støtte til Magnus gjennom å regne ham som den eneste ektefødte arvingen til riket i retur for en rekke privilegier. Blant lovet Magnus å overholde bestemmelsene fra 1153/53 om Peterspenger og forholdet mellom kongedømmet og kirken. Han skulle også øve rettferd mot kirker, geistlige og alle undersåtter i samsvar med landets lover og spesielt respektere kirkens rett i åndelige saker i samsvar med kanonisk rett. Og han skulle yte kirken ærbødighet og tjenester ut over det kanonisk rett tillot.²⁷⁶ Kirken skulle fungere som et rettsvern mot tronrivaler, alle som lot seg bli tatt til konge mot kirkens regler, ble lyst i bann og fredløshet.²⁷⁷ Det var da naturlig for Eirik å råde Magnus og Magnus ta imot om å fortsette kampen med det samme og Eirik gi sin fulle støtte, fordi Magnus kjempet for deres felles sak. At Magnus og Eirik hadde felles sak gjorde det ønskelig for Magnus å få råd fra ham, da Eirik også kunne regnes som en venn. Magnus var

²⁷⁴ Svs: 91

²⁷⁵ Sigurdsson 2010: 98

²⁷⁶ Helle 1996: 59

²⁷⁷ Helle 1996: 62

også i en alvorlig situasjon som gjorde ham mottakelig for gode råd. Han ville nok ha strukket seg langt i å endre situasjonen slik at den kom i hans favør.

Sverres forhold til biskopene var mer tvetydig, og han var ofte i konflikt med dem. Etter synoden hvor Sverre inngikk forlik med Håkon jarl og Øyskjeggene var det ikke tilfeldig at Sverre valgte å samle biskopene til et siste møte før synoden var over. At resultatet av forliksmøtet var så tydelig i Sverres favør ga ham økt prestisje og dette kunne brukes som et insentiv til biskopene han hadde møte med, om å følge ham og ikke erkebiskopen Eirik i Danmark. Her prøvde Sverre å sikre seg biskopenes vennskap med å henvise til at Sverre hadde kommet seirende ut av konflikten med Øyskjeggene. Ifølge erkebiskop Eiriks klagebrev til pave Innocens III fra 1190.²⁷⁸ Som var fire år før konsilet i 1194, hevdet erkebiskopen at fra dere ståsted prøvde ikke Sverre å inngå vennskap med biskopene, men prøvde heller å underlegge dem seg i et lydighetsforhold. I dette tilfellet ønsket Sverre mest trolig å sette dem inn i et hierarkisk gjensidighetsforhold, på lik linje med sysselmennene, i stedet for at kirken var satt over kongemakten. Samtidig advarte ham dem om at Eirik ville ta fra dem makten, hvis de la seg under ham i stedet for Sverre og rådet dem til holde seg med ham.²⁷⁹ Sverre hadde ikke det samme vennskapet med biskopene, da han ikke ønsket å gi de samme privilegiene. Sverre var som nevnt tidligere også en konge som valgte vennene med omhu. Han kunne ikke bruke vennskapet som et insentiv for deres støtte ham, da han kanskje ikke ønsket å være deres venn. Rådgivningen ble heller brukt som en advarsel til politiske aktører om hvem de burde satse på. Hele episoden kan også leses som en dårlig skjult trussel til biskopene. Han brukte erkebiskopen som et eksempel på hva som skjedde med dem som sto imot ham. For det første ble erkebiskopen blind etter han flyktet til Danmark,²⁸⁰ og hadde nå «ikke mer enn 9-10 mann, og dem har han nå på andres bekostning.»²⁸¹ Hvis de allierte seg med Sverre, ville de ikke lide samme skjebne.

Sverre stevnet til det lukkede møte fordi det var nødvendig for ham. At han var uvenn med erkebiskopen gjorde at de andre biskopene ikke nødvendigvis var lojale mot Sverre som de hadde vært med Magnus. Biskopene sto i to lojalitetsforhold, en til kirken og en til kongen. Erling Skakke og Magnus Erlingsson løste dette med å alliere seg med kirken gjennom

²⁷⁸ Bagge 1973: 64. «Og vi bør heller ikke, kjæreste far, forbigå i stillhet at i alt dette er han blitt opptent av vrede og harme fordi vi ikke avlyder (**Obedimus**) hans befalinger ...» (**Eget ord i sitat**) I brevet erkebiskop Eirik skal ha sendt til pave Innocens III, ble det oppfattet som at Sverre prøvde å sette dem inn i et lydighetsforhold

²⁷⁹ Svs: 181

²⁸⁰ Svs: 169

²⁸¹ Svs: 181

vennskap, og førte en felles sak. Det var da mulig for Magnus å bruke vennskapet sitt med biskopene i kampen mot Sverre.

At vennskapet til biskopene var viktig også for Sverre blir også tydelig i 1189 da Nikolas Arnesson bli biskop. Selv om rådgiving var mellom Sverre og hans kone Margrete handlet det om det potensielle vennskapet mellom Sverre og Nikolas, hvis Sverre lot Nikolas bli biskop.²⁸² *Sverres saga* fremstiller Sverre som nølende til å la Nikolas bli biskop, da Margrete må overbevise ham til å la Nikolas bli biskop. Det er grunn til å tro siden sagaen er opptatt å fremstille Sverre som en person ikke kunne ta feil, velger sagaen å fremstille Sverre som nølende til å la Nikolas bli biskop. Dette blir da en måte å bortforklare det som egentlig skjedde siden det egentlig slo feil for Sverre. Sverre ønsket å la Nikolas bli biskop slik at han kunne inngå vennskap med ham. Å la Nikolas få bli biskop slik Nikolas ønsket, kunne bli oppfattet som at kongen ga ham en gave. Ser man bort ifra at Sverre anklaget Nikolas for å ha støttet Øyskjeggene,²⁸³ så det ut til at Sverre og Nikolas hadde et godt vennskap mellom 1189 og 1194. I 1194 før konsilet skal Nikolas ha vært i høy gunst hos Sverre fordi han lot hirdpresten Martein bli biskop, sammen biskop Njål og Tore. Etter dette skal det ha vært gjestebud mellom kongen og biskopene hvor de ble enige om å krone Sverre og det ble gjort 29. Juni 1194. Etterpå ga kongen dem gode gaver, for å ha kronet ham, som var en gave fra dem og de skiltes som gode venner.²⁸⁴ I Sverres forhold til biskopene var vennskapet mellom dem fremhevet og man må anta at de var Sverres venner på tidspunktet hvor det var konsil i Bergen i 1194. På dette møtet blir disse biskopene derimot gitt tittelen *høvding* som må tolkes som at Sverre eller sagaen referer mer spesifikt til biskopenes evne til å utøve politisk og militær støtte og ikke bare innenfor, rettslige, kirkelige og åndelige saker.²⁸⁵ Vennskapet mellom Sverre og Nikolas tok derimot slutt høsten 1194, da Nikolas dro til Danmark, forlikte seg med erkebiskop Eirik og var med på å grunnlegge baglerflokkene som reiste seg imot Sverre.²⁸⁶

5.5 Hird

²⁸² Svs: 162

²⁸³ Svs: 177-178

²⁸⁴ Svs: 178

²⁸⁵ Svs: 180

²⁸⁶ Svs: 182

Hirden var organisasjon som skulle tjene kongen. De øverste i hirden inkludert lendmennene og syslemennene sverget troskapsed til kongen om å gi gode råd.²⁸⁷ På 1100-tallet var hirden fortsatt primært en militær organisasjon. Hirden besto av tre ulike deler. De ikke bordfaste hirdmennene, de bordfaste hirdmennene og gjestene.

De ikke bordfaste medlemmene av hirden og de bordfaste medlemmene var dem som deltok i rådgivningen, når kongen rådførte seg med hirden. Kongen rådførte seg med hirden angående kongsemnet og militære saker som strategi og taktikk.²⁸⁸ Etter slaget med jemtene i 1179 holdt Sverre husting ute på Skingen ved Namdalen og rådførte seg med sitt følge. Sverre så «tre veier å velge mellom,» den ene var å dra nord til Hålogaland å få tak i gods der og deretter sør igjen til Bergen. Den andre veien var å reise til øyene i vest å skaffe folk der, da det var lettere. En tredje vei var å reise til Irland og de andre landene der i vest for å herje. Det var et godt råd å ikke kjempe mot Erling Skakke og Magnus Erlingsson akkurat da, da de var for mektige. Hvis de (birkebeinene) var tålmodige, ville Erling og Magnus miste venner etter hvert. Da svarte alle sammen at de heller ønsket å dra til Nidaros og ta byen, da ingen av Magnus sine menn var der. Sverre svarte: «jeg har liten lyst til dette. Jeg har drømt slikt at jeg synes det er rådelig at dere nå som før retter dere etter det jeg sier, vi kan søke inn til byen siden.»²⁸⁹ Hæren ønsket ikke noe annet enn å dra til Nidaros, og Sverre ga etter og det ble som de ville.

Sverres saga har en tydelig agenda i hvordan den fremstiller Sverre Sigurdsson som konge og som person. I episoden redegjort ovenfor, så skulle episoden tydelig demonstrere at Sverre hadde rett, selv om hirden var samstemt om noe annet enn det kongen ønsket. Det de «fleste» ville, var ikke det gode råd, det var det kongen ville som var gode råd. Samtidig tok Sverre hensyn til flertallets opinion om situasjon og ga etter. Dette demonstrerer at rådgivningen ikke alltid handlet om bare å komme frem til det beste rådet, men også komme frem til et råd som deltakere kunne slutte seg til. Det var viktigere for Sverre å ta hensyn til sine menns meninger enn det var å få gjennom sin egen vilje. Dette skyldes Sverres spesielle forhold til sine menn.

Hvorvidt gjestene deltok i rådgivningen med kongen er godt spørsmål. Ifølge *Hirdskråen* skulle ikke gjestene og kjertesveinene møte når kongen hadde blåst til møte med

²⁸⁷ Se gjennomgangen av edene i kapittel 2: de Normative kildene

²⁸⁸ Se tabell på side 25.

²⁸⁹ Svs: 52

hirdmennene, og hirdmennene skulle ikke møte når kongen blåste til møte gjestene og kjertesveinene.²⁹⁰ Det betyr at hvis kongen stevnet hirdmennene til rådgivning så deltok ikke gjestene og kjertesveinene. Eden gjestene skulle sverge var den samme som de menige hirdmennene:

«Idet jeg legger hånd på denne hellige bok, skyter jeg til Gud at jeg vil være min N. Norges konge, hull og tro, åpenlyst og lønning. Følge ham skal jeg, innenlands og utenlands, og ikke skilles fra ham uten hans lov og løyve eller av tvingende omstendigheter. Holde skal jeg de edene han har sverget alt landsfolket etter den hugen og det vettet som Gud gir meg. Så være meg Gud nådig (der)som jeg sier sant og disse hans hellige ord unådig om jeg lyver.»²⁹¹

Hirdskråen indikerer at gjestene ikke var med i rådgivningen og ga råd sammen hirdmennene. For det første ble det aldri indikert når hirden var i rådgivning med kongen at gjestene deltok med beskrivelser eller bruk av termer. I flere av episodene hvor man kan lese om aktørene så var det ofte identifiserte hirdmenn, lendmenn/systemmenn eller sveithøvdinge.²⁹² I de episodene hvor man kjenner til at hirdmenn var tilstede, så var det ifølge *Hirdskråen* ikke noen gjester til stede. Gjestenes ed indikerte at selv om de skulle tjene kongen, skulle de i motsetning til de øverste hirdmennene ikke gi råd, som edene til hertug/jarlene og lendmenn/systemmenn indikerte de skulle gjøre.²⁹³

Ifølge Kåre Lunden så skulle ikke gjestekorpset i hirden fraternisere med de øvrige hirdmennene som uten tvil hadde høyere byrd. De hadde sin egen gjestehøvding, de spiste ikke med de andre hirdmennene, de hadde sitt eget skip under et svart merke. Asbjørn Jonsson gjorde det kjent at «...de fandens gjestene ...» var de verste og Ulv fra Lauvnes var den som gjorde mest ilt av dem. Ulv fra Lauvnes blir identifisert som småbondesønn og medlem av gjestene, og Lunden mener han uten tvil var deres høvding.²⁹⁴ Man hører derimot at Ulv fra Lauvnes ble påkalt av Sverre som en av hans kloke menn, som styrker Lunden mening at han var gjestehøvdingen.²⁹⁵ Man vet da at gjestehøvdingen kunne delta i rådgivning med kongen. Det er fortsatt mulig at gjestene deltok i rådgivning med kongen, når han stevnet hele hæren, men da havner de kun under *alle menn* og ikke *hird*.

²⁹⁰ Hsk., kap.37

²⁹¹ Hsk., kap.26

²⁹² HH, kap.5-7; Svs: 94-95

²⁹³ Hsk., kap. 3-4

²⁹⁴ Lunden 1976: 418-419

²⁹⁵ Svs: 84

Gjestene får også dårlig omtale i *Sverres saga* av Sverre selv da Orm Kongsbror flyktet fra Bergen etter slaget i Bergen i 1181. Da Orm flyktet i land sprang gjestene til Sverre etter ham. Selv om det skulle angivelig ha vært en lett sak å få tak i ham siden Orm hadde «... vondt for å gå, og to mann leide ham» valgte gjestene som var like med ham å samle inn sølvmyntene Orm hadde kastet ifra seg i stedet for å ta Orm. Orm slapp da unna gjestene. Sverre ga mennene en «kraftig skrape» for å la Orm slippe unna, mens de lette etter sølvmynter i lyngen. Tydelig var Sverre rasende på gjestene.²⁹⁶ Kontrasten mellom de øvrige hirdmennene og gjestene var dermed stor.

5.6 Alle menn

Så langt i kapittelet har vi kun sett nærmere på de forskjellige deltakerne fra den politiske og sosiale eliten. Men gjestene, ordinære hærmenn (leidangsmenn og birkebeinere) og bønder deltok i rådgivningen også. De var i motsetning til deltakerne fra eliten aldri i rådgivning med kongen uten at det tydelig kunne ha vært deltakerne fra eliten også.

Etter at Harald Gille ble drept av Sigurd Slembe i 1136 ble Norge kastet inn i en konflikt mellom de tidligere lendmennene til Harald Gille, som styrte gjennom et formynderstyre for Haralds sine sønner Sigurd og Inge, og på den andre siden sto Sigurd Slembe og Magnus Blinde som hadde blitt tatt ut av Nidarholm kloster i 1137. Magnus samlet menn i Oppland men tapte slaget på Minne sommeren 1137 og flyktet til Danmark. Han overbeviste den danske kongen Eirik Eimune om å dra til Norge for kjempe, men selv med en stor hær forlot de Norge uten å ha gjort stort. Sigurd Slembe kom tilbake fra øyene i vest og plyndret og drepte noen av lendmennene til Sigurd. Høvdingene i Viken og Bergen syntes det var en skam at kong Sigurd og hans venner satt i Nidaros og lot Sigurd Slembe fare fritt forbi Trondheimsfjorden, mens de selv måtte kjempe slag for holde på landet. Inge sendte da brev til sin bror hvor han hilste til sin bror, lendmennene, hirden, huskarene «... og hele allmuen, rike og fattige, unge og gamle.»²⁹⁷ Brevet fra Inge til sin bror Sigurd var bevisst adressert til alle i samfunnet fordi det var planlagt at det skulle leses opp på hustinget i Nidaros. Brevet skulle fremheve Inge sitt vennskap med bøndene som deltok og som videreformidlet

²⁹⁶ Svs: 91

²⁹⁷ HS, kap.8

innholdet til resten av allmuen. Bøndene ble da holdt til vitner for det følgende rådgivningen som etterfulgte opplesningen, mellom Sigurd og hans lendmenn.

Brevet Inge sendte til bror Sigurd var propaganda for å illustrere brødrene sine potens som legitime herskere. Grohse mener at hele denne propagandaen rundt disse to brødrene om deres tapperhet og offer i kamp (Inges deformasjoner) var for sikre støtte fra de andre høvdingene og bøndene i landet.²⁹⁸ Gjennom bøndenes deltakelse og vitnebyrd på tinget, og deres tilslutning til den beslutningen som ble fattet gjennom rådgiving, hvor Sigurd var enig med lendmennene om hva som er gode råd (å hjelpe sin bror Inge), sikrer lendmennene både bøndenes støtte, men viser også samtidig til dem at Inge og Sigurd var legitime konger fordi de lytter til eller var samstemte med gode råd. At Grohse kaller slike episoder med brødrene iscenesatte, inkludert svaret til Sigurd på tinget.²⁹⁹ Passer godt overens med Gerd Althoff sin hypotese om hvordan stormenn brukte formelle og åpne instanser til å sikre seg bredere oppslutning, selv om de faktiske beslutningstakerne hadde blitt enige på forhånd om hva de skulle gjøre.³⁰⁰

Denne inkluderingen av allmuen i rådgivningen var vanlig når det var konflikt mellom konger. Da Inge Krokrygg seilte sørover fra Viken til Götaelven i 1159 med hæren sin lot han stevne *hele hæren* til husting. Deretter spurte han *sine menn* om råd. Han henvendte seg spesielt til Gregorius Dagsson og Erling Skakke, men også de øvrige lendmenn og skipsførere. Etter at Inge var ferdig å henvende seg til sine menn, talte Gregorius til hele hustinget:

«Vi og Håkon har jo møtt hverandre flere ganger før, og de har som oftest hatt flere folk, men er likevel kommet til kort i alle sammenstøt med oss. Denne gangen er det vi som har den største hæren, og de av oss som nylig har mistet kjære frender for Håkons menn, vil nok synes dette er en god anledning til å ta hevn siden de har rømt unna oss så lenge nå i sommeren. Vi har ofte sagt at om de bare ville vente på oss, som det nå sies de gjør, så skulle vi nok driste oss til å møte dem. Jeg vil derfor si hva jeg selv mener, at så sant at det ikke er imot kongens vilje, bør vi gå til angrep på dem, for jeg tror at de nå som før, vil trekke seg tilbake om vi bare rykker modig frem. Selv vil jeg angripe der andre synes faren er størst.»³⁰¹

²⁹⁸ Grohse 2016: 482

²⁹⁹ Grohse 2016: 488

³⁰⁰ Althoff 2004: 141-144

³⁰¹ HH, kap.5

Talen til Gregorius ble møtt med høye tilrop og alle sa seg villige til å gå i slag med Håkon og hans menn. Hærmennene til Inge var som bøndene hos Sigurds ting, vitner til det som skulle være det ideelle forholdet mellom kongen og hans lendmenn, fullstendig samhörighet. Dette var et iscenesatt stykke teater som skulle motivere hærmennene til tro at de sto på den sterkeste siden. Dette ble gjort på to måter, en gjennom talen til Gregorius som løftet opp deres eget parti på bekostning av Håkon og hans menn og to, den støtten Gregorius fikk fra hans likemenn. Talen til Gregorius skulle også rettferdiggjøre for hærmennene hvorfor han ønsket å gå til slag mot Håkon. Håkon og hans menn hadde drept flere av deres frender, noe som var motiv nok til å hevne seg. Gregorius minnet hærmennene også på at det var Inge som fortsatt bestemte med frasen «... så sant det ikke er imot kongens vilje, ...».³⁰² Og løftet dermed Inge over lendmennene som ga råd og sin konsensus. Vi hører kun etter at dette formelle rådgivningsmøte mellom Inge og hans lendmenn var over, at det ikke var like stort samhold mellom lendmennene som hærmennene skulle først tro. Erling Skakke ønsket ikke å angripe som alle de andre lendmennene, dette ble holdt skjult for resten av mennene, da det ikke var ønskelig å fremstå som splittet.

Allmuens støtte var også viktig for kunne i det hele tatt kjempe slag. Hvis kongen ikke aktivt sikret seg allmuens menn sin støtte før slag, kunne man risikere at mennene ikke var motiverte til å slåss. Det virket som at Magnus Blinde før slaget i Bergen 1135 ikke hadde sikret seg allmuens tilslutning. Fordi under slaget, mens Magnus hær flytter på seg gjennom Stretet i Bergen, så mange av bymennene sitt snitt til å smette inn mellom bygårdene. Og da Magnus snudde hæren igjen fordi han så at Harald Gille hadde satt mennene sine i land på Hegravik, så flyktet mennene til Magnus.³⁰³ Det var derfor viktig å inkludere allmuen i rådgivning før slag slik at kongen kunne sikre seg deres tilslutning.

Var medlemmer av allmuen aktive deltakere i rådgivningen? I 1164 holdt Erling Skakke et Borgarting hvor 12 bønder fra hvert fylke deltok.³⁰⁴ Ifølge Knut Helle begynte det å oppstå en stadig mer omfattende indre statlig og kirkelig lovgivning på midten av 1100-tallet hvor lagtingets sanksjon ble redusert til en tom form. Den nye lovgivningen skulle være en riksløvgivning i dobbelt forstand. Lovgivningen utgikk ifra sentrale riksinstanser og siktet mot å skape et rettsfelleskap for hele riket med utvisking av gamle regionale rettsforskjeller. Dette skulle ifølge Helle være i ledd og uttrykk for den statlige og kirkelige sentraliseringen

³⁰² HH, kap.5

³⁰³ MBoHG, kap.7

³⁰⁴ Fire fylker

og maktøkningen i høymiddelalderen. Helle påpeker derimot at gjennomslagskraften til slik lovgivning var begrenset frem til 1224 og at lagtinget sanksjonsrett var fremdeles av reel betydning.³⁰⁵ Noe som forklarer hvorfor Erling Skakke ba bøndene om råd om hva han skulle gjøre nå som han var satt i vanskelig situasjon. Erling trengte lagtingets sanksjon for å bryte eventuelle eder, enten den han hadde sverget til bøndene eller den løftet han hadde gitt til Valdemar. Erling selv ønsket angivelig å holde det løftet han hadde gitt den danske kongen, så lenge bøndene var stemt på å tjene dansk kongen enn Magnus Erlingsson.³⁰⁶ Bøndene svarte at de ikke for noen pris skulle bli dansk kongens menn. Hele forsamlingen fór opp med rop og skrik og rådet Erling til å holde eden han hadde svoret til folket om å forsvare landet. «Og da skal vi», sa de, «følge deg alle mann.» Etter dette var tinget over.³⁰⁷ Hva skyldes at bøndene var aktive i noen saker, men ikke i andre? Mest trolig har det å gjøre av enten behov eller ønske. De lokale bøndene var bundet i vennskap med de lokale høvdingene (lendmennene) i sitt område og Erling hadde allerede på forhånd sikret seg støtten fra de viktige lendmennene i Norge.³⁰⁸ Hvis høvdingene i Viken ikke ønsket at deres veitsler skulle havne under dansk herredømme, kunne de selv få bøndene til å bli med dem å kjempe imot danskene. Vennskapet bøndene hadde til sine høvdingene var viktigere enn vennskapet til kongen.³⁰⁹ Hvis Erling ikke var nødt til sikre bøndene støtte selv, men heller gjennom lendmennene som allerede støttet ham, hvorfor gikk han da til bøndene. Erling gikk til bøndene for råd fordi han ønsket det. Bøndernes aktive deltakelse gjorde at de var tilsluttet beslutningen i en grad passiv deltakelse ikke kunne gi. De 12 bøndene fra hvert fylke som deltok representerte hele allmuen i dette området og sikret seg disse bøndernes støtte betydde da at hele allmuen var bundet til beslutningen om å ikke gi Viken til Valdemar. Allmuens tydelige støtte, rettferdiggjorde Erlings ønske om å bryte eden han hadde lovet uten noe tap av ære eller risiko for å miste vennskap. Ifølge Bagge var Snorre Sturlasson veldig nøye med å vise at kongene i hans saga, ofte hadde legitime grunner for å handle som de gjorde. Om grunnen var faktisk god eller ikke, var ikke viktig. Det som var viktig var bare at de hadde en grunn.³¹⁰ Eventuelle egeninteresser om å ikke gi Viken til Valdemar var ikke en legitim

³⁰⁵ Helle 1996: 225

³⁰⁶ Trolig fullt klar over at bøndene ville be ham om å heller holde eden han hadde gitt allmuen og bryte løftet han hadde gitt til Valdemar.

³⁰⁷ ME, kap. 24

³⁰⁸ ME, kap.23

³⁰⁹ Sigurdsson 2010: 66-68

³¹⁰ Bagge 1991: 85

nok grunn til å bryte en ed. Bøndene eksplisitte støtte ble dermed brukt til å rettfærdiggjøre visse handlinger.³¹¹

I 1184 da Magnus Erlingsson returnerte fra overvintring i Danmark for andre gang, reiste han først til Viken. Først kom han til Konghelle. Hvor han ble tatt imot med stor prosesjon og hyllest. Før Magnus hadde kommet til Konghelle hadde hans lendmann Asbjørn Jonsson kommet til byen og holdt husting med bøndene. Her sa Asbjørn at de måtte ta godt imot Magnus. Magnus ville være «venner med alle landets menn om de ville vise ham heder og lydighet. Magnus «... venter seg vennskap av høvdingene overalt i øst i landet så hans makt kan vokse ...» i retur lovet han store len og sin støtte, sa Asbjørn etterpå.³¹²

Asbjørns tale var i Jon Vidar Sigurdsson ord «innrammet i venns­kapsforestillingen»³¹³ og viser hvor viktig ikke bare vennskap med høvdingene var, men også vennskapet til allmuen. I motsetning til høvdingene som skulle få vennskap som var gjensidig avhengig, skulle bøndene heller få et mer ensidig vennskap. Asbjørn forventet ikke at høvdingene skulle vise Magnus lydighet, kun av bøndene ble det forventet lydighet. Lydigheten fra bøndene var derimot ikke automatisk gitt fra bøndene, som vil jeg vise til på neste side. Vennskapet til bøndene og bymennene skulle ifølge Sigurdsson garantere for deres støtte. Problemet var at for bøndene var deres vennskap med høvdingene viktigere, da det var høvdingene som var de lokale lederne i samfunnet. Kongen måtte da også inngå vennskap med høvdingene i de samme områdene som bøndene for kunne garantere støtten til bøndene.³¹⁴ Dette gjorde Asbjørn også i 1184, da Asbjørn også henvendte i sin tale til høvdingene og lovet til de lokale høvdingene i Konghelle at hvis de ble kongens venner så skulle få gode len og hans støtte.³¹⁵ Selv om kongen Magnus ikke var tilstede på denne rådgivningen hvor Asbjørn rådet både høvdingene og bøndene til å inngå vennskap viser den fortsatt hvor viktig vennskap var i rådgivningen for kongen.

³¹¹ Helle 1996: 69-72. Konflikten mellom Erling Skakke og Valdemar fremstilles ulikt i *Heimskringla* og *Fagrskinna* enn hos den danske forfatteren Saxo. Årsaken til konflikten om hvem som skulle ha Viken var hos samtlige forfattere den samme. Saxo beretter derimot ikke noe om at Valdemar støttet Erling i retur for Viken. Ifølge Saxo skal Sigurd Markusfostre sin flokk etter hans fall ha søkt hjelp hos Valdemar og overtalt om å gripe inn i konflikten på deres side og skal ha blitt lovet en del av Norge i retur. Hvor *Heimskringla* og *Fagrskinna* beretter om hvor fiendtlig innstilt bøndene var til Valdemar. Skal Valdemar ifølge Saxo ha ført fredelig fram i Viken og ble hyllet til konge på Borgarting, samtidig som Erling oppholdt seg i Berget i Tønsberg. Ifølge Saxo var erkebiskopen i Uppsala og biskopen av Oslo som først søkte fred på Erlings vegne og ikke Erlings kone Kristin.

³¹² Svs: 125-126

³¹³ Sigurdsson 2010: 67

³¹⁴ Sigurdsson 2010: 68

³¹⁵ Svs: 125

Magnus ble i Konghelle i tre uker før han reiste videre til Tønsberg. Her ble han en tid og det kom folk over fra hele landet. Magnus holdt husting hvor han talte om at så lenge landets menn ville følge ham, så ville han fortsette å prøve å vinne landet. Hvis ikke landets menn ønsker å følge ham, så var det en lettere vei for Magnus, og heller få len av Valdemar. Talen til Magnus hadde som Erlings tale i 1164 et nasjonalistisk preg, med at hvis allmuen ikke ga sin støtte til den norske kongen, så ville den danske kongen få mer makt over Norge. Ser man bort ifra dette så fungerte talen til Magnus, fordi alle mennene som deltok på tingene sa seg villige i å tjene og følge Magnus, og at det var bedre å dø med ham «som var konge med rette, enn å tjene den presten som ikke hadde ætt til å være kong.»³¹⁶

At Magnus ikke vil kjempe for kongemakten hvis han ikke fikk alle landets menn sitt vennskap viser hvor viktig vennskapet ikke bare til høvdingene var, men også allmuens vennskap. Dette gjaldt spesielt når det var flere kongsemner. At Magnus «nå ville kreve hjelp» av bøndene, som indikerer et mer ensidig forhold mellom kongen og bøndene, samtidig som han legger på insentiver om at hvis nå gjorde som han «krevde» så ville de ikke like ofte i fremtiden være med på leidang og vektlegger konsekvensene av hva deres beslutning om ikke hjelpe ham vil føre til.³¹⁷ Viser at det ikke var automatisk garantert at bøndene ville underlegge seg kongens krav. Kongen var i noen situasjoner hvor han ikke sto spesielt sterkt, nødt til å overbevise bøndene om å frivillig til å gå med på det han ønsket av dem.

Som vi så i tabellen i 5.1 var det en enorm skjev fordeling av rådgivningstilfeller med *alle menn*. Hvor Sverre Sigurdsson hadde 24 av de 35 tilfellene på rådgivning med *Alle menn*. Hvorfor var det en så skjev fordeling av episoder? Årsakene til at Sverre Sigurdsson hadde så mange flere episoder med rådgivning mellom ham og *alle menn* skyldes i stor grad sjangerforskjellene mellom samtidssagaen *Sverres saga* og kongesagaene *Heimskringla*, *Fagrskinna*, *Morkinskinna*.

For det første var det mange flere sider i *Sverres saga* dedikert til Sverre Sigurdsson enn det *Sverres saga* ga andre konger eller det kongesagaene ga andre konger. I kapittel 3 visste jeg til at oversettelsen av *Sverres saga* på Heimskringla.no besto av rundt 89 000 ord.³¹⁸ Av disse handlet rundt 67 000 om Sverre Sigurdsson. Det vesentlige er ikke hvor nøyaktige

³¹⁶ Svs: 126

³¹⁷ Ibid.

³¹⁸ Storm, G. & Bugge, A. 2018. *Sverres saga*

tallene er, men for vise at *Sverres saga* i stor grad handlet om Sverre og ikke Magnus eller Erling. De resterende sidene er fordelt på Magnus, Erling, de forskjellige flokkene som reiste seg imot Sverre mellom 1184-1196 og baglerne mellom 1196-1202.³¹⁹ Det er da ikke overraskende at Sverre hadde flere tilfeller med rådgivning.

Den andre årsaken til Sverre hadde så mange flere tilfeller på rådgivning med *Alle menn* var at *Sverres saga* i stor grad fokuserer mer på de militære aspektene enn kongesagaene. Sagaen er opptatt å fremstille Sverres lederskapsevner ved bruk av retorikk og taktikk for å vinne slag. Sverre Bagge mener i stor grad at *Sverre saga* hever frem birkebeinernes evne til å påvirke Sverres beslutninger. Og at Sverre overkommer dette problemet med sine personlige egenskaper. Bagge mener også at dette bilde av beslutningstaking er i overenstemmelse med det man finner i *Heimskringla* hvor en leders personlige appell og hans avhengighet av sine menns frivillige tilslutning er sterkt fremhevet.³²⁰ En mulig forklaring kan være Sverres mangel på tradisjonell militær autoritet.³²¹ Og at Sverre ikke var særlig populær blant allmuen, spesielt utenfor Trøndelag. Ifølge Bagge så tyder sagaens flere henvisninger til at Magnus og Erling Skakke var populære blant allmuen, mens den samtidig viser til at Sverre ble sett på som en som forstyrret freden i landet og han og birkebeinerne var ofte hatet av allmuen. Senere fremstilling av Sverres ambisjoner om å også være en konge i fredstid får Sverre til å virke som den som ikke var ansvarlig for plyndring og andre voldshandlinger mot allmuen. Unntaket ifølge Bagge var når Sverre straffet bøndene for ulydighet og opprør mot ham med store bøter eller brenning av gårder. Samtidig viser Sverre mildhet når noen ber om nåde.³²²

Som militær leder var Sverres største problem leidangen.³²³ Dette får sitt tydeligste uttrykk i rådgivningen i 1196 da Nikolas fra Vestnes gjorde det tydelig at han og leidangsmennene ikke ønsket å ligge på Saltøysund lenger og rådet til å forlate stedet fordi de ikke hadde nok mat.³²⁴ At Sverre må gi etter for leidangsmennene ønsker, viser tydelig hvor viktig det var å sikre seg deres frivillige tilslutning. Sverres upopularitet blant allmuen i

³¹⁹Jeg må understreke at tallene er langt ifra å være nøyaktige. Hensikten er ikke å være nøyaktig, men heller vise at generelt så handlet *Sverres saga* hovedsakelig om Sverre Sigurdsson. Måten jeg har kommet frem til antall ord som handler om Sverre er at jeg har fjernet alle kapitlene som ikke handlet om Sverre og en eller flere avsnitt fra andre kapitler.

³²⁰ Bagge 1996: 33

³²¹ Bagge 1996: 24

³²² Bagge 1996: 70

³²³ Ibid.

³²⁴ Svs: 186

Sverres saga er slående i forhold til hva *Heimskringla* og *Hákonar saga* forventet at en god konge skulle være, ifølge Bagge.³²⁵ Da han er både upopulær blant allmuen og sliter med å få leidangsmennene med seg kan muligens forklare hvorfor han hadde flere tilfeller med rådgivning som inkluderte disse. Han kunne ikke regne med deres støtte, slik Magnus eller Erling kunne, og måtte i større grad overbevise dem om å gjøre det han ønsket av dem.

5.7 Ulike termer for ulike roller?

Et aspekt som er interessant er det virker som at kongens rådgivere fikk ulike termer avhengig av hvilken rolle de spilte i rådgivningen. Noen ganger da kongen hadde rådgivning alene med noen så var det ofte frendskapet eller vennskapet mellom dem som ble fremhevet, mens da kongen hadde rådgivning med flere til stede, kunne disse vennene eller frendene bli omtalt heller med andre termer, som lendmann. Men det var også noen tilfeller hvor frendskapet eller vennskapet ble fremhevet når andre deltakere var til stede, som hadde den effekt at frenden eller vennen ble skilt ut fra resten av rådgiverne.

Da Magnus Blinde i 1134 besluttet seg for prøve å bli kvitt Harald Gille og på den måten sikre seg hele Norge, hadde han rådgivning med «sine venner» om de ville støtte ham i om å ta kongedømmet fra Harald og la ham beholde så mye av landet Magnus selv mente han skulle ha. Magnus påminnet dem om at Harald hadde frasverget seg rike. Mange av stormennene ga sitt samtykke i dette.³²⁶ Her får man vite at stormenn var å regnes blant Magnus sine venner. Etter slaget ved Fyrileiv i 1134 hvor Magnus vant over Harald og Harald flyktet til Danmark drøftet Magnus saken med de «beste menn». Da tok «Sigurd Sigurdsson, Tore Ingeridsson og alle de mest forstandige mennene» og rådet at de burde holde hæren samlet i Viken.³²⁷ For at Sigurd, Tore og de forstandige mennene skulle nå være hos Magnus etter slaget måtte de ha vært med i kampen mot Harald og for at de skulle ha vært med i kampen, så måtte de ha gitt ham deres støtte, som betydde at Sigurd, Tore og de forstandige mennene også var Magnus sine venner, selv om de ikke ble beskrevet som det. Igjen da Magnus stevnet til rådgivning i Bergen noen måneder senere for å drøfte Haralds retur til Norge, så stevnet han ikke sine venner eller forstandige menn, men stevnet heller «høvdingene» som var i byen.³²⁸ På dette møtet deltok også Sigurd Sigurdsson, som både var

³²⁵ Bagge 1996: 71

³²⁶ MBoHG, kap.2

³²⁷ MBoHG, kap.3

³²⁸ MBoHG, kap.5

Magnus venn og en av de forstandige menn. Men Sigurd ble her inkludert blant høvdingene i byen i stedet for at han var kongens venn eller en av de forstandige menn. Sigurd får da ulike termer i tre ulike rådgivningstilfeller.

Etter Sigurd Jorsalfare sin død i 1130, rådførte Harald seg straks med «sine venner» og de ble enige om å holde Haugating i Tønsberg hvor Harald ble tatt til konge over halve landet og eden han hadde avlagt skulle regnes som ugyldig fordi den var sverget under tvang. Etter dette skal Harald ha tatt seg hird og utnevnt lendmenn og det frister å tenke at det var Harald sine venner som ble gitt lendmannstittel av Harald.³²⁹ Rett før slaget i Fyrileiv i 1134 får man vite at Harald var sammen med rekke «lendmenn». og da Harald spurte sine menn hva Magnus gjorde der så var det Tjostolv Ålesson som rådet at Harald burde handle ut ifra den kjensgjerning at Magnus nå var kommet for å gå imot dem. Man vet at Tjostolv var en av lendmennene til Harald Gille, da han sammen med rekke andre lendmann hadde vært med å fostre Haraldssønnene etter Haralds død i 1136.³³⁰ Det er fristende å tenke at Tjostolv da han var så sterkt knyttet til Gille-ætten med at han var en av vennene til Harald som hadde blitt utnevnt til lendmann i 1130, da etter slaget ved Hvaler i 1139 så spurte Tjostolv, Sigurd hvordan han kunne være så frekk å kalle seg sønn av Magnus Berrføtt, han som var sønn av trell. Da påpekte Sigurd Slembe at Tjostolvs far var lite verdt mot Sigurds far.³³¹ Den eneste måten for Tjostolv da å bli lendmann, hvis hans ætt var så dårlig, var den eneste måten å bli lendmenn på, å bli Harald Gilles venn. Etter slaget i Bergen 1135 hadde Harald ikke rådgivning med sine venner, men med sine «rådgivere». Det kan tenkes at Tjostolv som var Harald venn og lendmann var med i slaget og det var trolig at han også var med i rådgivning, hvis han var med så er det interessant at han da heller ble gitt tittelen «rådgiver». I 1136 da Sigurd Slembe kom til Norge for å spørre Harald om lov til å bevise sin byrd, så berettes det at Harald, som i 1130 hadde rådgivning med «sine venner» ifølge *Heimskringla*.³³² *Fagrskinna* beretter at han heller hadde rådgivning med sine «rådgivere», det samme gjør *Morkinskinna* også og kaller deltakerne i denne rådgivningen for rådgivere og ikke venner som i *Heimskringla*.³³³ I de norrøne tekstene bruker *Fagrskinna* termen «ráðgjafar» og det samme gjorde den norrøne teksten av *Morkinskinna*.³³⁴ Den norrøne kildeteksten av

³²⁹ MBoHG, kap.1

³³⁰ HS, kap.21

³³¹ HS, kap.11

³³² MBoHG, kap.14

³³³ Fsk, kap.96; Msk, kap.86

³³⁴ Izlenzk Fornrit Fsk., kap. XCVI; Msk., kap. XCIV

Heimkringla bruker termen «frændsemi sinni», som tyder på at det ikke var vennene, men frendene til Harald som var i rådgivning i 1136.³³⁵ I 1130 beskriver *Morkinskinna* de som Harald hadde rådgivning med som sine venner, mens *Fagrskinna* ikke beretter om at Harald hadde rådgivning eller Magnus med sine venner i 1134.³³⁶ At *Heimskringla* ikke bruker de samme termene som de to andre kongesagaene i 1136 er interessant og viser mest trolig bruken av rådgiver-termer overlapper med bruken av termer for venner og frender. Og at rådgivere ikke var en unik gruppe på dette tidspunktet siden bruken av rådgiver-terminen ikke var konsekvent.³³⁷

I de overnevnte tilfellene ser man at termer for venner, lendmann og rådgiver var noe flytende. I situasjoner hvor Magnus og Harald rådførte seg om kongemakten, kunne både termer for frender, venner og rådgivere bli brukt, mens i militære situasjoner ble de samme vennene, frendene og rådgiverne heller beskrevet som høvdinger, forstandige menn eller lendmenn. Det kan tyde på at ulike termer ble brukt på de samme personene basert på hva deres rolle var. Går dette igjen i sagaene?

Erling Skakke ble beskrevet i *Heimskringla*, som både venn av Inge og som en lendmann, da han dro ut på Jorsalferd. Da han returnerte fra denne ferden ble han igjen beskrevet som at han holdt seg mest til venns med Inge Krokrygg enn de andre brødrene.³³⁸ Det samme gjorde også Gregorius Dagsson, da *Heimskringla* gjør det tydelig at Inge fikk sin beste støtte fra Gregorius og ledet riksstyre sammen med ham. Gregorius skulle også fått forsyne seg fritt fra kongens eiendom.³³⁹ *Morkinskinna* beretter også hvordan Gregorius ble så god venn av Inge, da han drepte begge av Geirsteinn sine sønner, som samtidig var venner med Sigurd Munn. Etter at Gregorius hadde drept de to sønnene plasserte han seg under Inge, åpenbart for beskyttelse ifra Sigurd Munn. Og ifølge sagaene skal Inge og Gregorius ha blitt faste venner og Gregorius tjente Inge resten av sitt liv.³⁴⁰ I rådgivningen til Inge i 1155 hvor Gregorius og Inges mor Ingerid rådet ham til å hevne drapet på Sigurd Skrudhyrna sa Gregorius blant annet at hvis Inge ikke gjorde noe så ville enten han selv «... eller en annen lendmann ...» bli drept. Så påpekte Gregorius at: «De ser jo at du ikke foretar deg noe, og har de først drept dine venner, vil de lett ta fra deg kongedømmet.» Deretter anklaget Gregorius

³³⁵ Jonsson, F. 1911. MBoHG, kap.16 (14.)

³³⁶ Msk., kap.82 (chapter 1); Fsk., kap.94

³³⁷ See i innledningen 1.6 for en mer nøyere gjennomgang av rådgiver-terminen

³³⁸ HS, kap.17

³³⁹ HS, kap.21

³⁴⁰ Msk, kap.98

ham for å at han «... viser liten vilje til å beskytte dine venner».³⁴¹ I beretningene i sagaene var det tydelig at Gregorius og Erling var både omtalt venn og lendmann til Inge Krokrygg. Og Gregorius selv skal ha ment at han var både venn og lendmann til Inge. Det da interessant å se at i rådgivningen i 1159 hvor Inge rådførte seg om slagplanen til slaget ved Götaelven i 1159. Da de hadde rådgivning beretter *Heimskringla* at Inge «... spurte sine menn til råds og henvendte seg spesielt til Gregorius Dagsson og sin svoger, Erling Skakke, men også de øvrige lendmenn og skipsførere ...».³⁴² Både Gregorius og Erling Skakke, ble omtalt ved navn, som skiller dem ifra de øvrige lendmenn og skipsførere, men det var kun Erling som fikk en frende-term tilknyttet til seg. I motsetning fikk ikke Gregorius fremhevet det faktum at han også var kongens viktigste venn og lendmann. At Erling får omtale som frende ikke en, men to ganger, da han også ble kalt for «måg» av Inge under den lukkede rådgivningen hvor resten ble henvendt til som lendmenn.³⁴³ Kan tyde på at Erling spilte en viktigere rolle i rådgivningen og ble dermed skilt ut fra de andre lendmennene inkludert Gregorius, som kun ble nevnt ved navn i den åpne rådgivningen. Gregorius spilte ikke den samme rollen i rådgivningen og fikk en annen mer nedtonet fremstilling.

Under slaget da Gregorius gikk på grunn med skipet sitt, blir vennskapet mellom Gregorius og Inge igjen omtalt. Inge så at Gregorius hadde gått på grunn og ba mannskapet skipet til kongen for hjelp. Inge mente det var et uklokt råd å bli liggende tilbake, mens deres venner (Gregorius) dro til strid, ettersom de hadde det største og best bemannede skipet i flåten. Han så at Gregorius trengte hjelp, den som han hadde mest å takke for av alle.³⁴⁴ Igjen var Gregorius heller Inges venn enn hans lendmann.

At situasjonen for Gregorius var prekær fra Inges perspektiv kan forklare hvorfor det var det personlige (venn) som ble omtalt i stedet for det upersonlige (lendmann). Da Ivar Horte i 1179 rådet Erling Skakke til at de burde forlate Nidaros og komme seg på skipene, ble Ivar Horte omtalt som «frenden hans», og ikke som lendmann eller høvding.³⁴⁵ Var situasjonen igjen prekær fordi Erling, Ivar og mennene de hadde med seg hadde blitt utsatt for et overraskelsesangrep av Sverre Sigurdsson. Igjen så var det prekær situasjon hvor det personlige ble omtalt i stedet for det upersonlige. Hvis vi går tilbake til Magnus Blinde og

³⁴¹ HS, kap.27

³⁴² HH, kap.5

³⁴³ HH, kap.7

³⁴⁴ HH, kap.11

³⁴⁵ Svs: 65

Harald Gille og ser på hvor prekær situasjonen var da de omtalte mennene de hadde rådgivning med som sine venner i stedet for lendmann eller høvding så var det igjen tydelig at situasjonene i de tilfellene hvor disse mennene ble omtalt som venner, faktisk var prekær. Da Magnus spurte om støtte fra mennene sine i 1134 om de ville være med på å gå imot Harald, så var det et risikabelt foretak av Magnus Blinde. Harald ble i sagaene omtalt som en populær mann som klarte å få mer menn til seg enn Magnus etter at han brøt eden. Det betydde at Harald hadde mulighet å kjempe tilbake. Da Harald selv rådførte seg om han skulle bryte eden, var det med sine venner fordi hans eget foretak også var risikabelt. Han skulle til å bryte en ed, som kunne bety at han risikerte å bli drept hvis han ikke klarte å skaffe seg nok støtte. Og Igjen så var det vennene som ble rådført med i 1136 da Sigurd Slembe ba om å få anerkjent sitt slektskap til Magnus Berrføtt var rådgiverne til Harald redde ifølge *Morkinskinna*, fordi de mente de ikke ville kunne stå imot Sigurd Slembe.³⁴⁶

Hva da med Magnus Blinde i 1134 da han rådførte seg med høvdingene om Harald Gille. Var ikke situasjonen prekær? Beretningen av denne hendelsen blir fremstilt i sagaene som at Magnus kastet bort muligheten sin til å samle nok populær støtte for å kjempe imot Harald. Situasjonen ble prekær kun etter Magnus kastet bort alle de tre mulighetene han hadde til å kjempe imot Harald.

Sverres forhold til biskopene i Norge er også interessant. Da Margrete på vegne av Nikolas gikk til Sverre og rådførte ham til å la Nikolas bli biskop, så var det det potensielle vennskapet mellom Nikolas og Sverre som sto i sentrum i samtalen mellom Sverre og Margrete.³⁴⁷ Da biskopene ble enige med Sverre om å la hans hirdprest Marteinn bli biskop i Bergen, så var Nikolas i høy gunst hos Sverre og etter at de ble enige med Sverre om at skulle kronas, ga kongen dem gode gaver, og de skiltes som «gode venner».³⁴⁸ Her var vennskapet mellom Sverre og biskopene omtalt. I synoden i 1194 etter at Harald jarl og Sverre inngikk forlik skal Sverre ha stevnet møte med biskopene. Sverre omtalte dem derimot ikke som sine venner, men heller som «høvdinge».³⁴⁹ På dette tidspunktet hadde ikke Nikolas forlatt Norge enda for å forlike med erkebiskop Eirik. Så en kan regne med at biskopene var fortsatt i godt

³⁴⁶ Msk, kap.86

³⁴⁷ Svs: 162

³⁴⁸ Svs: 178

³⁴⁹ Svs: 179

forhold med Sverre, så hvorfor ble de omtalt som «høvdinge» i stedet for venner eller biskoper?

Trolig så var det fordi i rådgivningsmøte etter synoden så hadde de ikke den samme rollen som de hadde hatt tidligere, da ble omtalt som venner. Høvding-terminen beskriver militære og politiske ledere i den politiske kulturen og at biskoper kan også omtales som høvdinge viser tydelig at også biskoper kunne spille en militær og politisk rolle.

5.8 Kapitteloppsummering

I dette kapitlet har jeg sett nærmere på hvem som deltok i rådgivningen og hvem av deltakerne som var de viktige. Av tilfellene hvor medlemmer av fra den politiske og sosiale eliten deltok, hadde man *frendene og vennene*, *lendmenn/systemenn*, *biskopene* og *hirden*. Disse gruppene kunne delta i rådgivning med kongen uten at deltakere fra de andre gruppene deltok. Det ene unntaket var *hirden* som besto av en rekke ulike grupper som jeg fant det trolig at *lendmenn/systemenn* også deltok i rådgivning da *hirden* hadde rådgivning med kongen. Jeg konkluderte også med at *gjestene* ikke deltok i rådgivningen. Kun høvdingen av *gjestene*, som Ulv fra Lauvnes deltok i rådgivning med kongen. I Ulvs tilfelle fikk han også betegnelsen som medlem av Sverres «kloke menn». Man hadde også deltakere fra allmuen i flere tilfeller, men i motsetning til tilfellene hvor kun eliten deltok, fant jeg det lite trolig at allmuen deltok alene med kongen i rådgivning. Derfor valgte jeg heller å kalle gruppen hvor allmuen deltok for *alle menn*. I denne gruppen deltok bønder og hærmenn (leidangsmenn/birkebeinere).

Av disse deltakerne i rådgivningen med kongen var det tydelig at *frendene og vennene* var de viktige rådgiverne. I prekære situasjoner kunne frendskapet eller vennskapet mellom kongen og den hadde rådgivning med, bli fremhevet i sagaene. Da Gregorius rådet Inge i 1155 til å hevne drapet på Sigurd Skrudhyrna, var vennskapet fremhevet med at Gregorius anklaget Inge for ikke å beskytte sine venner og da konflikten var over og Sigurd var død fikk Gregorius båten til Sigurd i gave fra Inge. Man ønsket også å unngå konflikt mellom vennene i rådgivning, da Inge fikk i stand et kompromiss mellom Erling Skakke og Gregorius Dagsson i 1159. Hvis vennskapet Inge hadde til de mennene ikke var viktig, ville han trolig ikke strukket seg like langt i å imøtekomme deres motstridende ønsker. Det var også tydelig at vennskap og frendskap spilte en viktig rolle i rådgivningen. Det var på grunnlag av sitt

frendskap til Nikolas Arnesson at dronning Margrete skal angivelig ha gått til Sverre for å råde ham til å la Nikolas bli biskop i 1189.

En hypotese jeg la fram i slutten av kapittelet var at det så ut til at de samme deltakerne ble tildelt ulike termer basert på hvilken rolle de spilte. Det kunne se ut til at i sagaene fikk menn termer som venn eller frende hvis de hadde rådgivning med kongen om kongsemnet. For å så få termen høvding hvis de diskuterte militære saker. De kunne også få ulike termer i samme rådgivning for å muligens skille ut en spesifikk rådgivende deltaker som spesielt viktig. Som Erling Skakke, som fikk frendskapet mellom ham og Inge fremhevet, samtidig som Gregorius ikke fikk vennskapet til Inge fremhevet, selv om han var Inges viktigste og nærmeste venn. Heller fikk han vennskapet sitt til Inge fremhevet da hans liv var i fare. Vennskapet mellom dem ble i denne situasjonen brukt som argument for Inge å ombestemme seg under slaget, da han besluttet å ikke lytte allikevel til det hans lendmenn hadde rådet ham til, som var å ikke delta i slaget. Gregorius spilte dermed en annen rolle enn under selve rådgivningen i forkant av slaget ved Götaelven i 1159, enn Erling.

6 Resultatet

I dette kapittelet skal jeg undersøke resultatet av rådgivingstilfellene som tok sted mellom 1130-1202. Det jeg skal prøve å finne ut av i dette kapittelet var i hvilken grad kongen konge måtte lytte på råd fra andre og om det alltid gikk bra for kongene som lyttet på råd. For kunne svare på disse spørsmålene skal jeg først vise en kvantitativ gjennomgang av resultatene i tilfellene for å se om resultatet var godt eller dårlig og deretter en kvantitativ gjennomgang av tilfellene om resultatet var godt eller dårlig da kongen medvirket andre til beslutningen. Deretter skal jeg drøfte i hvilke situasjoner konger måtte lytte på råd og i hvilke situasjoner de ikke måtte det.

6.1 Kvantitative tall

6.1.1 Et godt eller dårlig resultat

	Magnus B	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E	Sverre
Rådgivning									
Et godt resultat	1	5	1	5			8	5	21
Ikke noe av				2			1	3	1
Et dårlig resultat	3	1	1	2	1	1	2	4	10

En identisk tabell med fotnoter (referanser) ligger bak i oppgaven som et vedlegg

Tabellen er fordelt inn to kategorier. Den første kategorien er basert på kongene som tok beslutningen som følge av rådgivning og den andre kategorien er fordelt i om det var et godt eller dårlig resultat i etterspillet til rådgivningen. Den tredje gruppen i denne kategorien var de gangene sagaene beretter at det ikke ble noe av etter man hadde tatt en beslutning som følge av rådgivning. Dermed så var det ikke noe godt eller dårlig resultat i etterspillet. Fordi det ikke var noe etterspill.

Mange av kongene i tabell 6.1 har ikke nok tilfeller hvor det var rådgivning til at vi kan diskutere endringer fra konge til konge, kvantitativt. Det betyr ikke at de forskjellige kongene ikke blir karakterisert ulikt, men heller at forskjellene mellom dem må heller bli sett i lys av det kvalitative. Ulikhetene mellom kongene kvantitativt skyldes i stor grad av kildenes

omfang om hvor mange sider de dedikerer til hver konge. Det som er derimot interessant å se er hvor lik den den overordnede tendensen til at det var hovedsakelig et godt resultat eller dårlig resultat i etterspillet.

Ser vi bort ifra Magnus Blinde som var den eneste kongen med flere dårlige resultater enn gode, så var den den overordnede tendensen at det hovedsakelig var et godt resultat i etterspillet til rådgivningen i samtidssagaene. I helhet så var det et godt resultat i 46 av de totalt 78 tilfellene hvor det var rådgivning. Det betyr at rundt 59% av alle rådgivningssituasjonene hadde et godt resultat. Det gikk dårlig i 25 av tilfellene, som er rundt 32%. De gangene rådgivningen ikke ble noe av skjedde 7 ganger, rundt 9%. I denne tabellen er Magnus Erlingsson den eneste kongen som hadde nesten like mange situasjoner som gikk dårlig enn som gikk godt. Sverre Sigurdsson hadde flest situasjoner med rådgivning i sagaene, der det var også gode resultater i 65% av tilfellene. Harald, Inge og Erling sin fordeling av gode og dårlige resultater var bedre enn de andre kongene, men til forskjell til f.eks. Sverre, så hadde de ikke like mange rådgivningstilfeller, så de enkelte tilfellene slår høyere ut i fordelingen.

6.1.2 Kongene lyttet eller lyttet ikke på råd

	Medvirket	Medvirket ikke
Godt resultat	36	9
Ikke noe av	3	2
Dårlig resultat	6	18

En identisk tabell med fotnoter (referanser) ligger bak i oppgaven som et vedlegg

De gangene mennene *medvirket* i rådgivning var da kongen enten lyttet på deres råd eller da hans fikk deres frivillige tilslutning. De gangene de ikke medvirket var de gangene da kongen gikk på tvers av mennenes egne råd i rådgivningsprosessen. Da fokuset til denne oppgaven har vært på rådgivningsprosessen har jeg valgt å ikke inkludert de tilfellene hvor kongen tok en beslutning uten å ha hatt rådgivning, i gruppen *medvirket ikke*.

Det er flere tydelige tendenser i tabellen ovenfor. For det første medvirket menn i 45 av 74 (61%) til beslutninger tatt som følge av rådgivning imot 29 av 74 (29%) tilfeller. Tilfellene hvor menn medvirket til beslutningen, men kongen ombestemte seg i etterkant av

rådgivningen er også inkludert i kategorien *Medvirket*. I samtidssagaene medvirket menn i kongens beslutninger i rådgivning mer enn de ikke gjorde det.

Den andre tendensen var at det gikk hovedsakelig bra når gode menn medvirket til kongens beslutning imot at det gikk dårlig. 36 (80%) av tilfellene hvor var gode menns medvirkning gikk bra imot 6 (13%) tilfeller hvor det gikk dårlig. I 3 (7%) skjedde det ikke noe etter at beslutningen var tatt. Gode menns medvirkning var da en effektiv måte å sikre at det skulle gå bra, da det kvantitativt i sagaene fungerte.

Den tredje tendensen er at tilfellene hvor gode menn ikke medvirket i kongens beslutning, var at det ikke gikk godt i like stor grad hvis ingen medvirket. Det gikk kun godt i 9 av 29 (31%) tilfeller. Det gikk dårlig i 18 av 29 (62%) av tilfellene. I 2 av 29 (7%) tilfeller så skjedde det ikke noe i etterkant. Tendensene i denne tabellen er tydelig på at gode menns medvirkning, var en tydelig faktor i om det gikk bra eller dårlig i etterkant. I det følgende vil jeg drøfte noen av de gangene det gode menn medvirket eller ikke medvirket.

6.2 Å lytte til sine menn

I det følgende skal jeg drøfte i hvilke situasjoner kongen måtte lytte på sine menn. Jeg skal se nærmere på de gangene hvor det var konflikt mellom kongen og de andre partene i rådgivningen, og hvordan det i prekære situasjoner kan har vært nødvendig for kongen å lytte på rådene mennene kom med.

6.2.1 Konflikter mellom kongen og hans menn

I 1178 tapte Sverre Sigurdsson slaget ved Hattehammeren og i 1196 da Sverre trakk seg tilbake fra Viken, kunne baglerne sikre sin posisjon i Viken-området uten motstand. For *Sverres saga* sin forfatteren var det uholdbart at Sverre var ansvarlig på noen måte for at det gikk galt, da Sverre ikke kunne ta feil. Situasjonen ble da fremstilt som at det var en konflikt mellom Sverre og birkebeinerne for å bortforklare at Sverres egentlige (trolige) beslutning var å seile til Nidaros. Det ble mennene til Sverre som fikk skylden for at det gikk galt, da Sverre skal angivelig ikke ha hatt noe annet valg enn å gjøre det mennene ønsket. Disse episodene kan nærmest virke som særtilfeller, men de allmenne trekkene til rådgivningen i forkant av disse hendelsene er fortsatt relevante. De allmenne trekkene til rådgivningen i disse to tilfellene går igjen i andre tilfeller ikke bare under Sverre, men også andre konger. De

allmenne trekkene til rådgivningen før slaget ved 1178 er av interesse fordi dette rådgivningstilfellet er del av *Gryla*-delen av *Sverres saga*. Som kjent skal Sverre selv skal ha hatt en hånd i skrivningen av denne delen da den ble skrevet under Sverres oppsyn vinteren 1185-86 av abbeden Karl Jonsson.³⁵⁰ Sverre var da en av kildene til hendelsen. Det betyr derimot ikke at de allmenne trekkene til rådgivningen i 1196 ikke er av interesse, men heller at det ikke var ofte at kongen var en av kildene til rådgivningen som skal angivelig ha tatt sted.

Før slaget ved Hattehammeren i 1178 hadde Sverre Sigurdsson og birkebeinerne hatt rådgivning ved Skingen. Under denne rådgivningen la Sverre frem tre muligheter som han mente de kunne ta. Den første muligheten var å seile nord til Hålogaland, for å skaffe seg gods og deretter seile sør til Bergen for å få «has på noen av sine uvenner». Den andre muligheten var seile vestover til øyene hvor det var lettere å få tak i folk til flokken der. Den siste muligheten, ifølge Sverre var å seile helt til Irland og landene i vest for å plyndre. Jo lenger Magnus Erlingsson og Erling Skakke styrte landet, jo mindre og mindre vennsæle ble de. «Men som det nå er, har de for stor makt, og det vil falle tungt for oss å kjempe mot dem». Da svarte følget til Sverre at de ønsket heller å seile til Nidaros, fordi det «var en lett sak å ta den». Ingen av Magnus sine menn var i byen og Sverre hadde flere venner der. På den måten kunne de skaffe seg en større styrke. Dette hadde Sverre lite lyst til, han skal ha sagt: «Jeg har drømt slik at jeg synes det er rådelig at dere nå som før retter dere etter det jeg sier, vi kan søke til byen siden.» Men hæren ville ikke noe annet enn å dra til Nidaros, da sa Sverre at det «fikk bli som den ville».³⁵¹

Da hæren mot Sverres vilje seilte sørover mot Nidaros og hadde kommet så langt som Fosn i Trondheimsfjorden, sa Sverre at han ønsket å reise videre sørover til Bergen. De kom ikke til å få noen ærefull ferd hvis de fortsatte mot Nidaros. Hæren derimot mente at ikke noe var sikrere (at de ville få en ærefull ferd). Det var ikke noen sak å ta byen. Alle utenom kongen var enige om å dra til Trondheim.³⁵²

Da de hadde kommet så langt som til Rødberget i Trondheimsfjorden utenfor Nidaros, rådet Sverre hæren at de burde dele hæren i to slik at den ene halvdel skulle lokke bymennene ut av byen, mens den andre halvdel skulle ta over byen. Dette ønsket Gudlaug,

³⁵⁰ Svs: Prolog

³⁵¹ Svs: 51-52

³⁵² Svs: 52

Sverres sin stallare³⁵³, ikke at de skulle gjøre da han selv mente at de ikke hadde stor nok hær til at det var verdt å dele hæren i to. De «fleste» i hæren var heller enig med Gudlaug enn Sverre.³⁵⁴ Og ifølge sagaen så ble det «til at skulle ro inn til byen i dagslys».³⁵⁵

Sverres autoritet før slaget ved Hattehammeren blir fremstilt som begrenset. Sverre måtte overbevise sine menn i rådgivningen om å gjøre det han ville. Han kan ikke tvinge dem til å gjøre som han selv ønsker.³⁵⁶ Sverre forhold til mennene var ikke ensidig, men gjensidig. Ifølge Sverre Bagge så hadde ikke Sverre Sigurdsson noe klassisk militær autoritet. Mennene kunne komme og gå som de ville, noen ganger skiftet de side og returnerte etterpå. Sverre straffet sjelden mennene for dette, fordi han ikke hadde autoritet som høvding. Han måtte overbevise mennene sine om å angripe, hvis det var noen tvil om mennene ville det.³⁵⁷ Og ifølge Orning så hadde Sverre Sigurdsson en «sterkt kontekstuellet preget troskapsoppfatning (...) som måtte mobiliseres gjennom appell til egeninteresse.»³⁵⁸ Hvis Sverre ikke lyktes å overbevise mennene sine om å angripe, så kunne han ikke tvinge dem.

At Sverres hadde begrenset autoritet over sine menn ble også tydelig da han hadde rådgivning om de skulle forlate Viken eller ikke i 1196. Da måtte Sverre igjen gi etter for sine menn, da han ikke klarte å overbevise dem om å gjøre som han ville. Sverre og hans hær hadde seilt til Skjelsbusund. Baglerne satt på land ved et sted som het Mugevollen, og etter noen dager holdt Sverre husting med sine menn om situasjonen. På dette hustinget klagde Nikolas fra Vestnes, en av Sverres høvdinger på at de ikke likte å «ligge her uten mat. Vi vil nå enten legge mot dem og slåss, eller vil vi dra bort et sted vi kan få oss mat.» Da svarte kongen:

«Nå sier du nok hva mange tenker, Nikolas, det er så; jeg vet at leidangshæren gjerne vil hjem. Men så lei som dere er av å ligge her, så er de ikke det grann mindre lei av det de

³⁵³ I *Sverres saga* blir ikke Gudlaug identifisert som Sverres stallare, før slaget ved Nordnes tidlig i 1181.

³⁵⁴ Orning 2004: 95. Hans Jacob Orning har påpekt at det er tvilsomt at uenigheten mellom Sverre og birkebeinerne var så stor som sagaen vil han den til, fordi dette var ikke den eneste gangen noen andre enn Sverre fikk skylden når noe gikk galt

³⁵⁵ Svs: 52-53

³⁵⁶ Orning 2004: 94. Ifølge Orning så kunne Sverres kampappeller nærme seg rent press, som før slaget ved Jonsvollene i 1196. Det var derimot i kraft av argumenter og ikke tvang som sikret deres tilslutning om slåss før slaget.

³⁵⁷ Bagge 1996: 25

³⁵⁸ Orning 2004: 96

som ligger innenfor her i sundet, og de kommer til å løsne i samlingen om vi venter lenge nok. Men siden dere dere vil bort nå, får det det bli som dere vil.»³⁵⁹

At både leidangshæren og Nikolas fra Vestnes, en av Sverres viktigste høvdinger ønsket å dra fra stedet og finne noe mat, tyder på at Sverres muligheter var begrenset.³⁶⁰ Et viktig skille her var dette var ikke de gamle birkebeinerne, men vanlige leidangsmenn. De hadde ikke det samme forholdet til Sverre som de gamle birkebeinerne hadde. Et av argumentene Sverre hadde brukt da måtte overbevise birkebeinerne om å gjøre det han ønsket var at han ofte ledet dem til seier imot hærer som hadde flere menn enn de selv.

Dette tilfellet på rådgivning ble skrevet etter Sverres død i 1202,³⁶¹ men følger fortsatt det samme sjangermønsteret med at Sverre ikke hadde ansvaret for at det gikk galt, da mennene ikke lot seg overbevise om å lytte til Sverres råd. Jeg tror situasjonen var mer alvorlig enn det *Sverres saga* fremstiller den som. Slik sagaen fremstiller det valgte Sverre selv å gi etter i rådgivningen, da han lot det bli som de ville, selv om han ville noe annet. Mest trolig så hadde Sverre egentlig lite valg og det er trolig at Sverre heller ble tvunget til å trekke hæren tilbake fra sundet, slik at de kunne få noe mat. En mulig årsak til at Sverre ikke angrep baglerne var ifølge Bagge at Sverre manglet den nødvendige styrken for å gjøre det.³⁶² Det virket mer regelrett som at Sverre valgte å flykte fra Viken, da situasjonen var så alvorlig. Siden dette førte til store konsekvenser for Sverre, måtte forfatteren igjen finne en måte å bortforklare at Sverre trolig hadde vært med dette.

I 1181 prøvde Magnus Erlingsson å hevde kongemakten, men måtte trekke seg da hans egne hirdmenn satte seg imot ham. Magnus lå utenfor Nidaros med sin hær, mens Sverre var i Nidaros med sin hær. Magnus sendte brev til bonden Avle om at hvis han ville frelse sin sønn, så måtte sønnen Øyolv Avlesson bli Magnus sin hirdmann.³⁶³ Da dro Avle til Nidaros med brevet og ga den til sin sønn Øyolv, som var en i Sverres tjeneste. Øyolv ga brevet videre til Sverre og sammen skal de ha funnet på et godt råd. I brevet Sverre sendte til Magnus med sendemann sa, ifølge *Sverres saga*:

³⁵⁹ Svs: 186

³⁶⁰ Nikolas fra Vestnes blir navngitt i flere hendelser i *Sverres saga*.

³⁶¹ Den første delen av sagaen regnes å ha blitt avsluttet innen 1178. Se Innledning 1.3 for mer om sagaen

³⁶² Bagge 1996: 23

³⁶³ «Kong Magnus sendte bud om at hvis han ville frelse livet for sin sønn [Øyolv som var i Sverres tjeneste], så måtte **han** komme til kongen og bli hans mann.» (eget trykk). Svs: 74

«Om de, kong Magnus, gjør Avle noe mén eller skade, så skal jeg la drepe Eiliv Eplestang og Skuda-Eirik og Eindride Slandre, for sønnene deres er der hos Dem; Tore Knapp er sønn til Eindride, Ulv Kvære er sønn til Eirik og Gunnar er sønn til Eiliv. De skal få samme død som De vil gi Avle, og det skal Øyolv sørge for.»³⁶⁴

Da Magnus leste dette brevet ble han sint og skal ha ropt fra løftingen på skipet: «Jeg ser at De tenker at De og ikke jeg nå skal rå for hvem som skal drepes og hvem som skal få leve!». Da hadde Magnus rådgivning om saken. Ulv, Tore og Gunnar ba kongen om å stagge seg og at ville ikke være nærmere å herske over landet om han lot drepe en bonde. De tre ønsket ikke å sette sine frenders (fedre) liv i fare og utsette dem for Sverres ondskap. Da fikk Avle lov til å reise hjem.³⁶⁵

Det var tydelig at det var uholdbart for Magnus sine hirdmenn at Magnus satte deres frenders liv i fare for å kunne hevde kongemakten med å true Øyolv Avlesson til å bli hans hirdmann. Satt på spissen kan man si at Magnus gikk på tvers av personlige relasjoner, da han prøvde å hevde kongemakten, noe hans hirdmenn (de som var påvirket av dette) ikke kunne tolerere. Årsaken til at hirdmennene ikke kunne tolerere at Magnus satte deres frenders liv i fare var at det gikk imot deres egeninteresser. I dette tilfellet handlet det om deres personlige nettverk. Å miste frender, i dette tilfellet deres fedre ville bety at de deres egen posisjon ble svekket. Kongens forhold til sine menn var langt ifra stabile.³⁶⁶ At de hirdmennenes fedre var hos Sverre og ikke Magnus illustrerer dette veldig tydelig. Hvis Magnus opptrådte illojalt ovenfor sine menn, med å handle imot deres interesser, kunne de skiftet side og gått over til Sverre.³⁶⁷ Sverre selv skal angivelig ha sagt at han hadde «... troskapsløfte fra alle lendmennene til kong Magnus, så nær som fra Nikolas Kuvung!»³⁶⁸ i pungen sin. At Magnus ga etter og lyttet på sine menn, da det ble tydelig at hans hirdmenn satte seg imot hans planer, viser hvor avhengig Magnus var av tilslutningen fra hans menn og hvor vanskelig det kunne være å sikre seg handlingsrom for sine planer.

Konflikter mellom kongen og de som ga råd var noe som nærmest utelukkende hendte i *Sverres saga*. I kongesagaene *Heimskringla* og *Morkinskinna* er det nærmeste man kommer

³⁶⁴ Svs: 74

³⁶⁵ Svs: 74-75

³⁶⁶ Sigurdsson 2010: 69 Hvis kongen ble svekket og/eller ikke klarte å opprettholde sine vennskapsforpliktelser, kunne høvdingene begynne å lete etter en mer sjenerøs konge. Det var legitimt å skifte konge hvis kongen hadde opptrådt illojalt ovenfor sine menn. I dette tilfellet, gikk imot deres egeninteresser.

³⁶⁸ Svs: 83

en konflikt mellom kongen og de som ga råd, var da Gregorius og Ingerid i 1155 anklagde Inge for å vise liten vilje til å beskytte sine venner og rådet ham til å drepe Sigurd. Forskjellen fra *Sverres saga* var at Inge ikke hadde noen motstridene interesser som gikk på tvers av det Gregorius og Ingerid ønsket han skulle gjøre.³⁶⁹ I *Heimskringla* var konflikten i 1159 før slaget ved Götaelven mellom Erling Skakke og Gregorius, og ikke mellom kongen og de som ga råd til ham. De kranglet om hva som ville tjene dem (Inge og lendmennene) best.³⁷⁰

Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson skiller seg sterkt fra hverandre i *Sverres saga*. Den gangen Magnus Erlingsson måtte lytte sine på sine hirdmenn i 1181 var det fordi han hadde gått for langt i å hevde kongemakten og oppført seg tåpelig. Til motsetning så måtte Sverre lytte på sine menn, da han angivelig skal ha mislyktes i å overbevise sine menn om å gjøre det han selv ønsket og klarte ikke å få mennene bort i fra tanken om å seile til Nidaros. Dette avslører at *Sverres saga* har sjangerpartiskhet når det kommer til å berette om Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson. De gangene Sverre tok en feilvurdering som i 1178 og 1196 la sagaen skylden på andre, mens da Magnus tok en feilvurdering i 1181, så var det hans egen skyld at det ikke gikk som han ønsket.

6.2.2 Prekære situasjoner

Var Magnus Erlingsson og andre konger for den del alltid like avhengig av mennenes støtte? Det var tydelig at Sverre og Magnus sin autoritet var begrenset og var noen ganger avhengig av å lytte på sine menn. Det finnes derimot tilfeller på rådgivning hvor kongen kunne gå imot sine menns råd. Noe som indikerer at kongens autoritet endret seg fra situasjon til situasjon. Før slaget i Bergen 1135 gikk Magnus Blinde imot rådene han fikk av Sigurd Sigurdsson og før slaget ved Nordnes i 1181 og slaget ved Fimreite i 1184, kunne Magnus Erlingsson gå imot Orm kongsbrors sine råd. «Men om Orm talte slik, ble det likevel kongen som fikk rå.»³⁷¹

Magnus Blinde lyttet ikke på råd fra de forstandige mennene i samtids sagaene. Både etter slaget ved Fyrileiv august 1134 og før slaget i Bergen i 1135 (rådgivningen var i 1134). At Magnus ikke valgte å lytte på råd fra forstandige menn i det som var prekære saker tyder på at han må ha hatt sterk posisjon. Det er mulig at Magnus tok en feilvurdering som skyldes

³⁶⁹ HS, kap.27; Msk., kap.100

³⁷⁰ HH, kap.7

³⁷¹ Svs: 88

mest trolig av at hans skal ha vært «... så hovmodig og hjerteløs at han mest kunne takke sin vennesæle far for at fikk folkets vennskap.» og trodde trolig ikke at Harald Gille var noen stor trussel,³⁷² fordi han hadde tidligere klart å jage ham på flukt. Han undervurderte dermed Harald. Det er lite trolig at Magnus Blinde og Sigurd Sigurdsson var de eneste som deltok aktivt i rådgivningen i 1134 om hva de skulle gjøre med Harald Gille som var kommet tilbake til Norge. ifølge *Heimskringla* stevnet Magnus alle høvdingene i Bergen til rådsmøte.³⁷³ Disse er derimot anonyme i rådgivningen. Mest trolig så hadde Magnus støtte til sin beslutning om å bli i Bergen. Etter at slaget i Bergen er over og Magnus har blitt tatt til fange, får man også vite at Magnus morbror Håkon Fauk, som var vakker, men lite klok ble tatt til fange, sammen med Ivar Ossursson og andre av kongens venner. Det er ikke utenkelig at disse mennene var tilstede i rådgivningen og støttet Magnus sin beslutning om å bli i Bergen. Dette viser at det rette rådet ikke alltid var det som hadde mest støtte og det var dermed viktig å ha de riktige evnene og egenskapene til å gjenkjenne hvilket råd man skulle følge. At kongen hadde evnen til å ta den endelige beslutningen som ifølge Althoff kongen hadde, var dermed viktig i rådgivningen.³⁷⁴

Ved rådgivningen til Magnus Erlingsson i 1181 om hva de skulle gjøre med Avle og Øyolv, var det tydelig at hans hirdmenn opplevde situasjonen som prekær da det var deres frenders liv som var i fare. Og for Sverre i 1196 så var sannsynlig at situasjon var mer alvorlig enn sagaen ga uttrykk for. Men ved rådgivningen til Magnus før slaget ved Nordnes og Fimreite var det uttrykk for at Magnus posisjon var sterkere enn utenfor Nidaros tidligere i 1181. «Dere skal vite at det er min vilje at ingen av mine menn må driste seg til å gi grid til noen.»³⁷⁵ Sa Magnus blant annet i sin kampappell før slaget ved Nordnes. Da Orm rådet imot Magnus sitt råd om å «... legge tykt av skip omkring «Olavssuden» ...» talte han ikke imot Magnus når han hevdet kongemakten at ingen skulle gi grid. Dette tyder på at Magnus sin autoritet var sterkere da han lå utenfor Nidaros i motsetning til tidligere og kunne hevde kongemakten mer uten mostand. Vi får vite i *Sverres saga* at før han seilte vestover mot Bergen, så hadde han vært i Viken og da ankom skal alle tatt «imot ham med stor glede».³⁷⁶ Det kan være fristende å tenke at Magnus inngikk vennskap med disse mennene noe som styrket Magnus sin posisjon eller hvert fall sikret seg deres støtte. I Sverres egen kampappell

³⁷² MBoHG, kap.1; Msk., kap.82a (chapter 1)

³⁷³ MBoHGs, kap.5

³⁷⁴ Althoff 2004: 141

³⁷⁵ Svs: 87

³⁷⁶ Svs: 85

før slaget påpekte Sverre at Magnus og hans menn hadde mer enn 30 skip, mens de (birkebeinerne) hadde kun 16 skip.³⁷⁷ Situasjonen var dermed ikke så prekær for Magnus. Det er trolig at noen kunne ha vært imot Magnus sin beslutning om ikke å gi grid til noen, da det fantes overlappende nettverk mellom de to flokkene. Men Magnus sin sterkere autoritet i denne situasjonen gjorde det vanskeligere å stå imot hans vilje. Ifølge Gerd Althoff var det vanskelig for enkelte av kongens menn å ha en uavhengig posisjon ovenfor kongen over lengre tid, hvis kongen sto sterkt med støtte.³⁷⁸ På grunn av Magnus sin store hær med mange «gjeve menn og gode karer» ville det nok vært vanskelig for noen fåtallige av hans menn å stå imot hans vilje.³⁷⁹

I 1184 før slaget ved Fimreite hadde Magnus kommet fra Viken etter å ha overvintret i Danmark. Da de hadde kommet til Fimreite holdt Magnus en tale hvor han blant påpekte at det: «... skortet ikke på folk for oss; Gud være lovet, overalt hvor vi har kommet i landet, har det kommet menn til oss. Og Sverre har spredt sine folk nå, sendt dem både hit og dit; de som er her er lukket inne, det er låst for dem som sauer i en kve.»³⁸⁰ Situasjonen opplevdes dermed ikke så prekær for Magnus og hans menn, da hans tale ble møtt med høye tilrop. Så da Orm igjen rådet fra å angripe de som store skipene som før slaget ved Nordnes i 1181, ble det igjen «som kongen ville» og det var kongens råd som ble utfallet av rådgivningen.³⁸¹

Det er også tydelig at Erling Skakke sto sterkt, da han ikke lyttet på råd fra Sigurd Nikolasson og Jon fra Randeberg før slaget ved Kalvskinnet i 1179. Sigurd og Jon rådet Erling til å samle hæren og gå ut til Borgen, fordi de trodde det var sant at birkebeinerne nå hadde kommet til Gauldalen. Sigurd og Jon var i overbevisst da Erling skal ha sagt at «Sverre vil nok ikke våge å gå på oss her» og anklaget Erling for være mer opptatt av å bli «godt drukken av mjød og vin enn på å gi Deres menn faste ordrer som de kan holde seg til.»³⁸² Da ble Erling svært sint og sa at han selv skulle holde vakt og at det var beregnet å være nokså trygt før, når vi hadde å gjøre med en større overmakt enn nå. Etter dette gikk Sigurd og Jon til sine skip og jarlen gikk og la seg.

³⁷⁷ Svs: 86

³⁷⁸ Althoff 2004: 142-143

³⁷⁹ Svs: 87

³⁸⁰ Svs: 134

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Svs: 63

Det er tydelig at forfatteren av *Sverres saga* prøver å fremstille Erling som hovmodig, da han ikke lyttet på lendmennene. Men forbi dette kan man se at Erling hadde en sterk nok posisjon til at han ikke måtte høre på sine menn hvis han ikke ville. Erling blir i *Heimskringla* beskrevet som en viljesterk mann.³⁸³ Da Nikolas fikk tak på Harald Sigurdsson, som skulle ha vært sønn av Sigurd Munn og Erlings kone Kristin Kongsdatter, trodde vennene til Magnus at Erling skulle drepe Harald. Magnus lyttet på deres råd om å gå i forbønn for Haralds liv. Da skal Erling ha sagt: «Et slik råd gir dine venner deg, men du kommer ikke lenge til å styre ditt rike i fred hvis du alltid vil følge ditt gode hjerte.» Erling indikerer dermed til Magnus at han ikke vil styre lenge hvis han lyttet for mye på råd. Siden dro Erling over til Nordnes og fikk Harald halshugget.³⁸⁴ Erling måtte ha stått sterkt for at han ikke trengte å lytte på sin sønn eller hans venner. Magnus sine venner må ha vært mektige for at de i det hele tatt skulle ha kunne vært kongens venner.

På dette tidspunktet var Erling desidert makten bak Magnus sitt kongsemne. Det var også ingen andre konkurrerende kongsemner i Norge som det kunne samles støtte rundt og det er åpenbart at Harald Sigurdsson var trussel mot Magnus sitt kongsemne hvis det samlet seg støtte rundt ham. Erling var en hard mann ifølge Snorre og lot få av sine uvenner få bli i landet, selv om de tryglet ham om det, og på grunn av dette så reiste det seg mange opprørsflokker mot ham.³⁸⁵ Det var derfor viktig for Erling å bli kvitt potensielle kongsemner som hans uvenner kunne samle seg rundt og som han måtte konkurrere om støtte mot. Å ikke drepe Harald ville svekke Erlings autoritet. Det er også trolig at Erling visste hvem av Magnus sine venner som ba Magnus gå i forbønn for Harald og bemerket seg disse. Fordi Erling var aktiv i å finne hvem som var hans uvenner som i 1165, da han sendte brev med danske sendemenn til Trøndelag for å finne ut hvem som var hans uvenner og beskyldte dem for landssvik mot kongen og seg selv. Flere ble navngitt og da disse nektet la han frem forseglede brev frem og fikk dem lest høyt av danskene som han hadde sendt. Ifølge sagaen hadde ikke disse mennene noen annen vei enn å legge hele saken under Erlings dom. Store bøter ble pålagt mange og noen ble drept.³⁸⁶

Erling var dermed også som sin sønn Magnus, ikke avhengig av å lytte på sine menns råd hvis han sto sterkt. Erling var uforutsigbar og brukte sin sterke autoritet til å sikre den ikke

³⁸³ MEs, kap.1

³⁸⁴ MEs, kap.35

³⁸⁵ MEs, kap.37

³⁸⁶ ME, kap.26

bare for seg selv, men også for Magnus. Det betyr derimot ikke at rådgivning ikke var viktig for Erling.

Da kongen kunne se at situasjonen faktisk var prekær så lyttet han på råd fra sine menn. I 1136 kom Sigurd Slembe til Norge og ba Harald Gille om å bli anerkjent som kongssønn. Harald ga ikke noe raskt svar på dette, og bestemte seg for å legge saken frem for sine venner. De ble enige om at kongen skulle reise anklage mot Sigurd for deltatt i drapet på Torkjell Fostre som var en nær venn av kongen. På lendmennes oppfordring ble det sendt menn i fra kongens livvakt sent en kveld for å prøve å ta livet av Sigurd.³⁸⁷ Ifølge *Morkinskinna* sin forfatter så mente Haralds rådgivere at hvis Harald anerkjente slektskapet til Sigurd Slembe ville han bli for vanskelig for dem å håndtere, som Magnus hadde vært.³⁸⁸ Dette må forstås som at Harald venner/rådgivere opplevde situasjonen som prekær, som vi så i rådgivningen til Magnus Erlingsson når hans hirdmenn satte seg imot i 1181, da de opplevde situasjonen som uholdbar. Kan det være mulig at Haralds menn presset kongen til å gjøre som de ønsket som hirdmennene til Magnus Erlingsson? Ifølge *Morkinskinna* skulle anklagen om at Sigurd var skyldig i drapet på Torkjell rettferdiggjøre for at de ønsket å bli kvitt ham.³⁸⁹ Denne beslutningen startet hendelsessekvensen som endte med at Sigurd Slembe drepte Harald Gille. Så Harald burde ikke ha lyttet på mennenes råd om å drepe Sigurd. Trolig opplevde Harald Gille det samme som hans rådgivere, at situasjonen var enormt prekær. Det var da viktig at han lyttet til vennene sine slik at de hadde en felles beslutning og forholde seg til. *Morkinskinna* sin forfatter kritiserer Harald mest trolig for at han prøvde å drepe Sigurd Slembe, fordi ifølge forfatteren var Sigurd Slembe et bedre kongsemne enn Harald Gille. I stedet for at han kritiserer Harald for å ha mislykket i å drepe Sigurd. Harald Gille handlet dermed korrekt, siden han lyttet til sine venner. Ikke bare Harald, men også vennene fant situasjonen prekær. Skyldes det sjangerpartiskhet at det fortsatt gikk dårlig for ham, da han gjorde det han burde gjøre? Hvorfor velger forfatterne av sagaene å fremstille ham som en konge som lytter til sine venner i prekære situasjoner, når de samme forfatterne velger å fremstille Magnus Blinde som en som ikke lytter på kloke menn i prekære situasjoner?

Det er også mulig at Harald Gille kanskje var imot å drepe Sigurd Slembe, men siden vennene til Harald ønsket å drepe Sigurd da de fant situasjonen som hirdmennene til Magnus Erlingsson i 1181 uholdbar, hadde Harald da ikke noe valg enn å gjøre det vennene ønsket.

³⁸⁷ MBoHG, kap.14

³⁸⁸ Msk., kap. 86

³⁸⁹ Ibid.

Hvis det var slik det hendte, men sagaene heller fremstiller det som at Harald var enige med vennene sine, var det åpenbart for å dekke over at han var imot å drepe Sigurd. Forfatterne ønsket nok å bruke Harald som en av sydebukkene til å forklare hvorfor konfliktene etter hans død startet. At han på egen vilje ubevisst sørget for han startet hendelsene som forårsaket hans død skulle vise hvor dårlig konge han skulle angivelig har vært, mens det som egentlig hendte var heller i tråd med den politiske kulturens virkelighet. En konge hadde lite autoritet hvis vennene satte seg imot ham, når det var interessekonflikt. Ifølge *Heimskringla* skal noen fra kongens livvakt ha blitt sendt for å drepe Sigurd på «lendmennenes oppfordring» uten å berette at Harald ga sitt samtykke til dette.³⁹⁰ Som kan tyde på at det var lendmennene som sendte menn for å drepe Sigurd uten Harald involvering til beslutningen.

At Harald Gille har fått et dårligere rykte i sagaene og historiografien enn det som mest trolig var sannheten er ikke en ny tanke. Mest trolig ifølge Knut Arstad, så er det man vet om Harald Gille fra *Morkinskinna* hentet fra den tapte sagaen *Hryggjarstykki*. Ifølge ny forskning skal ha dette sagaverket strengt tatt vært en biografi om Sigurd Slembe.³⁹¹ *Heimskringla* og *Fagrskinna* beretter om mye av det samme om Harald Gille som *Morkinskinna*, men har valgt å enten fjerne elementer, eller revidere innholdet. Beretningen om at Sigurd Slembe var på Island og overvintret før han kom til Norge i *Morkinskinna*, mangler i de to andre kongesagaene.³⁹² Samtidig beretter *Heimskringla* ikke om at vennene til Harald skal ha ment at de ikke kunne ha stått imot ham i 1136 under rådgivningen, som det berettes om i *Morkinskinna*.³⁹³ Trolig var alle de tre kongesagaenes beretning om Harald Gille basert på *Hryggjarstykki*, men av de tre kongesagaene var *Morkinskinna* sin forfatter mest kritisk til Harald Gille, fordi han skal hengt biskop Reinald, som han mente var uholdbart av en konge å gjøre, og skal ha fordømt Norge, samtidig som Snorre kun skriver at folk fant denne handlingen svært klanderverdig.³⁹⁴ Det betyr derimot ikke at Snorre var positivt innstilt til Harald Gille, det var tydelig i hans beretning at Harald Gilles selv var ansvarlig for å få seg selv drept i 1136 og at det var Harald Gille som var ansvarlig for å starte konflikten mellom Magnus Blinde og ham, da Harald brøt eden han hadde gitt Sigurd Jorsalfare.

³⁹⁰ MBoHG, kap.14

³⁹¹ Arstad 1999: 450-451

³⁹² Msk., kap.85

³⁹³ Ms.k, kap.86 «if Sigurdr was accepted as a ruler, he would prove too much for them, as Magnus had been.»; MBoHG, kap.14

³⁹⁴ Msk, kap.82a (chapter 7) «... with this deed the king grieved the hearts and minds of all good men, and it is probable that this crime doomed Norway and all those who were implicated and subject to excommunication and God's wrath.»; MBoHG, kap.8 «... den behandlingen han fikk, ble funnet svært klanderverdig.»

1155 vektla Gregorius for Inge hvor prekær konflikten mellom han og Sigurd var blitt for ham. Gregorius hevdet at hvis Inge ikke nå lyttet på det Gregorius og Inges mor Ingerid rådet ham til å gjøre, så ville han ikke være konge lenge:

«Slik ribber de deg; forleden drepte de en huskar for meg og nå en hirdmann for deg, snart feller de meg eller en annen lendmann som du vet du vil lide mye ved å miste. De ser jo at du ikke foretar deg noe, og har de først drept dine venner, vil de lett ta fra deg kongedømmet.»³⁹⁵

Inge var nødt til å ta sterke og proaktive handlinger, for hvis han ikke gjorde det ville det bare bli verre ifølge Gregorius, fordi situasjonen var mer prekær enn det de andre rådgiverne fattet. Logikken til Gregorius var da kort at den beste måten ikke bli mobbet på var å vise at man ikke nølte med å bruke vold i respons tilbake for slike handlinger. Inge besluttet til slutt å heller lytte på Gregorius enn de andre mennene som heller ønsket at Inge skulle kreve bot. Da Sigurd ikke forventet at han skulle bli angrepet, ble han overrumplet mens han satt inne på en gård i Bergen og ble drept etter en konfontrasjon mellom Inges og Sigurd menn. Snorre Sturlasson kritiserer ikke Inge Krokrygg eller Gregorius Dagsson for å ha drept Sigurd Munn i 1155 på Gregorius sitt råd og Erling Skakke for å ha hengt Harald Sigurdsson i 1164 på tvers av sine menns ønsker. I 1155 var Inge nødt til å lytte på Gregorius fordi situasjonen var prekær, men Erling trengte det ikke fordi den ikke var prekær. Trolig så skyldes det av Inge og Erling fulgte spillereglene slik de skulle. At *Morkinskinna* sin forfatter da kritiserer Harald Gille for å prøve å drepe Sigurd Slembe må ses på som sjangerpartiskhet, siden Harald faktisk gjorde fulgte spillereglene i den politiske kulturen i prekære situasjoner som var å samle nødvendig støtte og tilslutning i slike situasjoner. Hvorfor kunne Erling få Harald Sigurdsson som var et barn hengt, uten å bli kritisert, men Harald Gille blir kritisert for å ha gått for langt i 1135 da han på mennene sine råd hengte biskop Reinald? Harald Sigurdsson representerte en potensiell prekær situasjon, da han kunne ende opp med å være konkurrent om kongemakten imot Erlings sønn Magnus. Han utnyttet sin sterke stilling til å unngå fremtidige prekære situasjoner. Reinald, selv om han hadde vært Magnus sin venn, var ikke lenger enn trussel, da Magnus hadde blitt fjernet fra det politiske spillet av Harald Gille.

I prekære situasjoner var rådgivning fortsatt viktig for Erling Skakke. Da Erling fikk beskjed at fra danske sendemenn ifra Valdemar i 1164 at Valdemar forventet at Erling skulle

³⁹⁵ HS, kap.27

gi ham Viken som han hadde lovet Valdemar i retur for hans støtte, bestemte Erling seg for å lytte på sine «faste rådgivere» om ikke la Valdemar få Viken allikevel. Da ba Erling de danske sendemennene om å bli med ham til Viken på høsten slik at han kunne rådføre seg med de klokeste mennene der. Erling stevnet da til husting og fortalte mennene at han aktet å holde avtalen så sant at bøndene var stemt for det og ønsket heller å tjene danskekongen enn ham som salvet og kronet til konge i Norge. Bøndene svarte at de ikke for noen pris ville bli den danskekongens menn. De ba Erling holde eden han sverget til folket om å forsvare landet på sin sønns vegne «Og da skal vi,» sa de, «følge deg alle mann.»³⁹⁶

I denne situasjonen trengte Erling den all støtte han kunne få, fordi den var enormt prekær. Erling sin autoritet var kanskje sterk nok til at han ikke trengte å lytte på sine menn da det gjaldt internt politiske saker, men når det gjaldt utenlandske trusler, så trengte også Erling all den støtten han kunne få tak i. Hans faste rådgivere var samstemte på at de ikke burde gi Viken til Valdemar og valgte dermed å lytte på deres råd. For sikre seg nok tilslutning imot potensielle slag mot danskene trengte han derimot bredere støtte fra allmuen. Ifølge Althoff kunne en hersker påvirke hvilke råd han fikk, ved å presentere saken for den rådgivende parten på en hvis måte.³⁹⁷ Erling presenterte saken for bøndene som representerte allmuen på en slik måte at det var de som rådet Erling til å ikke gi Viken til Valdemar og for å sikre seg at Erling «lyttet» på deres råd, tilbød de deres fulle støtte i denne saken. At han presenterte saken på en slik måte skyldes mest trolig at støtten han ville få fra mennene var sterkere hvis det var de som rådet ham til det å ikke gi Viken til Valdemar i stedet for at det var Erling som spurte om støtten. Hvorfor spør og forhandle om støtte fra sine menn, når måten saken presenteres kan gjøre at mennene tilbyr sin støtte i retur for at du gjør det de vil at du skal gjøre.

Magnus Erlingsson var som sin far Erling Skakke også i situasjoner som var så prekære at kongen ikke hadde noe annet valg enn å lytte på mennene sine, selv om han ønsket å gjøre noe annet. I 1183 hadde Sverre Sigurdsson på birkebeinernes råd besluttet seg for å legge til i Bergen i løpet av natten, da heklungene var søvnige og øre av øldrakk og var dermed ikke stort vern for Magnus. Birkebeinerne løp inn i byen og begynte å rope hærrop og tok seg inn til gårdene hvor heklungene sov. Det berettes at mange falt, men storparten av hæren til Magnus flyktet til fjells. Magnus lå og sov sammen med hele hirden og resten av

³⁹⁶ MEs, kap.24

³⁹⁷ Althoff 2004: 141

følget på kongsgården og skal ha hørt hærropene til birkebeinerne. Da sprang Magnus til ovenfor Nikolaskirken og møtte noen av sine menn der og videre til Olavskirken hvor de møtte enda flere av sine menn. Da de hadde kommet så langt til Nonneseter, møtte de en del av følget sitt og spurte om de ville være med på å dra tilbake til byen, fordi birkebeinerne hadde liten hærstyrke. Mange rådet bort ifra dette, da det ikke var rådelig å gå til kamp uten våpen. Mange av heklungene hadde ikke våpnene sine med seg da de hadde blitt forlatt tilbake i byen sammen hærklærne deres. Magnus hadde heller ingen lur eller merke med seg.³⁹⁸

Situasjonen var for Magnus dermed enormt prekær. Han hadde ikke den nødvendige styrken for å kjempe mot Sverre, da hæren ikke var kampfør. Det er ingen tegn på at Magnus motsa mennene sine og prøvde å overtale dem til å bli med tilbake til Bergen allikevel. Magnus må ha anerkjent at det var ikke noen måte for å få hæren med seg og ble heller med dem, da hæren ifølge Bagge nektet å følge Magnus.³⁹⁹ Dette tilfellet står i sterk kontrast til episoden i 1182 hvor det var Magnus som beordret hæren om å flykte til skipene da Ottar Gåse kom til Magnus og sa at birkebeinerne var på vei imot dem. Mens de lå ute med Holmen utover dagen, kom det ingen birkebeinere, så mange av mennene ønsket å dra i land for å hente eiendelene sine. Magnus ga dem lov til å dra tilbake til byen, men mange dro fortsatt selv om de ikke hadde fått lov av kongen. En lørdag morgen ønsket mennene til Sverre å dra inn til byen og Sverre ga dem lov. Ingen av heklungene i byen la merke til dem før birkebeinerne allerede var i byen og mange ble drept. Noen av heklungene klarte å flykte tilbake til båtene og de båtene som var på vei til byen snudde da de så birkebeinerne.⁴⁰⁰ At mennene ønsker å dra tilbake til byen etter noen timer ute på Holmen, da birkebeinerne ikke hadde dukket opp enda, tydet på at de ikke så på situasjonen som prekær. Da situasjonen ifølge dem ikke var så alvorlig hadde de tydelig materielle interesse av å dra tilbake til byen. I 1183 nektet mennene å dra tilbake til Bergen, da de denne gangen mente at situasjon var prekær. Årsaken var nok at i 1183 så hadde heklungene måtte flykte, mens de var under angrep. I 1182 så var det kun Ottar som hadde sett birkebeinerne. Samtidig viser episoden hvor begrenset Magnus autoritet var da mennene, selv om han ikke hadde gitt dem lov, dro tilbake til byen mot hans vilje.

Før slaget ved Nordnes i 1181 talte Sverre til hæren sin om situasjonen: «Kong Magnus kommer snart over oss med sin hær. Som dere vel har hørt, har han nå mer enn 30

³⁹⁸ Svs: 117-119

³⁹⁹ Bagge 1996: 43

⁴⁰⁰ Svs: 108-109

skip, og vi har ikke mer enn 16. Dere synes vel ikke vi har stort håp om å vinne om vi slåss med en stor hær.»⁴⁰¹ Det kommer tydelig frem i Sverres tale at Magnus sin hær var større og skal angivelig ha vært overtallig, nesten 2:1 mot birkebeinerne. Situasjonen var dermed prekær. Det kommer også tydelig frem i talen at Sverre ønsket å kjempe imot Magnus selv om fienden var overtallig. Mennene derimot var usikre på situasjonen. De ønsket helst å flykte enn å kjempe mot slike odds. Men kongen skulle få rå. Sverre appellerte dermed til mennene sine. Han oppmuntret mennene med at de hadde gode skip og godt mannskap. Annenhver mann i fiendens hær ville bli redde med en gang de så at birkebeinerne ville slåss med dem. Fienden slåss bra i starten, men mister viljen til å slåss jo lengre slaget står, mens birkebeinerne blir støere og kvassere jo lenger striden varte. At kongens tale ble hilst med høye tilrop kan tolkes at kongens appellering til mennene fungerte. I prekære situasjoner var kongen nødt til å overbevise sine menn om å lytte på ham, han kunne ikke tvinge dem. Det var fordi mennene til Sverre hadde ifølge Orning et kontekstuel trosskapsoppfatning. Kongens autoritet var bygget på hans evne til å mobilisere troskap fra mennene med appellering til egeninteresse.⁴⁰²

6.2.3 Frender og venner

Da Inge Krokrygg lyttet på sin venn Gregorius Dagsson i 1155, hendte det at Inge og Gregorius gikk imot Sigurd Munn som satt på Sigrid Sætas gård. Ifølge sagaen var han forberedt på et angrep, men trodde ikke det ville bli noe av. Inge kom fra smedbuene, mens Arne kongsmåg kom ute fra Sandbroen, Aslak Erlendsson kom fra sin egen gård og Gregorius kom ifra gaten. De angrep gården Sigurd Munn var på. Det ble en hard kamp. Gregorius sine menn klarte å bryte opp gårdsporten og husene på gården ble hugget. Flere av Sigurds menn ga opp og ba om grid. Sigurd Munn stod opp på loftet og ba om å bli hørt, men ingen ville høre på og prøvde å skyte ham med piler. Da huset han var i var nesten hugget ned forlot han huset sammen med hirdmannen Tord Husfrøya. Sigurd hadde tenkt til å gå til Inge og rope om grid, men de ble straks hugget ned både han og Tord.⁴⁰³ Det gikk godt med Inge da han lyttet på sin venns råd om å hevne drapet på Sigurd Skrudhyrna. Og igjen gikk det bra for

⁴⁰¹ Svs: 86

⁴⁰² Orning 2000: 96

⁴⁰³ HS, kap.28

Inge da han ikke bare lyttet på lendmennes råd i 1159, men inkluderte også sin frende Erling Skakkes råd gjennom et kompromiss før slaget ved Gøtaelven i 1159.

At det gikk godt for kongene da de lyttet på sine frenders eller venners råd eller overbeviste dem om å gi sin tilslutning til ham frivillig⁴⁰⁴, både for Harald Gille i 1130, Magnus Blinde i 1134, og Inge i 1155 og i 1159.⁴⁰⁵ Og det gikk dårlig for kongene da de ikke lyttet på sine frender eller venner, som Erling Skakke i 1179, Magnus i 1181 og 1184,⁴⁰⁶ Philippus jarl i 1199 da han ikke lyttet på frenden Sverre.⁴⁰⁷ Tyder på at det var viktig å lytte på sine frender eller venner, hvis man ikke lyttet på dem, gikk det dårlig. Det var derimot ikke alltid slik at det gikk godt, når kongen lyttet på sine venner. Det eneste gangen en konge lyttet på sine venner og det gikk dårlig var da Harald Gille skal ha lyttet på sine venner om å prøve å drepe Sigurd Slembe i 1136.⁴⁰⁸ En lignende tendens finnes ifølge Lars Hermansson i de danske kildene til høymiddelalderen. Ifølge Hermansson virket det som at det gikk bra når en konge lyttet på vennene sine, men oftest dårlig når kongen lyttet på andre eller handlet på egenhånd, som jeg tolker også omhandler de gangene kongen valgte ikke å lytte på vennene sine.⁴⁰⁹

Hva da med Sverre Sigurdsson? I *Sverres saga* beretter sagaene om tilfeller på rådgivning mellom Sverre og hans frender i år 1177 og et tilfelle i 1189, hvor det enten gikk dårlig for kongen eller at det ikke førte til noe sted. Etter at Sverre skal ha funnet ut fra sin mor Gunnhild om at han var sønn av Sigurd Munn, skal han ha dratt til sin fosterfar biskop Roe og spurt om råd. Roe rådet ham til å dra til Nidaros for å snakke med erkebiskop Øystein Erlendsson og fortelle om sin vanskelige stilling. På veien nord til Nidaros endte han opp på et sted kalt Selja og ble der en stund, for der skal Sverre hatt bekjente. På Selja var det en prest som fortalte ham om forholdene, og Sverre skjønnte at erkebiskop Øystein hadde vært en sterk motstander av hans brødre. Sverre mente det var lite håp om få støtte hvor hans brødre hadde blitt styrtet. Han vendte dermed sørover igjen.⁴¹⁰ Da Sverre hadde kommet til Värmland hvor Sverre fikk vite at hans bror Øystein, hadde falt i slag mot Magnus

⁴⁰⁴ De gangene det eksplisitt berettes i sagaene at de var hans frender eller venner

⁴⁰⁵ MBoHG, kap.1 (Msk, kap.82a chapter 1), 2 (Msk, kap.82a chapter 2); HS, kap.27 (Msk, kap.100); HH, kap.5-7

⁴⁰⁶ Selv om vennskapet mellom Magnus og Orm ikke blir fremhevet i rådgivningen, vil jeg hevde at Orm var Magnus sin viktigste venn mellom 1179-1184, etter Erling Skakkes fall.

⁴⁰⁷ Svs: 65, 87-88, 134, 228-230

⁴⁰⁸ MBoHG, kap.14

⁴⁰⁹ Hermansson 2000: 200

⁴¹⁰ Svs: 23

Erlingsson. Sverre mente dette gjorde hans situasjon enda verre. Han skal ha dratt til sin søster Cecilie. De to rådførte seg med hverandre om hva Sverre skulle gjøre, da det ikke var bra for ham å reise tilbake til Norge, siden det hadde gått rykter om Sverre og hans ferd. Sverre mente det var best for ham å reise til ukjent land.⁴¹¹ I 1189 rådet hans kone, dronning Margrete ham til å la sin frende Nikolas Arnesson bli biskop. Sverre hadde angivelig vært motvillig til å gå med på å la Nikolas bli biskop, da han ikke stolte på Nikolas. Sverre lot seg derimot overtale av Margrete og skal ha latt Nikolas bli biskop allikevel.⁴¹²

Det gikk dårlig for Sverre da han lyttet på råd fra fosterfaren og det hendte ikke noe med Sverres beslutning om å dra utenlands, da han møtte birkebeinerne, som hadde fått høre at Sverre var bror av deres døde høvding Øystein. Hovedpoenget med beretningene om rådgivningstilfellene var derimot ikke på at det gikk dårlig med Sverre etter han hadde lyttet på råd, men understreke Sverre prekære situasjon i de første årene. Beretningen viser at de eneste Sverre stolte på i den første tiden, var hans frender og venner. Som forteller ganske mye om hvor viktige frendene og vennene var som rådgivere. Og som jeg har drøftet ved flere anledninger i denne oppgaven var beretningen om Margrete råd om la Nikolas bli biskop en bortforklaring at Sverre tok en feilvurdering, da det var mest trolig på Sverres initiativ at Nikolas fikk bispevigsel. At forfatteren da bruker hans kone Margrete er interessant. Det er mulig at ikke alle frender var like gode venner. Hermansson antydte at slektninger (frendene) av kongen ikke var gode rådgivere, da kongen kunne i all alminnelighet rette mistanke mot dem.⁴¹³ Margrete var derimot en perfekt syndebukk og beretningen kan også være et frempek mot en senere hendelse, som var at Margete skal ha drept stesønnen Håkon Sverresson 1. nyttårsdag 1204 ved å forgifte ham. Da hun ble anklaget for drapet, lot hun en mann gå jernbyrd på hennes vegne. Han skal ha blitt sterkt forbrent og hun flyktet til Sverige etter dette.⁴¹⁴ Margrete kunne ikke stoles på, da hun også i 1189 handlet ifølge sagaene på vegne av sin egen interesse, som var at hennes tremenning Nikolas skulle tiltre i en viktig stilling i kirken og få økt makt.⁴¹⁵ På den måten ville hennes egen makt og innflytelse øke. Margrete tilfelle med rådgivning kan da tolkes som et unntak for et eventuelt topos om at frendene og vennene var viktige rådgivere og det var viktig å lytte på deres råd.

⁴¹¹ Svs: 25

⁴¹² Svs: 162

⁴¹³ Hermansson 2000: 2000

⁴¹⁴ Margrete Eriksdatter. (2017, 22. mai). I Store norske leksikon. Hentet 27. oktober 2018 fra https://snl.no/Margrete_Eriksdatter.

⁴¹⁵ Svs: 162

6.3 Kapitteloppsummering

I dette kapittelet så jeg på resultatet av rådgivningen og spurte spørsmålet om kongen måtte alltid lytte på råd. Det var to situasjoner hvor kongen måtte lytte på råd fra andre i rådgivningen. Den første situasjonen var når det var interessekonflikt mellom kongen og de andre deltakerne i rådgivningen. Selv om *Sverres saga* fremstiller situasjonen annerledes enn det som trolig hendte, så viser konflikten mellom Sverre og birkebeinerne i 1178 at hvis kongen ikke klarte å overbevise menn ifra sine interesser, så kunne han ikke tvinge dem til å gjøre som han ønsket. Det samme skal ifølge *Sverres saga* ha skjedd i 1196 også. Rådgivningen mellom Magnus Erlingsson og hans hirdmenn viser tydelig at hirdmennene fant kongens egne interesser uholdbare og opplevde det hele som en svært prekær situasjon for dem selv. At Magnus da ga etter for deres interesser, i stedet for å følge sine egne interesser, viser hvor viktig det var å ikke gå på tvers av sine menn.

Den andre situasjonen hvor kongen måtte lytte på råd var når forholdene var prekære. I prekære situasjoner for kongen var det viktig å sikre seg nødvendig støtte og/eller tilslutning fra andre. I prekære situasjoner var det viktig med handlingskraftige beslutninger og man trengte tilslutning fra andre til slike beslutninger. I 1155 poengterte Gregorius Dagsson til Inge hvor viktig det var at Inge eskalerte konflikten mellom ham og Sigurd, i et slik handlingskraftig beslutning ville Gregorius gi sin støtte. Selv for de med betydelig autoritet som ikke alltid trengte å lytte på råd, var det fortsatt viktig å lytte på råd hvis trusselen var stor nok, og som skjedde i 1164 da Valdemar satte krav på Viken og Erling måtte sikre seg støtte både fra stormennene i landet og bøndene i Viken. Også Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson måtte ifølge *Sverres saga* noen ganger lytte på råd, da situasjonen var prekær.

Det gikk noen ganger dårlig, da det var interessekonflikt mellom kongen og de andre i rådgivningen. At det var mennene til Sverre som alltid fikk skylden da det gikk galt, som i 1178 og 1196, mens det var Erling Skakke og Magnus Erlingsson som hadde ansvaret selv for det gikk dårlig for dem. Skyldes sjangerskjevhet i *Sverres saga*. I sagaen var forfatteren opptatt av å fremstille Sverre som en konge som ikke kunne ta feil, så da Sverre gjorde en feilvurdering i 1178 og angrep Nidaros, så fikk mennene skylden, med at de satte seg imot Sverre og det var de og ikke Sverre som ønsket å dra til Nidaros. Det samme skjedde også i 1196, da mennene til Sverre fikk skylden for Sverres mislykkete felttog i Viken. I 1181 gikk

det dårlig for Magnus da han gikk for langt i å hevde sine interesser og utsatte selv sine hirdmenn for en prekær situasjon.

Det gikk ofte bra når kongen lyttet på råd i prekære situasjoner. I 1155 gikk det bra for Inge da han lyttet på Gregorius sitt råd og da Sverre lyttet på mennene i prekære situasjoner gikk også bra, som da han lyttet på Ulv fra Lauvnes og de flyktet suksessfullt fra Magnus sin hær som var overtallig. Men da Harald Gille lyttet på i 1136 i en prekær sak, gikk det dårlig med ham. Årsaken til dette antyder jeg at kunne skyldes sjangerpartiskhet, da det kunne være mulig at Harald Gille kan ha vært imot å drepe Sigurd Slembe, men ble tvunget av sine venner til å lytte. Da det ville stille Harald i et bedre lys hvis han var imot beslutningen valgte da forfatterne å fremstille Harald som enig med hans venner. I 1164 sikret Erling den nødvendige støtten for kunne stå imot Valdemar fordi han lyttet på mennenes råd. Da Sverre lyttet på Ulv fra Lauvnes om at de måtte flykte på grunn av den prekære situasjonen, klarte de med et nødskrik å flykte fra Magnus sin overtallige hær.

Og det gikk for det meste dårlig da kongen ikke lyttet på råd i prekære situasjoner. I 1134 gjorde Magnus Blinde grove feilvurderinger på grunn av sitt hovmod, som førte til Harald kunne returnere til Norge og bekjempe Magnus i 1135. I 1179 i motsetning til 1164 skal Erling angivelig ha gjort en feilvurdering på grunn av sitt hovmod og dermed ikke lyttet på råd fra Jon og Nikolas. Situasjonen var mer prekær enn det Erling selv trodde og det skal ha kostet ham livet. Hvis kongen derimot klarte å overbevise sine menn til å heller å gjøre det han ønsket, så gikk det bra. Sverre overbeviste ved flere anledninger sine menn om å slåss med en betydelig overmakt. Og det gikk alltid bra når klarte når Sverre overbeviste sine menn.

7 Avslutning

Målet med denne oppgaven var å undersøke rådgivningens rolle i den politiske kulturen ca. 1130-1202 med å se på sakene som ble drøftet, instansene hvor rådgivningen tok sted, deltakerne som deltok og resultatet av rådgivningen. Jeg kom også med tre potensielle hypoteser om rådgivningens rolle endret seg over tid, om det var sjangerskjevheter i rådgivningens rolle i de ulike sagaene eller om rådgivningens rolle endret seg, fra konge til konge. For å kunne svare på både problemstillingen og hypotesene til denne oppgaven valgte jeg å først se på kildene mine som en beretning til fortiden på tross av forfatterens spillerom for hvordan de fremstilte hendelsene. Beretningene i kongesagaene⁴¹⁶ om perioden 1130-1177 var nærme nok til forfatterens samtid at jeg konkluderte med at de hadde kjennskap til hendelsene de berettet om og på grunnlag av at de var hvert fall delvis basert på kilder fra perioden oppgaven handlet om. Den første delen av Sverres saga, ble skrevet mens Sverre levde og han var kilde til hendelsene. Det betydde at han hadde mulighet til å fremstille situasjoner hvor det var rådgivning slik at han ønsket de skulle fremstilles. Den andre delen ble skrevet kort tid etter Sverres død, og det kan regnes med at forfatteren hadde kjennskap til hendelsene som ble beskrevet. Et eventuelt publikum for sagaene kunne hindre at forfatteren kunne drive med revisjonisme at av historien, da et eventuelt publikum hadde kjennskap til den samme fortiden som forfatteren. Forfatterne visste godt at de som skulle lese verket deres hadde kjennskap til fortiden. Utvalget på rådgivningstilfeller jeg valgte var ikke basert på tilfellene hvor ordet «råd» ble nevnt, men heller situasjoner hvor det ifølge sagaene skal ha vært rådgivning, da råd-terminen ble brukt i en viere kontekst en bare rådgivning.

Hensikten med denne inndelingen var å finne ut hvor viktig rådgivningen faktisk var og komme med et konkret bidrag til debatten om statsutvikling og hvor kongen fikk sin makt ifra, da ingen norske historikere har eksplisitt sett på dette temaet gjennom rådgivning tidligere. Både gjennom en konklusjon om hvor viktig rådgivning var og prøve de tre hypotesene mine skal jeg prøve å finne et svar på dette.

Først vil jeg oppsummere resultatene av kapitlene mine i denne undersøkelsen. Deretter vil jeg svare på problemstillingen *hvilken rolle spilte rådgivningen i den politiske*

⁴¹⁶ *Heimskringla, Fagrskinna og Morkinskinna*

kulturen i Norge, ca.1130-1202? Så vil jeg prøve resultatet av undersøkelsen min mot de tre hypotesene.

7.1 Mine resultater

Jeg begynte oppgaven med å undersøke de tre normative kildene. Visse elementer som omhandlet rådgivning gikk igjen i samtlige kilder. Gode menns medvirkning gikk igjen i både *Magnus Lagabøtes Landslov* og *Hirdskråen*. Endringer i lovene og i hirdens komposisjon skulle gjøres med gode menns medvirkning. Samt skulle kongen også dømme med de gode menns medvirkning på de i de rettslige sakene i landsloven og saker internt i hirden hvor det var hirdmedlemmer som skulle straffes. De normative kildene berettet derimot kun generelt om disse sakene og presiserte ikke gjeldende praksis, eller oppgaver og tjenestehierarkiet for så vidt. Hensikten var aldri å presisere rådgivning i de normative kildene, enten fordi det ikke ble sett på som nødvendig eller så var det ikke ønsket at man skulle presisere, da presisering av oppgaver kunne være kilde til konflikter mellom de deltakerne i rådgivningen. I stedet for fokuserte man heller på æren og verdigheten man fikk ved å skjøte ombudet sitt god. I *Kongespeilet* møte man en lignende mangel på detaljering over hvordan hirdmenn skulle tjene kongen. I stedet for fokuserte man på æren og verdigheten som i hirdskråen og landsloven, men også egenskapene som det var viktig å ha for å tjene kongen godt med blant annet rådgivning.

Deretter undersøkte jeg ganske grunnleggende hvilke saker rådgivning ble involvert i i sagaene. I sagaene var det rekke politiske og militære saker som gikk igjen i samtlige av kildene. Det var en rekke politiske saker som *drap*, *tronfølge*, *lydighet* og en rekke mindre saker som omhandlet forholdene til kongen. Rådgivning var også involvert i militære saker som *militærpolitikk*, *taktikk/slagplan før- og under slag*.

Så undersøkte jeg de ulike instansene hvor det var rådgivning i sagaene. Her valgte jeg å ta i bruk Gerd Althoff sin hypotese om bruken av lukket- og åpen fora. At man hadde rådgivning i det lukkede fora, før man i det hele tatt hadde rådgivning i det åpne fora. Undersøkelsen min viste at det var rådgivning i en rekke ulike instanser, både i det som passer overens med Althoff sin lukkete fora, men også det åpne fora. Ved flere tilfeller hadde man rådgivning i et lukket fora, før man hadde rådgivning i det åpne fora. Hensikten var ofte å planlegge og avtale innholdet i den åpne rådgivningen i forkant slik at man unngikk uønskete

overraskelser. Man prøvde også å unngå å vise konflikt innad sitt eget parti i åpne fora, da det var viktig å vise frem partiet felles vilje. Derimot så hadde man hvert fall et eksempel (Inge i 1159) hvor det var rådgivning i motsatt rekkefølge til Althoff sin hypotese. Det var også en rekke eksempler på hvor det kun hadde vært rådgivning i enten det lukkede- og åpne fora, uten bruk av den andre. Samtidig var det også en utbredt bruk av uformelle instanser i slik grad at bruken av uformelle instanser var høyere enn de formelle. Det virket som at uformelles instanser ble mer brukt som impliserer at de uformelle instansene var viktigere, fordi de var med fleksible, kongen trengte ikke nødvendigvis stevne menn han ikke ønsket skulle delta. Jeg fant også ut at ikke bare selve beslutningen tatt som følge av rådgivning var viktig, men at rådgivningen i seg selv, selve rådgivningsprosessen også var viktig. Rådgivningsprosessen hadde satt på spissen en klar egenverdi som ble bevisst brukt av kongen og de hans menn som komponent i det politiske spillet.

I det fjerde kapittelet (5) undersøkte jeg hvem som deltok i rådgivningen. Jeg kom frem til at det var tydelig at noen deltakere i rådgivningen var viktigere enn andre. Disse deltakerne men hadde ikke noen fastsatt tittel som «rådgiver», men var heller kongens *frender og venner*. Kongen hadde rådgivning også med mange andre grupper enn bare sine frender og venner. Kongen hadde rådgivning med *lendmenn/systemenn, biskoper* og den øvrige *hirden* (utenom gjestene), samt medlemmer av allmuen, men da kun til stede hvor medlemmer av den politiske sosiale eliten var til stede. *Frendene og venner* ble derimot skilt ut ifra disse gruppene ved anledning for vise at i den situasjon rådgivning var i, så var frender og venner viktige rådgivere. Allmuens inkludering i rådgivning var desidert ikke tilfeldig og de situasjonene eller sakene hvor de ble involvert var allmuens tilslutning viktig.

I mitt siste kapittel undersøkte jeg resultatet av rådgivningen med det mål å finne ut i hvilken grad kongen måtte lytte på råd fra sine menn og i hvilken grad det gikk godt eller dårlig med kongen hvis han ikke lyttet på råd. Jeg fant ut at det var tydelig at når det var interessekonflikt mellom kongen og hans menn at kongen måtte lytte på råd fra dem, da de satte seg imot hans planer/ønsker/beslutning. Dette forutsatte at kongen ikke hadde lyktes i å overbevise dem om å gjøre slik at han ønsket. Det samme gjaldt også prekære situasjoner. I prekære situasjoner var det viktig at det var en felles beslutning å forholde seg til. At kongen måtte lytte på råd i disse situasjonene forutsatte at han ikke hadde lyktes å overbevise sine menn på tross av konflikt eller situasjonens prekære natur. Hvis kongen ikke lyktes å overbevise sine menn og lyttet ikke på dem gikk det dårlig med kongen. Hvis han derimot

lyktes så gikk det bra. Med unntak av Harald Gille i 1136, så gikk det alltid med kongen når han lyttet på råd og alltid dårlig når han ikke lyttet på råd. Det samme så det ut til gjelde for frendene og vennene av kongen hvis de ikke lyttet på hans råd.

Hvilken rolle spilte rådgivningen i den politiske kulturen i Norge, ca.1130-1202?

Mine resultater tyder på at rådgivningen spilte en viktig rolle i den politiske kulturen i perioden mellom 1130 og 1202. Resultatene mine viser at kongens makt var bygget opp nedenfra og ikke ovenfra. Det var tydelig at kongen i stor grad var avhengig av sine menns frivillige tilslutning, med mindre man hadde fått frivillig tilslutning fra nok menn til at resten (de som ikke ønsket å gi sin tilslutning) så sin opposisjon til kongens beslutning som uholdbart. Hvis kongen havnet i interessekonflikt med sine menn eller mennene mente at situasjonen var for prekær til å gjøre det kongen ønsket, samt at kongen ikke hadde lyktes i å overbevise mennene om å gjøre slik han ønsket, var han nødt til å trekke seg og lytte på sine menns råd. Dette viser tydelig at man i perioden 1130-1202 hadde et kontekstuell troskapsoppfatning. Menneskets troskap til kongen var ikke nok grunnlag for at kongen kunne gjøre som han ville på tvers av sine menns interesser. Han måtte ha rådgivning med dem og overbevise dem om å gjøre slik at han ønsket. At kongen i en tidligere sak hadde rådgivning og fikk en type støtte var ingen garanti for at han ville få den samme type støtte igjen senere i en lignende situasjon. Kongen måtte i den nye situasjonen igjen ha rådgivning for å finne ut hvilken støtte han ville få.

At makten kom nedenfra ble også illustrert med hvordan kongen brukte rådgivningen som en komponent i det politiske spillet. Kongen var kjent med at det kunne oppstå situasjoner hvor hans menn ikke ville gjøre som han ønsket. Man forhandlet dermed med de mennene hvis støtte var viktig i den spesifikke saken. Man stevnet de viktige mennene til rådgivning i et lukket fora hvor kongen kunne sjekke med disse mennene hvor mye støtte han kunne forvente seg og eventuelt forhandle med for å sikre seg deres tilslutning på forhånd. Da kongen da stevnet til rådgivning i det åpne fora, ville disse mennene som avtalt støtte seg til kongens sak og gjorde det dermed mer sannsynlig at ingen talte imot kongen, da han hadde sikret seg «frivillig tilslutning» fra de viktige mennene. Kongen kunne dermed påvirke utfallet av den «åpne» rådgivningen før det hele tatt hadde tatt sted. Med å sikre seg støtte på forhånd kunne kongen drive splitt-og-hersk strategi ovenfor potensielle motstandere i rådgivningen. Dette må ses på som en attraktiv taktikk da det fantes sterkt overlappende

relasjonsnettverk i høymiddelalderen.⁴¹⁷ Høvdinger kunne være venn med flere enn en konge eller eventuelt være venner med annen kongens menn. Det svekket kongens handlingsrom betraktelig da hans menn kunne være mer interessert i å beskytte sine venner enn å gjøre det kongen ønsket, som Magnus Erlingsson opplevde i 1181 da hans hirdmenn satte seg imot ham. Vennskap spilte dermed en viktig rolle i det politiske spillet når rådgivning ble involvert. Det var viktig å etablere med sine venner hvor mye støtte de ville være villige til å gi kongen, eventuelt hva kongen måtte gi retur for støtten for å eventuelt kjempe imot deres venner. At makten kom nedenifra understrekes også med at det var *frendene og vennene* som var de viktigste rådgiverne. Hvis kongen hadde sine venners støtte var han langt på vei i å sikre seg videre tilslutning. Dette var fordi kongens venner ofte var lendmenn eller biskoper med betydelig lokal makt og med sitt eget vennskapsnettverk han kunne eventuelt aktivere i støtte for kongen. At det var et nært forhold mellom kongen og hans viktigste rådgivere er i tråd med redskapskongedømmet, men til forskjell fra redskapskongedømme ser jeg at kongen heller hadde større muligheter, derimot ikke ubegrenset muligheter.

Rådgivning hadde også en rituell og symbolsk funksjon som var viktig. Rådgivningen til Sigurd Munn i 1136 var åpenbart planlagt som et stykke teater for allmuen, som skulle vise kongens potens gjennom tilslutning og bred enighet blant eliten for sikre seg allmuens tilslutning.⁴¹⁸ Kongen hadde et mer ensidig forhold til bøndene, men som rådgivningen i 1136 og andre tilfeller hvor allmuen deltok i rådgivningen viste så måtte allmuen fortsatt overbevises om å gi sin støtte. Da Magnus returnerte til Tønsberg i 1184 fra Danmark, la han til da han krevde hjelp av bøndene at hvis de hjalp ham så skulle Magnus i fremtiden ikke kreve leidang som han tidligere hadde gjort. Det var ikke automatisk gitt at bøndene ville støtte kongene, og kongene visste dette fullt ut. Det måtte enten være en sikker sak, som i 1136 eller med insentiver i 1184. At slikt skuespill faktisk fungerte i å sikre seg tilslutning fra allmuen må tolkes som at rådgivningsprosessen uavhengig av dens beslutning også var viktig i den politiske kulturen. Rådgivningen kunne også bli brukt i motsatt rekke også. Kongens menn kunne, hvis de tok initiativ til rådgivningen bruke rådgivning til å få kongen med seg på sine planer. For kunne i det hele tatt gjøre dette måtte man stå enormt sterkt. Gregorius Dagsson var et godt eksempel på dette, da han ifølge Bagge skal ha vært den egentlige

⁴¹⁷ Svs: 99. I 1181 mens Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson forhandlet om et potensielt forlik, satt flere av deres respektive menn og drakk sammen på Brattøra.

⁴¹⁸ Grohse 2016: 473-491

lederen av Inges parti.⁴¹⁹ Gregorius klarte å få Inge med seg selv om alle de andre i rådgivningen var imot å hevne drapet på Sigurd Skrudhyrna, som tyder på at Gregorius faktisk hadde en sterk stilling. Gregorius utnyttet rådgivningen for sine egne interesser, som var å bli kvitt Sigurd Munn da de to var uvenner.

7.2 De tre hypotesene

Endring over tid: Kongemakt og statsutvikling

Jeg finner ikke nok grunnlag for å konkludere med at det var endring i rådgivningens rolle over tid. Dette skyldes for det første at jeg ikke ser noen tegn til en formalisering av rådgivningsprosessen skyldes for det første av at uformelle instanser ble brukt mer enn formelle instanser under samtlige konger i hele perioden. Bruk av formelle instanser, var heller et unntak av spesielle årsaker enn noen regel. Dette samsvarer med det Lunden har skrevet om riksmøter, «... tilfeldige hærsamlinger og lignende ...» kunne spille samme rolle som riksmøter.⁴²⁰ Instansene som kan omtales som riksmøter som lagtinget i 1164 og synoden i 1194 var så sjeldent skildret i sagaene at man kan ikke omtale dem som et tegn på en faktisk utvikling. Det var også tydelig i selve rådgivningen i 1164 at Erling ikke kunne kreve at bøndene hjelp, men skal heller ha spilt på allmuens skepsis til den danske kongen slik de frivillig ga ham sin tilslutning.

For det andre var det ikke noen fast rådgiver-term i perioden. I stedet for at de viktige rådgiverne fikk en fast stilling som kongens faste rådgivere med en spesifikk term, var valget av rådgiver-termer mer tilfeldig, samt ble kongens viktigste rådgivere omtalt som hans *frender og venner*. De som ga råd til kongen fikk mer trolig termer basert på hvilken rolle de spilte i rådgivningen. Om den var militær var det høvding eller lendmann som ble brukt, mens viktige rådgivere ble enten skilt ut ifra rollen, med termer som indikerte at de også var kongens frender eller venner. Eller hvis det var viktig å understreke at kongen måtte lytte til dem ble også termer for frender og venner brukt. Hvis det hadde vært en utvikling mot et rådgivningsapparat rundt kongen, kan det tenkes at bruken av en spesifikk rådgiver-term ville økt i kildene. At det var venner som de viktige rådgiverne stemmer overens med det Lars Hermansson hevder at vennene var de viktige rådgiverne hos kongen. Men i motsetning til

⁴¹⁹ Bagge 1991: 81

⁴²⁰ Lunden 1976: 396

Hermansson som impliserer at kongens slektninger ikke kunne regnes som viktige rådgivere da kongen hadde all anledning til å rette mistenksomhet mot sine slektninger,⁴²¹ var det tydelig at i Norge så var frendskap og vennskap likestilte personlige betegnelser. Likheten mellom det norske og danske synet på vennskap, men kontrasten i synet på frendskap er påfallende. Det var tydelige likhetstrekk mellom den politiske kulturen i det tysk-romerske riket som Althoff skisserer, og det norske kongedømmet, nemlig at man hadde en forståelse av å forhandle eller planlegge på forhånd i et lukket fora, før man tok det videre opp i det åpne fora. Et avgjørende skille derimot var i den norske politiske kulturen var mye mer uformelt enn det tysk romerske riket. Det politiske spillet i Norge var mindre formalisert enn Althoffs hypotese og man hadde mange flere uformelle rådgivningstilfeller.

Det var for det tredje også ikke noe tegn til at *rex iustus*-ideologien hadde fått noe nevneverdig gjennomslag i min undersøkelse av rådgivningen etter at den ble introdusert i Norge på midten av 1100-tallet. I 1181 måtte Magnus Erlingsson gi etter for sine hirdmenns krav om å ikke true bonden Avle, fordi de ikke ønsket å sette sine frenders liv i fare. Det var tydelig at Magnus sine hirdmenn hadde fortsatt et kontekstuel trosskapsoppfatning på dette tidspunktet og da Magnus gikk imot deres interesser, satte de seg imot ham. Årsaken til at det hadde vært mangel på gjennomslag var sannsynligvis den intensive konflikten mellom Magnus og Sverre Sigurdsson. Så lenge det var konflikt mellom de to kongene, kunne deres menn spille på konflikten til fordel for sin egen interesse,⁴²² da kongene i stor grad var avhengig av deres frivillige tilslutning. Hvis kongen handlet imot deres interesser kunne de som Torstein Kugad kontakte en av sine venner eller frender hos den andre kongen og spørre om grid gjennom frenden eller vennen. Senere i 1196 skal Sverre angivelig ha gitt etter for sine menns råd og forlatt Viken slik de ønsket. At sagaen velger å skildre situasjonen slik at Sverre skal ha et kontekstuel trosskapsoppfatning, må tolkes som at det ikke var noe gjennomslag av *rex iustus*-ideologi, eller at kongen makt skal ha økt. De gangene kongene fikk sin vilje gjennom var heller når de trolig hadde støtte til sin beslutning eller klarte å overbevise sine menn om å lytte på kongen deres, selv om de ville noe annet.

Min konklusjon at det ikke var noen endring, men heller kontinuitet i rådgivningens rolle, betyr at jeg bryter med flere historikere i deres skildring av perioden. Jeg er enig med flere historikere at borgerkrigene førte til et stort skifte i medlemmene av eliten. Men det

⁴²¹ Hermansson 2000: 197-200

⁴²² Sigurdsson 2010: 6x

virket som at denne utskiftingen ikke førte til noen endringer av statens makt og organisering, slik noen av dem har hevdet det førte til.

Jeg bryter med Bagge i hans skildring av at det var utvikling på slutten av 1100-tallet i *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen*, men bryter ikke om det han har tidligere skrevet om *Sverres saga* i blant annet *From Gang Leader to The Lord's Anointed*. Bagge mener at Sverre Sigurdsson i *Sverres saga* bygget sin autoritet nedenfra gjennom sine menns frivillige tilslutning gjennom henvisning til økonomiske insentiver og overbevisning.⁴²³ En påstand jeg er enig med Bagge i, da resultatet av undersøkelsen min viser at rådgivningen var i stor grad preget av frivillig tilslutning bygget på en kontekstuell troskapsoppfatning ikke bare for Sverre, men også for de andre kongene i både *Sverres saga* og kongesagaene.

At jeg er enig med Bagge i at Sverre fikk makten nedenfra, betyr at jeg også er enig med Orning og Sigurdsson. Da de to deler Bagges syn på at kongens makt kom nedenfra. Jeg er uenig med Helle at den personlige kongemakten skal ha vært sterk og bygget på *rex iustus*-ideologien. Siden min undersøkelse viser at den ikke hadde fått noe gjennomslag i den perioden jeg har undersøkt.

Når det kommer til Helle og Lunden, er jeg uenig med begge to. Helles elastiske rammeteori om at «gode menns medvirkning» var et rettslig verktøy for kongen slik at han kunne utvide slagkraften til sine beslutninger eksiterte trolig ikke i hans tolkning av gode menns medvirkning. Hans tolkning av gode menns medvirkning var basert på at kongen makt var bygget på *rex iustus*-ideologien og hadde en sterk kongemakt. Det jeg har kommet frem til i min undersøkelse av rådgivningen i sagaene var at kongen bygde makten sin nedenfra og ikke ovenfra. Gode menns medvirkning ga beslutning økt rekkevidde slik Helle hevdet, men ikke fordi den var et rettslig verktøy. Menns medvirkning til en beslutning var en politisk og militær nødvendighet, fordi uten deres frivillige tilslutning så hadde ikke kongen nok autoritet til å se den gjennomført. Helles tolkning var for konstitusjonell og ikke basert nok på hva sagaene sier om maktforholdet mellom kongen, eliten og allmuen. Med Lunden er jeg uenig fordi jeg mener at det ikke var noe tegn til i min analyse av rådgivningen at det var noe klasseherredømme. Aristokratiet handlet ikke sammen og i samarbeid med kongen for å sikre seg maksimal utnyttelse av bøndene for økonomisk vinning. Heller ser jeg at kongen er nødt til å vekke individuelle interesser hos både eliten og allmuen for å få gjennom sine planer.

⁴²³ Bagge 1996: 24

Forholdet mellom Erling Skakke og Gregorius Dagsson illustrerer godt at eliten ikke samarbeidet da de nærmest var uvenner med hverandre, samtidig som de var begge venner med Inge. Det var også tilfeller hvor det var tydelig at kongen var avhengig av bøndenes frivillige tilslutning til sine beslutninger. Det var fordi deres frivillige tilslutning ikke bare var viktig, men også i visse situasjoner nødvendig for å kunne få gjennomført.

Sjangerskjevheter i sagaene og endringer fra konge til konge

Jeg finner et mye større grunnlag for å konkludere at det var sjangerskjevheter i rådgivningens rolle i sagaene. For det første var det tydelig sjangerskjevhet i utvalget av sakene i samtlige sagaer. Utvalget av sakene som kongen hadde rådgivning og som forfatterne av sagaene beretter om, henger i stor grad sammen med selve sjangeren. De sakene som var diskutert i rådgivningen har alle til felles at de handlet om kongens personlige konflikter med andre individer og spesielt andre konger. Disse sakene var viktige for forfatteren å berette om i sine verk, da var sentrale i fremstillingen av kongen. At *taktikk/slagplan før slag* og *taktikk/slagplan under slag* først dukket i 1159/61 skyldes sjangerskjevhet og ikke en utvikling av rådgivningens rolle. Den første sjangermessige forklaringen på dette var at ifølge Bagge så var ikke slike saker viktige for Snorre før konfliktene mellom kongene intensiferte seg og hovedfigurene i disse slagene trådte frem som viktige politiske ledere.⁴²⁴ Den andre årsaken til disse sakenes inkludering må være sjanger, og ikke endring, er fordi jeg finner det lite trolig at det ikke var rådgivning før slagene i perioden i 1159. Sant nok var det ikke like mange slag i perioden 1130-1158, men jeg finner det vanskelig å tro at det ikke var rådgivning om slagplanen til disse slagene. Sagaene forholder seg kortfattet om slagene i denne perioden. Dette kan skyldes av at forfatterne ikke har hatt like detaljert informasjon om disse slagene, som de senere slagene fra 1159.

For det andre virket det som at forfatterne noen ganger var tause om potensielle lukket rådgivning i forkant. Noen ganger vektlegges det sterkt at kongen hadde rådgivning i det lukkede fora først før rådgivning i det åpne fora, som i 1164 da Erling Skakke hadde rådgivning med landsstyrerne flere måneder i forveien av lagtinget. Men i 1139 var samtlige forfattere tause om at det åpenbart hadde vært rådgivning mellom Inges og Sigurds menn i forkant av hustinget. Hensikten i det åpne fora var det samme i begge tilfeller, å vinne tilslutning fra allmuen. En nasjonalistisk forklaring er fristende, da Valdemar var dansk

⁴²⁴ Bagge 1991: 93-94

konge, men det virker usannsynlig siden Inge hadde lukket rådgivning før et slag imot Håkon Herdebrei, en norsk konge. En mer sannsynlig forklaring kan være at kongene, siden de kun var barn ikke hadde noe med den lukkede rådgivningen å gjøre i 1139 og samtalene på forhånd var da ikke av interesse for forfatterens, siden de fokuserte sin beretning om kongene. Sigurd var involvert i rådgivningen i det åpne fora, men ikke i det lukkede fora. I *Sverres saga* kan mangelen på en potensiell lukket rådgivning muligens forklares med at forfatteren av *Sverres saga* var mer opptatt å fremstille Sverre taktiske og strategisk evner. I slik grad at de gangene det kan ha vært lukket rådgivning før en åpen rådgivning, så kan forfatteren ha valgt å heller fremstille det som at det var Sverre som fant på det selv.

For det tredje velger *Sverres saga* sin forfatter tydelig å endre på rådgivningen slik at den passer bedre til sagaens fremstilling av Sverre. De gangene Sverre tok en feilvurdering, som i 1178 før slaget ved Hattehammeren, i 1189 da Nikolas Arnesson ble biskop og da Sverre måtte trekke seg tilbake fra Viken i 1196, velger forfatteren å fremstille det som at enten, så var det noen andre sin ide eller så ble Sverre tvunget til å lytte til sine menn, da han hadde angivelig mislyktes i å overbevise sine menn. Jeg finner det heller trolig at det Sverre hvert fall var med på ideen om å angripe Nidaros i 1178 og ikke imot den, at å la Nikolas bli biskop for at han skulle bli hans venn ble gjort på Sverres initiativ og ikke Margrete og felttoget til Sverre i Viken i 1196 mest trolig mislyktes. At forfatteren brukte et kontekstuell troskapsoppfatning til å forklare hvorfor Sverre måtte angivelig gå med sine menns ønsker i 1178 er interessant fordi beretningen kan potensielt illustrere hva Sverres oppfatning av rådgivningens rolle var på slutten av 1100-tallet. Året 1178 og beretning før slaget ved Hattehammeren er innenfor *gryla*-delen av sagaen som Sverre skal ha vært kilde til. At Sverre kan ha bortforklart sin egen feilvurdering med at han måtte lytte på råd viser tydelig at Sverre egen oppfatning av troskapen mellom han og hans menn var kontekstuell.⁴²⁵

For det fjerde var det også tydelig at Magnus Erlingsson ble fremstilt annerledes i lys av rådgivningen enn Sverre. Hvor Sverre «aldri handlet på tvers av sine følgesmenn ønsker»,⁴²⁶ skal Magnus ikke ha lyttet på Orm kongsbror ved hvert fall to anledninger og det gikk dårlig for Magnus etterpå. Magnus fremstår da som selv ansvarlig da rådene Magnus skal ha fått gjennom ikke fungerte. Det som mest trolig hendte i disse situasjonene var at det

⁴²⁵ Orning 2004: 95-96 Ifølge Orning «så indikerer Sverres følsomhet ovenfor sine følgesmenns behov og appell til deres interesser at han hadde en sterkt kontekstuell preget troskapsoppfatning.»

⁴²⁶ Orning 2004: 95

mest trolig var bred enighet om planen som ble fulgt på grunnlag deres betydelige større hær enn Sverre. Sagaen prøver å få frem at et stort manntall ikke er nok til å vinne slag, man må også ha den beste planen. At det var Orm som ga rådet som ikke ble fulgt var på grunnlag av at han var Magnus sin viktigste lendmann etter Erling død i 1179. Magnus Blinde var den eneste kongen som hadde flere dårlige resultater enn gode. Dette skyldes også sjangerskjevhet. Kongesagaene ønsker å fremstille Magnus Blinde som en dårlig konge for å forklare hvordan han tapte i konflikten med Harald Gille og senere hans sønner.

Med unntak av Harald Gilles rådgivning i 1136 gikk det alltid bra når kongene lyttet på sine frender og venner. Jeg finner det lite trolig at det i realiteten alltid gikk hele tiden godt da kongene lyttet på sine venner og frender, og alltid dårlig når han ikke gjorde det. Det er trolig at sagaforfatterne sin oppfatning var at frendene og vennene var viktige rådgivere og det var viktig å lytte på deres råd og denne skjevheten i sagaene skyldes av deres ønske å fremstille dem som viktige rådgivere, da de gangene man lyttet på råd fra frender og venner, gikk det bra og de gangene man ikke lyttet gikk det dårlig. En mulig forklaring kan være gjensidigheten mellom kongen og de frendene og vennene man møter i sagaene. Gode frender og venner førte kongens sak så godt de kunne og de hadde interesse av det skulle gå godt for kongen, fordi da ville det gå godt for dem også. Jeg finner dermed den samme sjangerskjevheten som Lars Hermansson hevder og funnet i de danske kildene, at det gikk hovedsakelig bra når kongen lyttet på vennene sine og dårlig når man ikke lyttet på sine venner. Dette er ikke nødvendigvis så overraskende siden Hermansson selv hevder at den politiske kulturen i Danmark var nok så lik den politiske kulturen i Norge slik den er fremstilt i *Heimskringla*.⁴²⁷

Det er ikke like tydelig at det var endringer i rådgivningens rolle fra konge til konge, som det var sjangerskjevheter i hvordan kongene ble fremstilt. For det første henger eventuelle forskjeller i antall tilfeller i *Sverres saga* mellom Erling Skakke, Magnus Erlingsson og Sverre Sigurdsson og de andre kongesagaenes beretning om de andre kongene sterkt sammen med sjangerskjevheter. Brorparten av beretningene i *Sverres saga* var dedikert til Sverre og som konsekvens av dette var det mer rådgivningstilfeller hos Sverre enn noen av de andre kongene, da de ikke hadde like mange sider dedikert til seg. Siden det var så få tilfeller i mange kategorier av sakene, instansene, deltakerne og deltakerne at de ikke kan

⁴²⁷ Hermanson 2000: 180, 256

regnes som representative for noen forskjeller mellom kongene. For det andre henger fremstillingen av kongene sterkt sammen med sjangerskjevhetene i sagaene. Sagaene er opptatt å skildre kongene som enten gode eller dårlige konger. Eventuelle endringer i rådgivningens rolle fra konge til konge henger da sammen med om de var gode eller dårlige konger. For det tredje er et av svakhetene med denne oppgaven at jeg ikke har sett på tilfellene hvor det var rådgivning, sammenlignet med de tilfellene hvor det ikke var rådgivning. Hvis jeg hadde gjort dette, kunne jeg muligens sammenlignet kongene mer kvalitativt og prøvd å komme frem til potensiell konklusjon om kongene var mer eller mindre avhengig av rådgivning. Av hensyn til omfang og gjennomførbarhet valgte jeg å ikke å gjøre denne komparasjonen. En mulig tolkning av mangelen på endringer i rådgivningens rolle fra konge til konge som vi kan anta at det faktisk har vært, er at sagaforfatterne ikke hadde kjennskap til de individuelle kongenes forhold til rådgivning.

Sjangerskjevhetene blir også tydelig hvis man sammenligner kongesagaene hvor deres beretninger om rådgivning overlapper. *Fagrskinna* manglende beretning om rådgivningsprosessen hvor *Heimskringla* og *Morkinskinna* berettet om dem, må tolkes som at rådgivning spilte ikke en like viktig rolle i *Fagrskinna* som de øvrige kongesagaene, da forfatteren ikke inkluderte dem. At *Fagrskinna* sin forfatter ikke inkluderer rådgivningsprosessen som de andre sagaene beretter om kan muligens forklares med at forfatteren ikke var opptatt av å berette om hvordan kongens beslutning ble til, men heller bare hva kongens beslutning var. At *Fagrskinna* derimot inkluderer en like detaljert beretning om rådgivningsprosessen til Magnus Blinde i 1134, har sannsynlig med at den var en forløper til en viktig hendelse, som var Magnus sitt fall fra kongemakten.⁴²⁸ En mulig forklaring til at rådgivningen ikke er like viktig i *Fagrskinna* kan skyldes av, som Alison Finlay påpeker at *Fagrskinna* ble skrevet mye tettere til kongen, enn det *Heimskringla* eller *Morkinskinna* ble. Ifølge Finlay kan *Sverres saga* ha blitt brukt som en modell for dens komposisjon muligens på oppfordring av Håkon Håkonsson selv og verket har blitt assosiert til Håkons hoff.⁴²⁹ Kongens rolle som politisk aktør kan da han blitt fremhevet til fordel for de andre politiske aktørene som blant annet kunne ha vært rådgivere. Kongemakten blir da fremstilt mer som selvstendig og innehavende av større autoritet enn de andre kildene.

⁴²⁸ Bagge 1991: 95

⁴²⁹ Finlay 2004: 1-2

Det er tydelig at min undersøkelse viser at det ikke var noen endring i rådgivningens rolle i den politiske kulturen på slutten av 1100-tallet. Det var heller kontinuitet i rådgivningens rolle. At det var kontinuitet og ikke endring skyldes av at jeg ikke ser noe tegn til formalisering av rådgivning eller noen økning i kongens makt. Hvis kongens makt hadde økt så ville det bety at rådgivningen ikke var like viktig, siden kongen ikke ville ha vært like avhengig av sine menns frivillige tilslutning. Jeg bryter dermed med tidligere historikers skildring av perioden, som var at det var en form for statsutvikling på slutten av 1100-tallet på grunn av borgerkrigene og dens konsekvenser. Jeg konkluderer heller med at det var sjangerskjevheter i rådgivningens rolle i de ulike sagaene. Sakene som ble diskutert var valgt ut av forfatterne fordi de var relevante i deres beretning om kongene. Det virket også som at forfatterne var tause om rådgivning eller endret på beretning slik at de passet bedre til hensikten med sagaen de skrev. Kongene ble også fremstilt i annerledes lys i slik grad at de noen ble fremstilt som en god eller dårlig konge. Når det heller virket som at det som egentlig hendte, tydet på at de handlet i tråd med den politiske kulturen i deres samtid. At kongene ble fremstilt som gode eller dårlige gjorde det også vanskelig å konkludere om det var forskjeller fra konge til konge. De kvantitative tallene til rådgivningen var heller ikke mange nok til at man kunne konkludere om faktiske forskjeller. Et av svakhetene med denne oppgaven var at jeg ikke undersøkte tilfeller hvor det ikke var rådgivning, men det kunne ha vært for å se om forholdet kongene hadde til rådgivning endret seg på den måten. Dette valgte jeg ikke å gjøre. Uavhengig av hva jeg ikke gjorde, konkluderer jeg med at rådgivningen spilte en viktig rolle i den politiske kulturen i Norge, ca. 1130-1202.

Litteraturliste

Primærkilder:

Oversatte tekster:

Andersson, T. M., & Gade, K. E. (2000). *Morkinskinna: the earliest Icelandic chronicle of the Norwegian kings (1030-1157)* (Vol. 51). Ithaca, N.Y: Cornell University Press.

Bagge, S., Helle, K., & Smedsdal, S. H. (1973). *Norske middelalderdokumenter*. Bergen: Universitetsforlaget.

Brøgger, A. W. (2000). *Kongespeilet*. Oslo: De norske bokklubbene.

Finlay, A. (2004). *Fagrskinna: a catalogue of the kings of Norway* (Vol. vol. 7). Leiden: Brill.

Holtsmark, A., & Holtsmark, A. (1961). *Sverres saga; En tale mot biskopene*. Oslo: Aschehoug.

Imsen, S. (2000). *Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn: etter AM 322 fol.* Oslo: Riksarkivet.

Robberstad, K. (1937). *Gulatingsslovi*. Oslo: Samlaget.

Snorri, S., Pollestad, K. A., & Egedius, H. (2012). *Norske kongesagaer: Heimskringla: Tredje del* (Pollestadutg. ed.). Oslo: Gyldendal.

Snorre, S. & Storm G. (2013, 13. November) *Kongesagaer*. Hentet 4. November fra [http://heimskringla.no/wiki/Snorre: Kongesagaer](http://heimskringla.no/wiki/Snorre:_Kongesagaer)

Storm. G. & Bugge Alexander. (2018, 29. Oktober) *Sverres saga*. Hentet 4. November 2018 fra http://heimskringla.no/wiki/Sverres_saga

Taranger, A. (1970). *Magnus Lagabøters landslov*. Oslo: Universitetsforl.

Norrøne tekster:

Bjarni, E. (1985). *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum. Fagrskinna, Nóregs konunga tal* (Vol. 29). Reykjavík: Hið Íslenska fornritafélag.

Snorri, S., & Finnur, J. (1911). *Heimskringla: Noregs konunga sogur*. København: Gad.

Storm, G., & Munthe, G. (1914). *Sverres saga* (1914-utg. ed. Vol. 3). Kristiania: Stenersens forlag.

Þórður Ingi, G., Ármann, J., Ulset, T., & Íslenska, f. (2011). *Morkinskinna: 2* (Jubileumsutg. ed. Vol. 2). Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.

Sekundærlitteratur:

Althoff, G. (1990). Colloquium familiare — Colloquium secretum — Colloquium publicum. Beratung im politischen Leben des früheren Mittelalters. *Frühmittelalterliche Studien*, 24, 145-167. doi:10.1515/9783110242225.145

Althoff, G. (2004). *Family, friends and followers: political and social bonds in Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Althoff, G. (2015). Symbolic Communication and Medieval Order: Strengths and Weaknesses of Ambiguous Signs. In W. Jezierski, L. Hermanson, H. J. Orning, & T. Småberg (Eds.), *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650-1350*. Turnhout: Brepols.

Andersen, P. S., & Mykland, K. (1977). *Samlingen av Norge og kristningen av landet: 800-1130* (Vol. B. 2). Bergen: Universitetsforl.

Arstad, K. (1999). "... han var svag af karakter og uden ingeste herskergaver, hvilket og fremgaar af hele hans historie": en undersøkelse av Harald Gills ettermæle. *Historisk tidsskrift* (Oslo: trykt utg.). 78: 1999: 4, S.[435]-460.

Bagge, S. (1983). Kongespeilets kongeideal. *Nye middelalderstudier / ved Claus Krag og Jørn Sandnes. Kongedømme, kirke, stat / ved Claus Krag*, 164-172.

Bagge, S. (1986). Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen. (*Norsk*) *Historisk tidsskrift*, 65, 145-197.

Bagge, S. (1991). *Society and politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley, Calif: University of California Press.

Bagge, S. (1996). *From gang leader to the Lord's anointed: kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar* (Vol. vol. 8). Odense: Odense University Press.

Bagge, S. Udsigt og innhogg: 150 års forskning om eldre norsk historie. *Historisk tidsskrift* (Oslo: trykt utg.). 75 :1996 :1/2, S.[37]-77.

Bagge, S. (2005). *Mennesket i middelalderens Norge: tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Oslo: Aschehoug.

Bagge, S. (2015). Borgerkrig og statsutvikling - svar til Hans Jacob Orning. *Historisk tidsskrift*, 94(01), 91-110.

Bull, E. (1969). Sverre og birkebeinerne. *Samfunnsmaktene brytes / ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen*, 350-363.

Grohse, I. P. (2016). Fra småbarns munn - Myte og propaganda under kongene Inge og Sigurd Haraldsson c. 1136–1139. *Historisk tidsskrift*, 95(04), 473-491.

doi:10.18261/issn.1504-2944-2016-04-02 ER

Gunnes, E. (1983). Kongens ære. *Nye middelalderstudier / ved Claus Krag og Jørn Sandnes. Kongedømme, kirke, stat / ved Claus Krag*, 142-154.

Gunnes, E., Røhr, A., & Mykland, K. (1995). *Rikssamling og kristning: 800-1177* (3. utg. ed. Vol. B. 2). Oslo: Cappelen.

Helle, K. (1972). *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*. Bergen: Universitetsforlaget.

Helle, K., & Mykland, K. (1996). *Norge blir en stat: 1130-1319* ([4. utg.]. ed. Vol. B. 3 [i.e. B. 1:3]). Bergen: Universitetsforl.

Hermanson, L. (2000). *Släkt, vänner och makt: en studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. (24), Historiska institutionen, Göteborg.

- Holmsen, A. (1996). *Norges historie: fra de eldste tider til 1660* (6. utg. ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Imsen, S. (2009). Den gammelnske drapsprosessen. *Historisk tidsskrift*, 88(02), 185-229.
- Keyser, R. (1969). Den norske samfunnsordens utvikling i middelalderen. *Samfunnsmaktene brytes / ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen*, 11-16.
- Koziol, G. (2015). Making Boso the Clown: Performance and Performativity in a Pseudo-Diploma of the Renegade King (8 December 879). In W. Jezierski, L. Hermanson, H. J. Orning, & T. Småberg (Eds.), *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650-1350*. Turnhout: Brepols.
- Krag, C. (2000). *Norges historie fram til 1319*. Oslo: Universitetsforl.
- Krag, C. (2005). *Sverre: Norges største middelalderkonge*. Oslo: Aschehoug.
- Lunden, K. (1983). Det norske kongedømmet i høgmellomalderen. In C. Krag & J. Sandnes (Eds.), *Norske historikere i utvalg: 6: Nye middelalderstudier* (Vol. 6). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lunden, K., Røhr, A., & Mykland, K. (1995). *Norge under Sverreætten: 1177-1319: høymiddelalder*. [Oslo]: Cappelen.
- Orning, H. J. (2004). *Uforutsigbarhet og nærvær: en analyse av norske kongers maktutøvelse i høymiddelalderen*. (nr 198), Det historisk-filosofiske fakultet, Universitet i Oslo. Unipub, Oslo.
- Orning, H. J. (2010). Det rettsantropologiske perspektivet og staten: konfliktløsning og byråkratisering i høymiddelalderen. In H. Orning, Hermanson, L., & Esmark, K (Ed.), *Gaver, ritualer, konflikter: Det rettsantropologiske perspektivet innenfor europeisk middelalderhistorie* (pp. 251-290). Oslo: Unipub, 2010.
- Orning, H. J. (2014). Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen - en revurdering. *Historisk tidsskrift*, 93(02), 193-216
- Orning, H. J. (2015). Hvorfor vant kongene? *Historisk tidsskrift*, 94(02), 285-292.

Sars, J. E. (1969). Kong Sverre. *Samfunnsmaktene brytes / ved Andreas Holmsen og Jarle Simensen*, 315-326.

Sigurðsson, J. V. (2008). *Det norrøne samfunnet: vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*. Oslo: Pax.

Sigurðsson, J. V. (2010). *Den Vennlige Viking: Vennskapets Makt I Norge Og På Island 900-1300*. Oslo: Pax Forlag.

Sigurðsson, J. V. (2011). Kings, Earls and Chieftains. Rulers in Norway, Orkney and Iceland c. 900-1300. In J. V. S. Gro Steinsland, Jan Erik Rekdal and Ian Beuermann (Ed.), *Ideology and power in the Viking and Middle Ages: Scandinavia, Iceland, Ireland, Orkney, and the Faeroes* (Vol. v. 52). Leiden; Boston: Brill.

Ordbok og leksikon:

Heggstad, L., Torp, A., Hægstad, M., Simensen, E., & Hødnebo, F. (2008). *Norrøn ordbok* (5. utg. ed.). Oslo: Samlaget.

Heimskringla. (2014, 22. juli). I Store norske leksikon. Hentet 11. oktober 2018 fra <https://snl.no/Heimskringla>.

Hødnebo, F. (1961). *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. 6: Gästning-hovedgård*. Oslo: Gyldendal.

Hødnebo, F. (1964). *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. 9: Konge-kyrkorummet*. Oslo: Gyldendal.

Magerøy, Hallvard. (2018, 17. april). Fagrskinna. I Store norske leksikon. Hentet 28. oktober 2018 fra <https://snl.no/Fagrskinna>.

Margrete Eriksdatter. (2017, 22. mai). I Store norske leksikon. Hentet 27. oktober 2018 fra https://snl.no/Margrete_Eriksdatter.

Sverres Saga. (2018, 17. april). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2018 fra https://snl.no/Sverres_saga.

Vedlegg

Vedlegg til kapittel 3: Sakene

	Magnus B.	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E.	Sverre
Politiske råd									
Drap ⁴³⁰		2		3				1	2
Tronfølge ⁴³¹	1	2	1		1		3	2	6
Utenrikspolitikk ⁴³²							2		
Lydighet ⁴³³		1							4
Diverse (normer, forhold, spådommer) ⁴³⁴									4
Militære råd									
Taktikk/slagplan før slag ⁴³⁵				3		1	2	3	3
Taktikk/slagplan under slag ⁴³⁶				1			1		
Militærpolitikk ⁴³⁷	3	1	1	2			3	6	15

⁴³⁰ MBoHG, kap.8 (HG), 14 (HG); HS, kap.27 (1), 27, (2), 28; Svs: 74, 74-75, 228

⁴³¹ MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 8 (HG); HS, kap.26 (SM og ØH sammen); ME, kap.1, 21, 35 (ES og ME sammen); Svs: 23, 24, 25, 94 (1), 94 (2), 96-99 (ME og SS sammen)

⁴³² ME, kap.23, 24

⁴³³ MBoHG, kap.4; Svs: 145-147, 181, 187, 205

⁴³⁴ Svs: 43, 151-153, 162, 228-229

⁴³⁵ HH, kap.5-6, 7, 9, 16; ME, kap.12; Svs: 52-53, 62-63, 75, 87-88, 109, 116-117, 122-123, 133-134

⁴³⁶ HH, kap.17; Svs: 65

⁴³⁷ MBoHG, kap.2 (HG), 3 (MB), 5 (MB); HS, kap.3, 8-9; HH, kap.3, 5; ME, kap.10; Svs: 38, 51-52, 52, 56, 59, 61 (ES og ME sammen), 63-64, 70, 80, 84, 85-87, 91, 92, 122-123, 126, 131-132, 186, 206-207, 233, 256-257

Vedlegg til kapittel 4: Instansene

	Magnus B.	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E.	Sverre
Formelle instanser									
Lagting (Åpen) ⁴³⁸							1		
Husting (Åpen) ⁴³⁹			1	1			1	2	9
Hirdstevne (Åpen) ⁴⁴⁰									1
Uformelle instanser									
Samtaler og møter (Lukket) ⁴⁴¹	4	5	1	6	1		7	6	10
Samlinger/landgang (åpen) ⁴⁴²		1		1		1	1	4	14
På slagmarken (Lukket) ⁴⁴³				1			1		

⁴³⁸ ME, kap.24

⁴³⁹ HS, kap. 8-9; HH, kap.5; ME, kap.10; Svs: 51-52, 70, 126, 145-147, 151-153, 186, 187, 205, 206-207, 256-257

⁴⁴⁰ Svs: 94

⁴⁴¹ MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 3 (MB), 5 (MB), 8 (HG), 8 (HG), 14 (HG); HS, kap.3, 26 (SM og ØH sammen), 27 (1), 27 (2), 28; HH, kap.3, 5-7, 9; ME, kap.1, 21, 23, 35 (ES og ME sammen); Svs: 23, 24, 25, 59, 61 (ES og ME sammen), 62-63, 74, 74-75, 75, 80, 91, 92, 94, 162, 181, 228, 228-229

⁴⁴² MBoHG, kap.4 (HG); HH, kap.7, 16; ME, kap.12; Svs: 38, 43, 47, 52, 52-53, 56, 63-64, 83-84, 85-87, 87-88, 96-99 (ME og SS sammen), 109, 116-117, 118-119, 131-132, 133-134, 233

⁴⁴³ HH, kap.17; Svs; 65

Vedlegg til kapittel 5: Deltakerne

	Magnus B	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E	Sverre
Deltakere									
Frender og venner ⁴⁴⁴	2	5	1	7	1		8	7	6
Lendmenn/Syslemenn ⁴⁴⁵	2	2		8		1	5	7	18
Biskoper ⁴⁴⁶							1	2	2
Hird ⁴⁴⁷		1		3			3	5	25
Alle menn ⁴⁴⁸		1	1	1			3	5	24

⁴⁴⁴ MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 4, 8 (1), 8 (2), 14; HS, kap.3, 26 (SM og ØH sammen), 27 (1), 27 (2), 28; HH, kap.3, 5, 5-7, 16; ME, kap.1, 10, 23, 24, 35 (ES og ME sammen); Svs: 24, 25, 61 (ES og ME sammen), 62-63, 65, 70, 75, 85-87, 87-88, 96-99, 118-119, 122-123, 131-132, 133-134, 162, 228-229

⁴⁴⁵ MBoHG, kap.2 (HG), 3 (MB), 4, 5 (MB), 27 (1), 27 (2), 28; HH, kap.3, 5, 5-7, 7, 9, 16; ME, kap.1, 10, 24; Svs: 59, 62-63, 70, 74, 75, 80, 84, 85-87, 87-88, 92, 94 (1), 94 (2), 109, 116-117, 126, 131-132, 133-134, 145-147, 151-153, 186, 187, 205, 206-207, 233, 256-257

⁴⁴⁶ ME, kap.21; Svs; 23, 70, 91, 181

⁴⁴⁷ MBoHG, kap. 4; HH, kap.5, 16, 17; ME, kap.1, 10, 24; Svs: 38, 43, 47, 51-52, 52, 52-53, 56, 63-64, 70, 74, 84, 85-87, 87-88, 92, 94, 109, 116-117, 122-123, 126, 131-132, 133-134, 145-147, 151-153, 186, 187, 205, 206-207, 228, 233, 256-257

⁴⁴⁸ MBoHG, kap.4 (HG); HS, kap.8-9; ME, kap.10, 12, 24; Svs: 38, 43, 47, 51-52, 52, 52-53, 56, 63-64, 70, 84, 85-87, 87-88, 96 (ME og SS sammen), 109, 116-117, 122-123, 126, 131-132, 133-134, 145-147, 151-153, 186, 187, 205, 206-207, 228, 233, 256-257

Vedlegg til kapittel 6: Resultatet

Tabell 6.1									
	Magnus B	Harald	Sigurd	Inge	Øystein	Håkon	Erling	Magnus E	Sverre
Rådgivning									
Et godt resultat ⁴⁴⁹	1	5	1	5			8	5	21
Ikke noe av ⁴⁵⁰				2			1	3	1
Et dårlig resultat ⁴⁵¹	3	1	1	2	1	1	2	4	10

⁴⁴⁹ MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 2 (HG), 4 (HG), 8 (1), 8 (2); HS, kap.8-9, 27 (1), 27 (2); HH, kap.5, 5-7, 9; ME, kap.1, 10, 12, 21, 23, 24, 35 (ES og ME sammen); Svs: 38, 43, 47, 56, 59, 63-64, 70, 74, 80, 85-87, 91, 94 (1), 94 (2), 109, 116-117, 122-123, 126, 131-132, 145-147, 151-153, 187, 205, 206-207, 228, 233, 256-257

⁴⁵⁰ HS, kap.28; HH, kap.3, 5, 5-7; Svs: 61 (ES og ME sammen); Svs: 75, 96-99 (ME og SS sammen)

⁴⁵¹ MBoHG, kap.3 (MB), 5 (MB), 14; HS, kap.3, 26 (SM og ØH sammen); HH, kap.7, 16, 17; Svs: 23, 24, 25, 51-52, 52, 52-53, 62-63, 65, 74-75, 87-88, 118-119, 133-134, 162, 181, 186, 228-229

Tabell 6.2		
	Medvirket ⁴⁵²	Medvirket ikke ⁴⁵³
Godt resultat ⁴⁵⁴	36	9
Ikke noe av ⁴⁵⁵	3	2
Dårlig resultat ⁴⁵⁶	6	18

⁴⁵² MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 2 (HG), 3 (MB), 8 (1), 8 (1), 14; HS, kap.8-9, 27 (1), 27 (2), 28; HH, kap.5, 5-7, 7, 9; ME, kap.1, 10, 23, 24, 35; Svs: 38, 43, 47, 56, 63-64, 70, 74, 74-75, 80, 85-87, 91, 94 (1), 94 (2), 109, 116-117, 118-119, 122-123, 126, 131-132, 151-153, 162, 186, 206-207, 233, 256-257

⁴⁵³ MBoHG, kap. 4 (HG), 5 (MB); HS, kap.3, 26 (SM og ØH sammen); HH, kap.16, 17; ME, kap.12, 21, 35; Svs: 23, 24, 25, 51-52, 52, 52-53, 59, 61 (ES og ME sammen), 62-63, 65, 87-88, 96-99 (ME og SS sammen), 133-134, 145-147, 181, 187, 205, 228, 228-229

⁴⁵⁴ MBoHG, kap.1 (HG), 2 (MB), 2 (HG), 4 (HG), 8 (HG), 8 (HG); HS, kap.8-9, 27 (1), 27 (2); HH, kap.5, 5-7, 9; ME, kap.1, 10, 21, 23, 24, 35 (1), 35 (2); Svs: 38, 43, 47, 56, 59, 63-64, 70, 74, 80, 85-87, 91, 94 (1), 94 (2), 109, 116-117, 122-123, 126, 131-132, 145-147, 151-153, 187, 205, 206-207, 228, 233, 256-257

⁴⁵⁵ HS, kap.28; HH, kap.3; ME, kap.12; Svs: 61 (ES og ME sammen); Svs: 75, 96-99 (ME og SS sammen)

⁴⁵⁶ MBoHG, kap.3, 5, 14; HS, kap.3, 26 (SM og ØH sammen); HH, kap.7, 16, 17; Svs: 23, 24, 25, 51-52, 52, 52-53, 62-63, 65, 74-75, 87-88, 118-119, 133-134, 162, 181, 186, 228-229